

Go dat ii goittotge leat mii beare gielaid, muhto baicce massojuvvon eatnigiella

Giellatrauma ja sámegiela ruovttoluotta váldin

Risten Mustonen

Pro gradu -dutkanuš

Sámegiella

Giellagas-instituhtta

Oulu universitehta

Gidđa 2017

SISDOALLU

1. Láidehus.....	2
2. Teoriija ja guovddáš doahpagat.....	4
2.1. Giellatrauma.....	4
2.2. Eatnigiella, guovttegielatvuohta, passiiva gielladáidu ja gielahuvvan.....	8
2.3. Gielalaš eallingeardi.....	11
2.4. Gielalaš identitehta.....	14
2.5. Giellaealáskahttin.....	15
2.5.1. Manin lea šaddan davvisámegiela giellaealáskahttindárbu?.....	16
2.5.2. Giellaealáskahttima lihkostuvvan.....	18
2.5.3. Giellaservoša váikkuhus.....	21
3. Dutkanmateriála ja -metoda.....	27
3.1. Jearahallan ja informánttat.....	27
3.2. Informánttaid gielalaš eallingearddit.....	29
4. Informánttaid sámegiela geavaheapmi.....	31
4.1. Informánttaid gielalaš identitehta.....	31
4.2. Informánttaid giellageavahanvásáhusat.....	35
5. Giellageavahanvásáhusaid váikkuhusat informánttaid sámegiela geavaheapmái.....	45
6. Loahpamus.....	59
Dutkanmateriála.....	62
GÁLDUT.....	62
Miiddus	

1. Láidehus

Dán pro gradu -dutkanuša ulbmilin lea čielggadit, mot lea sápmelažžan geavahišgoahit sámegeala. Dutkanušas joatkkán seamma fáttás go iežan kandidáhtabarggus (Mustonen 2015). Vaikko fáddá lea dehálaš, dat ii jur leat ovdal aitosaččat dutkojuvvon, muhto baicce ášši lea bohtán ovdan eará dutkanušaid oktavuodas. Dutkanuša čuožáhatjoavkun leat gávccii davvisápmelačča, geat eai leat álo sámástan: sii leat juogo oahpahallan geala easkka rávesolmmožin ja/dahje sin giellageavaheapmi lea boatkanan man nu muttus. Guovddáš dutkangažaldagat leat:

- Mot lea sápmelažžan sámástišgoahit?
- Leago dutkanuša čuožáhatjoavkku sápmelaččain giellatrauma?
- Mot giellaservodat sáhtálii buoremusat doarjut dutkanuša čuožáhatjoavkku sámegeala geavaheami?

Dasa lassin ahte dutkanuš figgá fállat ipmárdusa dutkanuša čuožáhatjoavkku sápmelaččaiddil dilis, dat sáhtta doaimmat maiddái veardidandoarjjan eará sámiiide – ulbmilin lea veahkehit. Dát oahppočájánasbargu lea kvalitatiiiva dutkanuš, man vuolggasadjin lea jearahallanmateriála. Daningo deaddu lea olbmuid gaskasaš gulahallamis ja dan váikkuhusain, dutkanuša teorehtalaš geahččanguovlu lea giellasosiologiija.

Dehálaš geahččanguovlu lea maiddái giellaealáskahttin, daningo sámegeala ealáskahttindoaimmat váikkuhit buot sápmelaččaide sámegeala dáiddu dásis fuolakeahhtá. Dutkanuša čuožáhatjoavkku sápmelaččat leat stuorra gielalaš resursa. Dán barggu čáledettiinan fuomášin ahte ii dáiddeš gávdnot oktage sámii sohka, geaid gaskkas sámegeala ii livčče muhtun gaskkas boatkanan ja/dahje jáddan – ii leatge dušše min sohka dahje guovlu Vuohčus, gos nu lea mángasiidda geavvan. Maiddái mu eallimis lea leamaš áigi, goas lean milloseappot suomastan go sámástan sámegealagiid. Lea dehálaš loktet ovdan fáttá, mii guoskkaha olles sámeservodaga.

Lean mángii leamaš duodašteamen dáhpáhusaid, main olbmot leat illudan go leat beassan sámástit maiddái odđa hubmiiguin. Lean goittotge oaidnán maiddái dáhpáhusaid, main eará hubmit leat addán negatiiva máhcahaga odđa hubmiid geala geavaheamis: sii leat sáhtán leaikkastallat dahje njulgestaga njulga bilkidit. Lean beroštuvvan guorahallat, mot iešguđetlágan máhcahagat leat váikkuhan dutkanuša čuožáhatjoavkku sápmelaččaiddil gielalaš identitehtii ja sámasteapmái. Mot

giellaservodat sáhtálii buoremusat doarjut dutkamuša čuožahatjoavkku sámasteami ja dakko bokte ealáskahttit sámegeiela?

Nuppi logus čilgen dán dutkamuša guovddáš doahpagiid, mat veahkehit analyseret informánttaid gielalaš duogáža ja dálá gielladili. Gieđahalan giellatrauma, eatnigiela, guovttegielatvuoda, passiiva gielladáiddu, gielahuvvama, giellaealáskahttima, gielalaš identitehta ja gielalaš eallingerddi. Earenoamážit giellatrauma lea dehálaš doaba, daningo háliidan čielggadit, leago čuožahatjoavkku sápmelaččain dakkár. Goalmmát logus muitalan mot lean čohkken ja gieđahallan materiála ja meroštalan sin gielalaš eallingerddiid. Njealját logus čálán informánttaid sámegeiela geavaheamis: sin gielalaš identitehta ja giellageavahanvásáhusaid birra. Viđát logus guorahalan giellageavahanvásáhusaid váikkuhusaid informánttaid sámasteapmái. Guđát logus geasán čoahkkái bohtosiid ja evttohan doaimmaid, mot giellaservodat sáhtálii doarjut čuožahatjoavkku sápmelaččaid sámasteami.

Giittán Giellagas-instituhta buori bagadallamis, doarjagis ja veahkkeruđas, mii munnje lea ustitlaččat juolluduvvon dán barggu várás. Daid haga livččii lean mihá váddásut čállit dán dutkamuša. Váimmolaš giitosat didjiide!

2. Teoriija ja guovddáš doahpagat

Dán logus čielggadan dán dutkamuša guovddáš doahpagiid. Dat leat: giellatrauma, eatnigiella, guovttegielatvuohta, passiiva gielladáidu, gielahuvvan, gielalaš eallingeardi, gielalaš identitehta ja giellaealáskahttin. Giellaealáskahttima oktavuodas gieđahalan davvisámegeiela ealáskahttindárbbu, giellaealáskahttima lihkestuvvama ja dan mot giellasearvvuš sáhtta váikkuhit dasa.

2.1. Giellatrauma

Dán logus čálán giellatrauma ja dovdduid birra. Vuos meroštalan, mii tramáhtalaš vásáhus lea.

Daningo *giellatrauma* dearbman ii oro sajáiduvvan diehtagii, meroštalan trauma oppalaš dásis ja guorahalan, maid giellatrauma mearkkaša mu dutkamušas. Dasto gieđahalan mánnávuoda traumáhtalaš vásáhusaid, ásodatáiggi mearkkašumi ja makkár dovddut dasa gullet.

Dutkangirjjálašvuoda (omd. Aikio-Puoskari 2016 ja Pasanen 2015á) mielde dovddut orrot leamen fuonitvuohta, heahpat, sivalašvuohta, ballu ja moraš. Dan maŋná buvttán ovdan, mot heahpaneapmi sámegeiela dihte lea nuppástuvvan. Dasto gieđahalan áššiid, mat hehttejit sámástiŋgoahtima ja buvttán ovdan maiddáii positiiiva dovdduid sámasteamis ja sámasteami tabu. Loahpas gávnnašan čoahkkáigeassun, mot dovddut ja psykologalaš eastagat váikkuhit sámasteapmái.

Sápmelaččaid traumáhtalaš vásáhus šaddá dalle, go searvvuš ja dan siste ovttaskas olmmoš gártá dávjá traumáhtalaš vásáhusaid vuollái. Go searvvuš ja olmmoš eai justa dalle oaččo ollislaš doarjaga, suodjaleami ja veahki, olmmoš ii nagot birget psyhkalaččat ja fysalaččat. (Siltala 2016: 85.) McCann ja earát (1990: 10) fas meroštallet vásáhusa psykologaččat traumáhtalažžan, juos dat: (1) dáhphuvvá fáhkkestaga, vuorddekeahttá dahje spiehkasta dábálaš njuolggadusas, (2) olmmoš ii bastte vástidit dan gáibádusaide ja (3) dat nuppástahtta olbmo psykologalaš dárbbuid ja áššiid, mat laktásit daidda nu ahte olmmoš ii iešge dieđe maid dárbbáša. Navddán ahte lea leamaš traumáhtalaš vásáhus go sápmelaččat leat bággehallan heaitit sámasteames dahje sii eai leat ieža oahppan sámástit mánnávuoda rájes, daningo váhnemat eai leat ožžon dahje háliidan sámástit. Čuoččuhan ahte dán dutkamušas massojuvvon eatnigiella sáhtta dagahit giellatrauma. Gieđahalan giellatrauma mu informánttaid buohta logus 5.

Skutnabb-Kangasa (1998: 40, 53) dutkamuša mielde olmmoš láhppá oasi iežas personalitehtas, go massá eatnigielas. Buot mánáin ii leat vejolašvuohta identifiseret positiiivat iežaset eatnigillii, muhto

baicce bággehallet heahpanit dan ovdamearkka dihte skuvllas ja ásodagas. Dat lea kulturrasisma ja doalvu koloniserejuvvon diđolašvuhtii; go vehádatgielagat oaidnigohtet gielaset ja kultuvrraset seamma negatiivalažžan go válđoálbmot, sii doaivugohtet maiddái ieža iežaset fuonitvuhtii. Juos mánná ii oaččo hupmat iežas eatnigiela, gielđi bidjá gažaldatvuložin máná persovnnalašvuoda, váhnemiid, joavkku ja kulturárbbi (Skutnabb-Kangas 1988: 52). Nuppiiguin sániiguin máná olles identitehta vuodđu biddjojuvvo gažaldatvuložin, juos su gielđa hupmamis iežas eatnigiela.

Ovdamearkka dihte anáraš Yrjö Mustas lei bággu suomastit go manai skuvlii, daningo sámasteamis ránggaštuvvui iešgudet ládje psyhkalaččat dahje fysalaččat (Pasanen 2015á: 179). Maiddái Aikio (1988: 136) dutkamušas lea informánta, gii vásihii totála kulturšohka go gárttai čađa sámegiela suomagielat skuvlii; son heittii oalát hupmamis guovtti jahkái skuvllas ja mearridii ahte ii šat goassege huma eatnigielas. Lea čielgasit traumáhtalaš vásáhus, go jávohuvvá ollásit ja mearrida oalát heaitit hupmamis eatnigiela. Váivašuvvan, heahpat ja ballu sáhttet dagahit dan ahte olmmoš ii geavat vehádatgiela (Huss 1999: 29–30, 189). Dulkon dán trauma čuovvumuššan.

Trauma ja stigma leat šaddan daningo sámegiella leamaš gildojuvvon giella ja dat fas lea dagahan giellamolsuma válđogillii (Pietikäinen ja earát 2011: 76–77). Ásodatáigge sápmelaččat eai ožžon sámastit ja sii vásihedje sihke rabas ja ráhkaduslaš vealaheami. Mánegasat, geaidda sámegiella lea vuosttas giella, vásihit sámasteami váttisin sihke boatkka ja logijagiid vuolitvuoda, heahpada ja sivalašvuoda dihte. (Aikio-Puoskari 2016: 10.) Ovdamearkka dihte Pietikäisa (2012: 427) anáraš informánta muitala ahte ii vuos sirdán sámegiela mánáide, daningo dat leamaš sutnje heahpatlaš ja gildojuvvon giella. Go boarrásut buolva gárttai heahpanit sámegiela, sii eai leat sirdán giela mánáidasaset (Pietikäinen ja earát 2011: 77). Ná maiddái nuorat buolva gártá gillát traumas. Seamma ládje maid anáraš Jouni Aikio lea hilgon sámasteami garra suomaiduhttima dihte. Son sáhtta sámastit olbmáiguin, muhto ii virggálaččat. Dat lea čuovvumuš das, go su nuorravuodas ja ásodatáigge ii ožžon sámastit, mii bávččagahtii su miela ollu. (Koivula 2016.)

Davvisápmelaš Seija Magga maid heittii dalán sámasteames mánggalot jahkái go gárttai suomagielat skuvlii, sadjásašbearrašii ja ásodahkii. Dan dihte su oktavuoha sámekultuvrii, iežas bearrašii ja sámi identitehtii boatkanii. (Orispää 2016.) Badje-Deanus bajásšaddan Minna Rasmus oahpai skuvllas ahte sápmelašvuodas ii leat mihkkege árvvuid. Ásodatáiggi maŋŋá son ii ovttá gaskka sámastan earáiguin go dušše áhkuinis, gii ii máhttán eará gielaid. (Rasmus 2014: 252.) Buolbmágis ja Deanus skuvlla vázzán Solbjørg Ravna (2007: 261–263) maid oahpai heahpanit: son dovddai ahte su sámegiella bázii ruovttugiellan ja 7-jahkásaš máná dássái.

Suopmelaš eamidiid sámi servodagas dutkan Korpilähde (2015: 125, 145–147) dutkamušas suopmelaš eamidat muitalit ovdamearkkaid sápmelaš isidiid sáme giela geavaheamis. Boarráseamos eamidat leat vuohttán máŋgga sápmelaččas giellatrauma sáme giela hupmama dáfus. Okta eamit dadjá, mot su isit ii leat bastán sámástit mánnái psykologalaš sivaiddihte. Maiddái nuppi eamida isit lea unnivuodas vásihan sáme giela nu heahpatlažžan ahte ii velge bastte sámástit iige leat sirdán giela mánáide. Son lea maid vuostálastán eamida ja mánáid sáme giela oahppama. Son lea traumatiserejuvvon dan dihte go sáme giela ii ožžon hupmat skuvllas. Mađe lagat olbmui figgá sámástišgoahtit, dađe váddásut dat lea (Juuso 2009: 39).

Lullisáme giela ealáskahttima dutkan Johansena (2006: 99) dutkamušas lullisápmelaš informánta govvida ahte ii leat nu álki beare sámástišgoahtit. Ođđa hubmi ii vealttakeahtta leat dohkkehuvvon giellaservošii: son lea gártan ballat sámásteames ja vásihan sámeoahpahusa hui traumáhtalažžan. Maid lullisápmelaš Olle Andersson, gii lea vajálduhtán eatnigiela sániid, oaivvilda ahte galggalii ordnet sáme giela gurssa sámiide geat ballet sámásteames (Rutfjäll 1990: 173). Balu lassin giellamolsun dagaha iešguđetlágan emotionála ja psykologalaš váikkuhusaid ovttaskas olbmuide: iešdovdu hedjona, olmmoš šlundu ja dovda iežas báhcán olggobeallái (King 2009: 12).

Ovdal sámásteapmi lea sáhtán leat váivves ja heahpatlaš ášši, muhto juos váhnen ii 1980–1990-logus leat sámástan mánáidasas, das sáhtta boahtit sivalašvuoda dovdu. Dán áigge ii leat heahpat sámástit, muhto heahpat lea baicce juos lea massán sáme giela máhtu. (Sara 2016: 84–85). Ovdal lei heahpat go sámástii, muhto dál lea nuppe gežiid sáme giela massin šaddan váivves áššin. Nuppe dáfus olbmot sáhttet iskat čiehkát heahpada: Sara (2016) dutkamuša eanodatlaš informánta muitala, mot báikegottis lea sápmelaš joavku, “mas ii leat giella, muhto buot eará lea”. Sáhtta leat nu, ahte gielladilli lea nu rašši, ahte váhneamat eai dan dihte háliit hupmat dan birra eaige bija mánáideaset sáme giela oahpahussii. Informánta atná dan trauman. (Sara 2016: 86.) Máŋggat sápmelaččat leat sivahallan váhneiidiset, go eai leat beassan oahppat giela (Mikkelsen 2007: 321). Nuortalaš filmadahkki Katja Gauriloff lea massán eatnigiela nuortalašgiela, muhto ii leat sivahan váhneiidis iige fulkkiidis, daningo diehtá maid sii leat vásihan. Gauriloff bagadallá ealligovaid, vai bastá duogŋat iežas traumaid olggobealvuoda dovddus ja massojuvvon eatnigiela. (Sundqvist 2017.)

Juuso (2009: 5, 9, 36, 38) lea gárgehan kognitiivvalaš prográmma olbmuide, geat eai duostta sámástišgoahtit. Son lea čállán sáme giela ealáskahtti oahpaheami várás rávagirjji, mii vuodđuduvvá

kognitiiva metodii. Rávagirji lea oaivvilduvvon passiiva hubmiide ja sin oahpaheddjiide. Son lea doallan mánga gurssa olbmuide, geat ipmirdit sámegiela, muhto eai duostta hupmagoahhtit. Juuso čalmmustahtta: vaikko mángasat roahkasmahttet sin geavahit sámegiela lohkamiin, ahte ii leat eará go hupmagoahhtit go máhtta, ii leat nu oktageardán. Mángasat dovdet morraša gielahuvvama dihte. Juos olbmos leat negatiiva guottut sámegiela ektui, son ii háliit sámástit. Gursaplánii gullá ságaškuššat dovdduid sámegiela ektui, vai oasseváldit fuobmájit, mot dovddut hehttejit sámástišgoahhtima. Maid Ruota beale Sámi giellaguovddáš lea atnán avkin su metoda. *Språkspärr-*prošeakta álggahuvvui daningo sápmelaččat eai nagodan sámástišgoahhtit eisege seamma jođánit go ii-sápmelaččat. Sivat orrot leamen psykologalaččat. (Sámediggi 2011.) Seamma ládje mearrasápmelaš Line Kalakii lei váddásut oahppat sámegiela go ruottelažžii. Son lohká: “Dat lea varra dan dihte, go rievtti mielde lea sámegiella dat eatnigiella. Dat lea olu álkit mannat Frankriikii oahppat fránskkagiela. Dat ii čuoza nu garrasit, go dat ahte ii máhte eatnigiela hállat. Dat lea hui váivi”. (Näkkäljärvi 2016.)

Sámasteami cagget iešfokuset, garvinstrategiijat, generaliseren das go lea oktii feilen de ballá álo feilemis, negatiiva vuordámušat, vuorjjášupmi ovdal ja mañnil sámasteami ja giellabolesat. Giedahalan giellabolesiid logus 2.5.3. ja čilgen čuovvovažžan eará máinnašuvvon áššiid, mat hehttejit sámasteami. Iešfokuset oaivvilda negatiiva jáhkuid ja eahpevuogálaš dulkonvugiid, maid olmmoš lea oahppan. Ovdamearkka dihte go ii aivve riehta sámás, oaivvilda ahte ii máhte sámástit álggáge. Olbmos leat negatiiva vuordámušat dasa ahte ii lihkestuva, son dulko dilálašvuodaid boastut, deattuha negatiiva beliid ja guođđá positiiva beliid eret. Olmmoš sáhtta ovdamearkka dihte čáhpesvielgádit jurddašit ahte dáhpáhusat govvejit su juogo hui čeahppin dahje hui čuorbin dahje dulkot nuppi mojohallama nu, ahte son sihkkarit boagusta su giela. Olmmoš sáhtta maid gárgelit garvinstrategiijaid amas dárbbasit sámástit. Son sáhtta ovdamearkka dihte jaskkodit, dahkaluddat ahte lea sáddeme deakstadieđu dahje sáhtta rumašgielain čájehit earáide ahte ii áiggo sámástit. Sámasteami sáhtta lassin caggat ovttaskas dáhpáhusa generaliseren: olmmoš jurddaša ahte go oktii mettii, meaddá sihkkarit álo. Go fas olmmoš vuorjjáša ovdal ja mañnil sámasteami, sus leat negatiiva vuordámušat ahte hupmá boastut ja go de lea sámástan, guorahallá buot meattáhusaid, láitá iežas ja ballá ahte lea lohkan sániid boastut. (Juuso 2009: 16–18.) Iežas mielas ii leat fasge doarvá bures lihkestuvvan sámástettiinis.

Rasmussen (2013: 133) lea jearahallan vihtta sápmelačča, geat leat oahppan sámegiela skuvllas. Golmma informánttas lea dovdduide čadnon siskkáldas motivašuvdna oahppat giela; “sii jáhkket ahte buoret sámegiela máhttu livččii somá ja ahte dat attášii buori dovddu”. Maiddái govvti

informánttas lei seamma siskkáldas motivašuvdna, mii goittotge jávkkai daningo eaba nagodan oahppat giela skuvllas. Árbegiela oahppan orru leamen čadnojuvvon dovdduide. Juuso (2009: 10, 37) maid čatná sámegiela hupmama čavga dovdduide: “Bávččagahtá go ii duostta hállat giela maid máhtá. Dovdá morraša, ohcaleami ja heahpada go ii leat vel ge almmolaččat dadjan ovttage sáni sámegillii, ja go ii duostta dahkat juoidá maid sakka háliidivččii”. Son buktá ovdan ahte sániid ja grammatihka lassin maiddái jurdagat leat giellaoahppa, ja dovddut čuovvolit jurdagiid. Negatiiva jurdagat fuonášit sámegiela dáiddu badjelmeare ollu ja sámasteapmi šaddá ain váddáseabbon.

Aikio (1988) lea dutkan sápmelaččaid giellamolsuma davvisámegielas suomagillii viđa sámegilážiis. Son govvida, mot muhtun sámemánát máhttet sámegiela dan ánsus ahte bearraša suomelaš eadni lea oahpahallan sámegiela. Aikio (1988: 312) oainnu mielde eatnis ii leat mielriegádan noadđin tabu, mii biehtada olbmo hupmamis sámegiela. Dutki orru čujuheamen psykologalaš sivaide, mat bohtet maiddái mu dutkamušas ovdan. Vaattovaara (2009: 58) nákkosgirjjis čielgá, mot maiddái nuppi vehádatgiela, Ruoŧa beale meänkieli hubmiin lea giellatrauma meänkieli hupmamis. Anáraš Aune Laiti (2013) fas hupmá giela massimis ja lohká ahte *nannosepmosat* ja dat, geain lei vejolašvuohta, sáhtte váldit anárašgiela ruovttoluotta. Maid Sámás muinna 2 -kámpánjja Sámás muinna -bihtás bohtá ovdan psykologalaš árru. Bihtá movttiidáhtá nuoraid sámástit ja buktá ovdan ahte váddáseamos lea álggahit, muhto bargu lea dan veara – olmmoš dovddagohtá iežas ollislažžan: “*Fertet dušše vuosttas báli duostat/ viimmat don ipmirdat/ ii mihkkege šat nu guoskkat*”. (Sámás muinna 2, 2017.)

Giella sáhtá leat ráhkis, dehálaš ja mearkkašahtti, vaikko olmmoš ii dan olus máhtálege (Pietikäinen ja earát 2011: 80, 83–84). Vaikko olmmoš ii aktiivvalaččat geavahivččege giela, sus sáhtá leat dovdduide čadnojuvvon oktavuotta gillii. Oppalohkáii psykologalaš eastagat – traumat, heahpat gielahuvvamis dahje váilevaš gielladáiddu ja tabu sámasteamis – váttásmahttet sámasteami ja sámegiela ealáskahttima (Pasanen 2015a).

2.2. Eatnigiella, guovttegielatvuohta, passiiva gielladáidu ja gielahuvvan

Gielladutki Tove Skutnabb-Kangas (1981; 1988; 2000; 2008) lea suokkardallan eatnigiela iešguđetlágan meroštallamiid. Dán logus buvttán ovdan su meroštallamiid ja čujuhan maiddái muhtun eará dutkiid oainnuide. Dasa lassin meroštalan, mii lea guovttegielatvuohta ja mii fas

passiiva gielladáidu. Loahpas suokkardalan vel *gielahuvvan*-dearpma ja erohusa sániid *massit* ja *manahit* gaskkas gielahuvvama oktavuodas.

Eatnigiela meroštallamiid sáhtta juohkit njealji jovkui, maid kriteran leat *giellamáhttu*, *giellageavaheapmi*, *álgovuolgga* ja *doaladumit*. Giellamáhttu-kriterana čujuha dasa, ahte giella, man olmmoš buoremusat hálldaša, lea su eatnigiella. Giellageavaheapmi-kriterana ággan fas lea dat ahte dat giella, man olmmoš geavaha eanemusat, lea su eatnigiella. Álgovuolgga-kriterana mielde eatnigiella lea dat giella, man olmmoš lea oahppan vuosttasin ja mainna lea gulahallan vuosttas guhkesáigásaš gielalaš gaskavuodain. Doaladumit-kriterana eatnigiella lea dat, masa olmmoš ieš identifisere iežas dahje man gillii earát identifiserejit su. (Skutnabb-Kangas 1981: 94.)

Vaikko orru leamen nu ahte vuohkkaseamos eatnigiela meroštallan vuodđuduvvá sihke álgovuolgagii ja doaladumiide, ášši ii leat nu oktageardán: meroštallama ferte smiehttat odđasit, go lea sáhka áitatvuloš gielain. Eatnigiela meroštallan lea maiddá dan duohken, geas lea riekti dan meroštallat. (Skutnabb-Kangas 2000: 110.) Olbmui leat iešguđetlágan vuogit, logihkat ja eavttut meroštallat giela hubmiid natiivan, eatnigelagin, oahpahallin, ealáskahttin ja odđa hubmin (Pietikäinen 2012: 413).

Áitatvuloš vehádatgiela buohta giellamáhttu- ja giellageavaheapmi-kriterat leat eahperealisttalaččat, go fas álgovuolgga- ja doaladumit-kriterat orrot vuohkkasat (Pasanen 2015á: 41). Sáme giela sáhtta atnit olbmo eatnigiellan dalle, go dat lea massojuvvon soga assimilerema dihte (Skutnabb-Kangas 2008: 86–88). Dán dutkamušas čuoččuhan ahte massojuvvon eatnigiella sáhtta leat dagahan giellatrauma. Giedáhallen giellatrauma logus 2.1. ja maŋnelis logus 5. Juos váhnemat eai leat sámastan dahje sáhttan sámastit mánáidasaset, áidna vuoiggalaš eatnigiela meroštallan sáhtta vuodđuduvvat olbmo *siskkáldas identifiseremii* (Skutnabb-Kangas 2008: 87; Skutnabb-Kangas 2000: 110–113). Olbmo eatnigiella sáhtta leat giella, man son máhtta funet dahje ii ollenge (Pasanen 2015á: 189). Dát sensitiiva lahkonanvuohki bohta maiddá mu dutkamušas ovdan.

Dán dutkamušas dehálaš eatnigiela meroštallan vuodđuduvvánai earenoamážit doaladumiide. Lean jearran informánttain, man giela dahje gielaid sii atnet iežaset eatnigiellan, ja sii vástidedje mot iežas dovde. Olmmoš sáhtta atnit sáme giela eatnigiellan, vaikko ii livččege oahppan dan vuosttas giellan (Sara 2015). Eatnigiella lea váimmu giella iige dan sáhte sirret olbmo jurdagiin dahje dovduin (Saarelma-Maunumaa 20015: 161). Mantilas (2004: 10) lea seammasullasaš jurdda: su oainnu mielde eatnigiella lea *dovdduid giella*. Olbmui sáhttet leat maiddá maŋga eatnigiela (Skutnabb-

Kangas 1988: 34). Eatnigiella soaitá maiddá rievdat meroštallama dahje eallindili mielde (Skutnabb-Kangas 2000: 108). Seamma sámebearraša siste sáhttet maid hupmat máŋga giela, nu mot Ritva Kangasniemi bearrašis anáraš- ja suomagiela (Pasanen 2015á: 182). Sámegiella sáhtta leat olbmo semieatnigiella: gielladáidu ii leat seamma buorre go dalle go sámegiella lea eatnigiellan. Eatnigielat sámegielagiid, semieatnigielat sámegielagiid, giellabeassemánáid ja sámegiela vieris giellan -ohppiid gielladáiddut lahkoniit nubbi nuppi (Aikio 2015). Dat sáhtta dagahit dan ahte lea veadjemeahtun doalahit čavga meroštallamiid eatnigielas.

Skutnabb-Kangas (1988: 34) lea juohkán eatnigiela meroštallamiid lassin guovttegielatvuoda meroštallamiid seamma njealji iešvuhtii: *giellamáhttui* (man giela/maid gielaid buoremusat máhtta), *giellageavaheapmái* (man giela/maid gielaid geavaha eanemus), *álgovuolgagii* (man giela/maid gielaid lea vuosttasin oahppan ja man gillii/maidda gielaide lea gulahallan) ja *doaladumiide* (identifiseren). Guovttegielatvuodta sáhtta leat juogo *simultána* dahje *suksessiiva*: simultána guovttegielatvuodas olmmoš oahppá guokte giela juo giellaoččodanagis, go fas suksessiiva guovttegielatvuodas son oahppá nuppi giela nuppi maŋŋá (Helander 2014: 155). Maiddá dán dutkamušas informánttaid guovttegielatvuodta lea juogo simultána dahje suksessiiva.

Olmmoš, geas lea passiiva gielladáidu, ipmirda ollu muhto ii ieš sáhte geavahit giela dahje gulahallá dainna unnán (Teiss 2007: 16). Anáris sámegielat mánát vástidit suomagillii, vaikko olbmot sámástivčče sidjiide ja sámegielat olbmot leat suomastišgoahtán gaskaneaset. Dat lea dagahan dan ahte mánáin lea passiiva gielladáidu (Sara 2016: 91). Passiiva gielladáidu lea eahpitkeahttá gielladáidu. Juos olmmoš lea olles eallima áigge ipmirdan giela, ii leat vejolaš navdit ahte son ii livčče oahppan dan áramánávuođas (Pasanen 2015á: 189.) Go passiiva gielladáiddu buohtastahtta eatnigiela álgovuolggá-kriterii, lea vejolaš dadjat ahte passiiva dáiddus fuolakeahttá giella lea olbmo eatnigiella – eandalii dalle, go son ieš identifisere iežas gillii.

Sammallahti (1989: 171) sátnegirjji mielde *gielahuvvan* dárkkuha: 1. massit gielladáiddus, 2. massit jienas dahje 3. massit hupmannávccaid. Dán barggus leat informánttat, geat leat muhtun gaskka massán gielladáidduset ja nuppe dáfus informánttat, geat leat muhtun gaskka massán hupmannávccaideaset ja jávohuvvan. Gielahuvvama oktavuodas gárten smiehttat sániid *massit* ja *manahit* erohusaid. Leago vuohkkasut molssaeaktu *massit giela* vai *manahit* giela? Nielsena (1979: 645–646) sátnegirjji mielde *massit* mearkkaša dan ahte manaha juoidá, man lea veadjemeahtun oažžut ruovttoluotta dahje ahte manaha juoidá figuratiivvat. Sáni *massit* geaveaheamis sáhtta orrut unohas dat ahte giela livččii veadjemeahtun oažžut ruovttoluotta – nuppe dáfus sáhtta

suokkardallat, sáhttágo giela goassege oažžut seammaláganin ruovttoluotta, juos dan geavaheapmi lea man nu muttus boatkanan. *Manahit*-sánis fas orru leamen šuokŋa 'ribahit, luoitit mannat' (Sammallahti 1989: 277–278). *Manahit*-sáni geavahit earret eará Rasmussen (2015) go fas ovdamearkka dihte Aikio-Puoskari (2016: 11) geavahá *massit*-sáni. Google-ohcama (7.4.2017) mielde *massit* lea dábálu. Lean dán barggus válljen geavahit guktuid sániid bálddalagaid.

Oppalohká eadni giela ja guovttegielatvuoda meroštallamiid sáhttá juohkit njealji iešvuhtii. Áitatvuloš vehádatgiela konteavsttas siskkáldas identifikašuvdna -meroštallan orru leamen earenoamáš vuogas. Eatnigielaht sáhttet leat máŋggat, iige olmmoš álo máhte eatnigiela buoremusat dahje ollenge. Muhtun olbmui lea passiiva gielladáidu – sii ipmirdit ollu, muhto eai ieža sáhte geavahit giela dahje gulahallet dainna unnán. Olbmo eatnigielaht sáhttá leat dat giela, mas sus lea passiiva gielladáidu. Dán dutkamušas gielahuvvan čujuha gielladáiddu dahje hupmánávccaid massimii. Gielahuvvama oktavuodas geavahan sániid *massit* ja *manahit* bálddalagaid.

2.3. Gielalaš eallingeardi

Dán logus meroštalan *gielalaš eallingeardi* -doahpaga ja anárašgiela hubmiid kategoriijaid, maid mun anán gielalaš eallingeardin. Dat orrot heiveme bures maiddá davvisáme giela hubmiid gielalaš eallingeardin. Heivehan gielalaš eallingerddiid dutkamuš čuožáhatjoavkku dillái logus 3.2. Loahpas leat vel golbma ovdamearkka gielalaš eallingearddis.

Gielalaš eallingeardi lea persovnnalaš govvádus giela hubmi gaskavuodas iežas gillii dahje gielaide (Pasanen 2015a: 161). Dat lea okta guovddáš doahpagiin dán dutkamušas, daningo dan bokte sáhttá čielggadit informánttaid giellaválljejamiid ja giellageavahanvásáhusaid. Dat lea dehálaš maiddá daningo lea álkit ipmirdit informánttaid vásáhusaid, juos diehtá vehá sin gielalaš duogážis ja dálá dilis.

Iežan kandidáhtadutkamušas (Mustonen 2015) gielalaš eallingerddiid meroštallamis lean heivehan dutkamuš čuožáhatjoavku dillái juogu, man Helssega sápmelaččaid gielalaš identitehta dutkan Lindgren (2000) lea ráhkadan. Lindgren juohká gielalaš eallingerddiid *giellamolsuide*, *sáme giela geavaheddjiide*, *suomagiela geavaheddjiide* ja *giela ealáskahttiide*. Son lea juohkán informánttaid joavkkuide dan vuodul, man ollu sii leat geavahan sáme giela njálmmálaš ja čálálaš giellan Helssegii fárrema maŋŋá (Lindgren 2000: 170). Sáme guovllus Oului fárren sápmelaččaid gielalaš

eallingerddiid dutkan Lakomäki (1997: 95–104) lea geavahan iežas pro gradu -dutkanmušas seammasullasaš juogu, muhto son juohká ealáskahttiid viidáseappot *vehádat-* ja *váldogielat ealáskahttiide*, nappo álgoálggus sáme- ja suomagielat ealáskahttiide. Maiddá Lakkala (2013: 7; 13–14) lea geavahan seamma juogu kandidáhtadutkanmušastis.

Lean goittotge dán dutkanmušas válljen geavahit anárašgiela revitalisašuvnna dutkan Pasasa (2015á) giela hubmiid kategoriijaid, maid mun anán gielalaš eallingeardin. Orru leamen nu ahte dán dutkanmušas su doahpagat govvidit informánttaid oktavuoda sámegillii buorebut. Pasanen (2015á: 164) juohká anárašgiela hubmiid viđa jovkui. Kategoriijat leat: eatnigielat hubmi, giela aktiverejeaddji, anárašgiela rávesolmmožin oahppan hubmi/L2-hubmi/ođđa hubmi, giellabeassemáná ja passiiva hubmi.

Eatnigielat hubmi lea oahppan anárašgiela ruovttus áramánávuođas ja sámástan olles eallima áigge, vaikko ii vealttakeahhtá leat olles áigge sámástan nu ollu (Pasanen 2015á: 164). Dán dutkanmušas eai leat Pasasa meroštallan eatnigielat hubmit, daningo čuozáhatjoavkku sámasteapmi lea juogo boatkanan dahje álgán easkka rávesolmmožin. Dat ii goittotge dárkkut dan ahte sámegiella ii sáhtále leat informánttaid eatnigiella; giedahallen eatnigiela meroštallamiid logus 2.2. ja informánttaid eatnigielaid logus 4.1.

Giela aktiverejeaddji lea oahppan anárašgiela ruovttus áramánávuođas, muhto lea heaitán ollásit sámasteames nuorran dahje rávesolmmožin dassázii go lea fas sámástišgoahtán rávesolmmožin. Giela aktiverejeaddji ja eatnigielat hubmi mihtilmas erohus lea dat ahte aktiverejeaddji sámasteapmi lea čielgasit boatkanan. (Pasanen 2015á: 164). Pasasa meroštallan giela aktiverejeaddjis heive daninassii njuolga mu dutkanmuššii.

Anárašgiela rávesolmmožin oahppan hubmi/L2-hubmi/ođđa hubmi lea oahppan anárašgiela rávesolmmožin (Pasanen 2015á: 164). Maiddá mu dutkanmušas leat L2-hubmit/ođđa hubmit. *Giellabeassemánát* baicce eai leat, daningo oktage mu informánttain ii leat oahppan sámegiela giellabeasis. Sin mánnávuođas dat ii lean vejolaš.

Maŋimus kategoriija lea *passiiva hubmi*. Passiiva hubmi ipmirda anárašgiela, muhto ii bastte hupmat dan. Maiddá mu dutkanmušas leat passiiva hubmit, geat gal ipmirdit davvisámegiela, muhto eai ieža dábálaččat bastte sámástit. Earuhan sin L2-hubmiin/ođđa hubmiin nu ahte vaikko olmmoš livččii oahppan sámegiela rávesolmmožin muhto ii bastte sámástit, meroštalan su passiiva hubmin.

Geavahan čuovvovaš doahpagiid:

- 1) Giela aktiverejeaddji – oahppan sámegiela mánnán ruovttus, muhto lea heaitán sámasteames ja álgán rávesolmmožin odđasit
- 2) L2-hubmi/odđa hubmi – oahppan sámegiela rávesolmmožin
- 3) Passiiva hubmi – ipmirda sámegiela, muhto ii bastte sámástit

Pasasa (2015á) nákkosgirjjis lea maiddá lohku, mas leat golbma gielalaš eallingearddi ovdamearkka. Dain golbma anáračča muitalit, makkár lea váldit manahuvvon eatnigiela atnui. Nuppe gežiid go earáin dás namuhuvvon dutkamušain, informánttat eai leat anonymiserejuvvon muhto baicce leat girjjis iežaset namain: Yrjö Musta, Ritva Kangasniemi ja Petra Kuuva. Sin gielalaš eallingearddit leat ovdamearkkat manahuvvon eatnigiela ruovttoluotta váldimis, passiiva hubmi ovdáneamis aktiiva hubmin ja gielahis sápmelaččas (Pasanen 2015á: 170, 182, 190.) Čálán daid ovdamearkan gielalaš eallingearddis, vai lohkkái šaddá čiekŋalis govva doahpagis.

Yrjö Musta gielalaš eallingeardi govviduvvo namahusain “manahuvvon eatnigiela ruovttoluotta váldin”. Musta vuosttas giella lei anárašgiella, muhto son vajálduhtii dan: almmolaš ideologii ja sámegiela dárbbasmeahtunvuodas leavai maiddá sin bearrašii. Sámegiella orui šaddame noáđdin ja oahpaheaddjit ávžžuhedje suomastit. Rivdola skuvllas ii ožžon sámástit ja skuvllas son maid šiittii ahte livččii šat máhtán anárašgiela. Universitehtaoahpuid áigge Musta logai davvisámegiela. Anárašgiela son oahpai odđasit anárašgiela dievasmahttinskuvlejumis vehá ovdal go bázii ealáhahkii. Sus leat moadde lagas anárašgielat olbmo, geaiguin su mielas ii leamaš váttis álgit hupmat anárašgiela suomagielat jagiid maŋŋá. Su mielas lei buorre ahte su giellameaštir ja verdde divustii dovddolaččat su giela, earenoamážit go su hupman báinnahalai davvisámegillii. (Pasanen 2015á: 170–176.)

Ritva Kangasniemi gielalaš eallingearddi Pasanen deahtista sániiguin “passiiva hubmin aktiivvalažžan”. Kangasniemi riegádii anárašgielat bearrašii, mas ledje váhnemiid lassin guhtta boarrásut oappázaga. Eará mánáide váhnen guovttos leigga hupman anárašgiela, muhto garra suomaiduhttinpolitihka ja boarrásut mánáid heajos ásodatvásáhusaid geažil suomasteigga sutnje. Kangasniemi gulai ja ipmirdišgođii anárašgiela, muhto ii ieš hupman dan; birrasa mielas ii galgange hupmat. Kangasniemi álggii hupmat anárašgiela, go oassálasttii anárašgielat gursii bargoaigge. Son eahpidii gursii oassálastima, daningo son dadjá anárašgillii ahte “iihan dat leat mu eatnigiella,

vaikko dat leage, livččiige mu eatnigiella”. Gurssas son ipmirdii measta juohke sáni ja álggii 33-jahkásažžan hupmat giela, man lei ovdal dušše ipmirdan. Lohkan orui gitta álggu rájes álki ja čállin vehá váddásut. Mañjeleappos son álggii giellabeassebargin ja anárašgielas šattai sutnje beaivválaš gulahallangiella. Jagi 2005 son dovddai iežas guovttegielagin. (Pasanen 2015á: 182–187.)

Pasanen govvida Petra Kuuva gielalaš eallingearddi sániiguin “Gielahuvvan sápmelaččas giela sirdin”. Kuuva oahpai ipmirdit anárašgiela muhtun veardde mánnávuođas, muhto humai ieš suomagiela. Go su váhnemat earráneigga, Kuuva fárrii suopmelaš etniin Espooi ja deaivvai anáraš áhčiin gesiid áigge Sámis. Doppe son gulai anárašgiela, muhto ipmirdii dan jagis jahkái heajubut. Anárašgiela gurssa rájes anárašgiella lea šaddan Kuvvai nu lunddolaš gulahallangiellan fulkkiiguin ahte suomasteapmi orru eahpelunddolaš. Son lea oahpahan anárašgiela iešguđet dásis, sirdán giela iežas mánáide ja bargan sámeielat oahppomateriálaid ovdii. Dutki oaidná Kuuva eallingearddi buorrin ovdamearkan das ahte mánnán gielahuvvan sáhtta ieš rávesolmmožin sirdit giela iežas mánáide, gohan gávdno motivašuvdna. Kuuva lea maid lihkostuvvan molsut giela áhčiinis. Anárašgiela váldin ruovttoluotta lei Kuvvai identitehtagazaldat (Pasanen 2015á: 190–198.)

2.4. Gielalaš identitehta

Dán logus meroštalan, makkár áššit gullet *gielalaš identitehta* -doahpagii ja maid dat mearkaša mu dutkamušas. Seurujärvi-Kari (2012: 101) čállá ahte gielalaš identitehta lea sosiála, etnalaš ja álbmotlaš identitehta oassi. Gielalaš identitehta sisdoallá doaladumiid, mearkašumiid ja jurddašvugiid – olles máilmmegova – sihke gillii ja dan hubmiide. Gielalaš identitehtii gullá dat, mot olbmot oidnet iežaset giela hubmin. Dehálaš lea maiddá fuobmát ahte sávaldagat das, mot hubmit máhttet giela ja mot ja gos sii geavahit dan, gullet gielalaš identitehtii. (Iskanus 2004: 31.)

Sámasteapmi čatná olbmo sámi identitehtii; sámeigiella lea dehálaš sámi identitehtii (Juuso 2009: 36; Aikio 1988: 313). Lehtola (1997: 87) oainnu mielde oktasaš giella nanne oktiigullelašvuoda dovddu ja erohusa eará joavkkuid ektui. Sámeigiella máhttu buktá sápmelaččaide gullelašvuoda sámi kultuvrii ja servodahkii (Sara 2016: 82). Nuppe dáfus gielahis sápmelaččain, geat eai leat mielde árbevirolaš ealáhusain, leat váttisvuodát gávdnat etnalaš sámi symbolaid vai šaddet gullelašvuoda sámi servodahkii (Valkonen 2009: 233). Korpilähde (2015: 168–169) maid oaidná ahte gielahis sápmelaš ii oalát beasa sisa sámi servodahkii. Gielladáidu sáhtta leat eaktun dihto jovkui gullamii (Iskanus 2004: 31) dahje gávtti coggamii (Sara 2016: 82, Pasanen 2015á: 192). Go

gielahunvvan sápmelaččat váldet gielaset ruovttoluotta, sii besset buorebut sisa iežaset ruohttasiidda ja kulturárbaí. Giella buktá olbmuid dovddu sin iežaset árvvusatnimis ja gudnejahttimis.

(Seurujärvi-Kari 2012: 102.) Suvi Kivelä (2013) govvida ahte go son oinnii anáraš gursaskihpáriid oažžume gielaset ruovttoluotta, son oinnii olbmuid šaddame fas ollislažžan. Sii máhcahedje oktavuodaset iežaset máttuide, historjái ja jávkan árbevrrui. (Kivelä 2013: 19.)

Pietikäinen ja earát (2011: 80) čállet ahte iežas giella sáhtta fámuiduhttit ja nannet hubmi identitehta. Rasmussena (2013: 134–136) dutkamušas 192 informántta leat vástidan, makkár sápmelaš identitehta sis lea. Boadusin lea ahte made buoret sáme giela máhttu informánttas lea, dade nannosut lea maiddái sápmelaš identitehta. Olbmo duogáš ja ruohttasat váikkuhit gielalaš identitehtii (Iskanius 2004: 31): gielalaš identitehta ja etnalaš identitehta gullet oktii. Rasmussena (2013: 214) dutkamušas okta váhneninformánta, guhte ii ieš leat oahppan sáme giela vuosttas giellan, namuha identitehta suorimus sivvan dasa ahte lea fuolahan mánas oahppat sáme giela. Guokte sámenissona eallingerddiid dutkan Houtsosa (1996: 232–233) artihkkalis fas bohtá ovdan, mot heajos skuvlavásáhusat ja sáme giela fuonášeapmi leat váikkuhan ásodagas eallán informántta identitehtii ruossalasat ja negatiivat.

Dán dutkamušas gielalaš identitehta sisdoallá áššiid, mat laktásit sáme giela geavaheapmái, eatnigillii, guovttegielatvuhtii ja passiiva gielladáidui. Giedáhalan informánttaid gielalaš identitehta logus 4.1.

2.5. Giellaealáskahttin

Giellaealáskahttin nappo *revitalisašuvdna* lea dán dutkamuša vuolgasadji. Dán logus čilgen vuos, maid dearbma giellaealáskahttin dárkkuha. Dasto buvttán ovdan davvisáme giela ealáskahttindárbuid. Dan maŋŋá giedáhalan dan, mot dat sáhtta lihkostuvvat ja makkár rolla giellaservošis lea dasa. Daningo giellaealáskahttimis lea guovddáš rolla dán dutkamušas, buvttán ovdan eará dutkamušaid rávvagiid dan lihkostuvvama várás. Dasto čujuhan eará dutkamušaide, main bohtá ovdan, mot giellasearvvuš sáhtta váikkuhit ovttaskas olbmuid giellaealáskahttimii.

Giellaealáskahttima ulbmilin lea dat ahte giela hubmiid mearri ja dilálašvuodát, main geavahit giela, lassánivčče (Grenoble ja earát 2006: 13). Figgamuššan lea ahte giela servodatlaš sajádat ja anolašvuhta modearna servodagas buorránit ja giela boahteáigi plánejuvvo (Aikio-Puoskari 2016:

8). Huss (1999: 24) fas oaidná giellaealáskahttima positiiva giellamolsumin. Giellamolsum mearkaša dan ahte giella ii leat šat ovttasge vuosttas giellan (Antonsen 2007: 36). Rasmussena (2013: 16–17) ipmárdusa mielde vehádatgielaid revitalisašuvnna ulbmilin lea nana guovttegielatvuohta ja diglossiija. Diglossiija dárkkuha dan ahte servodagas geavahuvvojit goit guokte giela bálddalagaid, sierra ja fásta (Pasanen 2015á: 39). Namalassii sámezielaid ealáskahttimis figgamuššan lea divvut Davviriikkaid dagahan assimilerenpolitihka váikkuhusaid ja buhttet giellabarggu, mii ii leat dahkkojuvvon massojuvvon jagiid áigge (Aikio-Puoskari 2016: 8).

Giellaealáskahttima sáhtta oaidnit maiddá oasážin vehádatgielaid vuoigatvuodaid buorráneamis ja olmmošvuoigatvuohtan (Pasanen 2015á: 39; Skutnabb-Kangas 2000). Wallace (2009: 265) fas viiddida revitalisašuvnna kultuvrii: servoša olbmot barget didolaččat ja plánaid mielde ođđa, buoret kultuvrra oažžuma ovdii. Giellaealáskahttin ovttastahtta olles servoša, burgá boares traumaid ja jurddašuvugiid, addá ođđa bargovejolašvuodaid ja mielddisbuktá ođđa kultuvrra ja oktavuodaid ovdamearka dihte soga historjái ja sámezielat girjjálašvuhtii (Aikio-Puoskari 2016: 117).

Huss (1999: 24) fuomášahtta ahte ovttaskas olbmo dásis giellaealáskahttin sáhtta mearkašit dan ahte olmmoš oahppá árbegiela ođđasit. Son lohka ahte ovttaskas olbmot ja servodat váikkuhit čavga nubbi nubbái. Maiddá Rasmussena (2013: 46–47) dutkamuša mielde ovttaskas olbmo giellaválljemat váikkuhit olles servošii. Dán dutkamuša okta vuolggasadji čuovvu sudno oainnu. Dán dutkamušas giellaealáskahttin čujuha buot daidda doaimmaide, mat ovddidit sámeziela geavaheami. Dát dutkamuš figgá dasa lassin fállat konkrehta rávvagiid sámeziela doarjuma várás, vai ásahusaid lassin maiddá ovttaskas olbmot sáhttet ealáskahttit sámeziela.

2.5.1. Manin lea šaddan davvisámeziela ealáskahttindárbu?

Dán logus čálán davvisámeziela ealáskahttindárbbuid birra: makkár gielladilli lea, manin giella lea áitatvuloš ja makkár váikkuhus ásodagas, skuvllas ja váldoservodagas lea leamaš. Buvttán ovdan ahte sápmelaččain lea hui heterogena sámeziela dáidu: muhtumat leat massán dan oalát ja muhtumat sihtet oažžut dan ruovttoluotta.

Buot sámezielain davvisámezielas leat eanemusat hubmit: árvalusaid mielde 75–90 proseantta buot sámezielat olbmui hupmet davvisámeziela (Aikio-Puoskari & Pentikäinen 2001: 8). Giella lea goittotge čielgasit áitatvuloš (Seurujärvi-Kari 2012: 20). Suomas, Norggas ja Ruotas leat oktiibuot

17 000 davvisámegiela hubmi (Olthuis, Kivelä & Skutnabb-Kangas 2013: 23). Jagi 2011 Suoma beale sámediggeválggain ledje 5483 sápmelačča, geain 1514 olbmo hupme davvisámegiela eatnigiellan (Saamelaiskäräjät 2013).

Sámegiella lea áitojuvvon davviriikkaid assimilerenpolitihka geažil. Norgga dáruiduhttinpolitihka, Suoma eahpevirggálaš suomaiduhttima ja Ruota suodjaleaddji sirrenpolitihka dihte mánggat sápmelaččat leat vásihan garra giellamolsuma iešgudege riikka váldogillii. Norggas dáruiduhttin lei almmolaš, Suomas suomaiduhttin ii lean seamma ládje almmolaččat dahje politihkalaččat mearriduvvon vuohki go ránnjáriikkain. (Aikio-Puoskari 2016: 7, 15.) Ruotas boazosápmelaččaid nuppe dáfus sirrejedje ruottelaččain *lapp skall vara lapp* -politihka mielde, nuppe dáfus eará sápmelaččaid suddadedje váldoálbmogii. Ulbmilin lei suddjet “albma” sápmelaččaid – badjeolbmuid – sivilisašuvnnas ja assimileret eará sámiid váldoálbmogii. (Lantto 2003: 30–32.) Vaikko assimilerenpolitihkat leamaš iešgudeťláganat iešgudeť riikkas, dain leat leamašan seamma čuovvumušat (Aikio-Puoskari 2016: 15).

Sámi servošis leat mángasat, geaid sámegiela geavaheapmi lea boatkanan juo mánnávuodas dahje ii leat beassan oba álgitge. Ásodatáigi mii lei mihtilmas oassi davviriikkaid assimilerenpolitihkas, bisttii 1940-logus gitta 1970-lohkui. Sámemánát earuhuvvojedje iežaset bearrašis, gielas ja kultuvrras guhkes áigái. Sámit vásihedje sihke rabas ja ráhkaduslaš vealaheami iige sámegiela ožžon geavahit. (Aikio-Puoskari 2016: 7, 10–11, 15.) Ásodatáigge vásihuvvon fuotnun ja soardin amasmahtii mánga sámemáná iežaset eatnigielas ja kultuvrras (Hirvonen 1999: 92). Sámi mánát leat mángga báikegottis gártan oahpahallat skuvllas odđa giela ja kultuvrra. Dat sáhtta leat váikkuhan dasa ahte mánggat sámeváhnemat eai leat sámástan iežaset mánáide: ásodatáiggi váikkuhusat čuhcet dan vásihan olbmuid lassin maiddái sin mañisbohttiide. (Rasmus 2008, 114–117.) Skuvlla dihte nuorra rávesolmot ja sin váhnemat eai dábálaččat huma iežaset álgoálbmotgiela. Ásodatáiggis leamaš ja leat ain stuorra váikkuhusat giellamolsumii. Maiddái dán dutkamušas leat informánttat, geat leat vásihan ásodatáiggi váikkuhusaid juogo ieža dahje váhnema bokte.

Länsmana (2008: 13) oainnu mielde sámegiela áitatvulošvuhtii lea váikkuhan dat ahte gielas leamaš heajos sajádat váldoálbmoga servodagas ja skuvllas gitta 1970-logu rádjai. Dát assimilerenpolitihka vuhtto čielgasepmosit das ahte sápmelaččaid gielladáidu lea hui iešgudeťlágan dásis; sámegiela máhttu lea sáhtán jávkat maiddái ollásit. Balto (1997: 131) lasiha ahte eatnat sápmelaččat leat massán giela, gávtti ja luođi.

Buot sámegiela hubmiide sámegiella ii leat nannoseamos giella eaige buohkat máhte dan seamma bures go man nu eará giela dahje gielaid (Svonni 1993). Vehádatgielain dábálaš dilli lea dakkár ahte muhtumat hupmet vehádatgiela bures ja njuovžilit, muhtumat máhttet buorebut man nu eará giela ja muhtumat fas ipmirdit dan, muhto eai huma (Boyd & Gadelii 1999: 301). Muhtun sámiid giellamáhttu lea nuppástuvvan “jaskes giellamáhtun” – sii eai šat geavat giela (Aikio-Puoskari 2016:15). Maid sámegiela geavaheami Norgga beal Sámis dutkan Ravna (2000:6, 8) buktá ovdan ahte 24 prosentii dutkanguovllu sámegielaidda sámegiella lea nannoseamos giella – nappo 76 prosentii dat ii leat. Dasa lassin Seurujärvi-Kari (2012: 19) máinnaša sámiid heterogena gielladáiddu ja lohka ahte dušše oassi sámiin máhtta sámegiela eatnigiela ládje. Dán dutkamušas bukten ovdan mánggalágan meroštallamiid derbmii eatnigiella logus 2.2.

Sámegiela stáhtus lea dán áigge loktanan, ja dávjá sámegiela massán buolva sihtá iežaset mánáide vejolašvuoda oahppat giela. Earenoamážit sii vurdet skuvlla máhcahit gielladáiddu. (Seurujärvi-Kari 2012: 19.) Todal (2003: 107) maid lohka ahte mánggat sámii váhnemat háliidivčče iežaset mánáid oahpahallat bearraša ovdeš eatnigiela. Leat maiddái ollu dakkár sápmelaččat, geat leat váldán gielaset ruovttoluotta easka rávesolmmožin (Aikio-Puoskari 2016: 15).

Orru leamen nu ahte sámegiellaservošis lea stuorra dárbu nannet ja ealáskahttit sámegiela. Sámegiela massán sápmelaččat leat lunddolaš ja stuorra potentiála joavku lasihit sámegiela hubmiid (Aikio-Puoskari 2016: 11). Giellaealáskahttin leage dán dutkamuša guovddáš doaba ja vuolggasadji. Buorre ovdamearka sámegiela giellaealáskahttimis leat anáraččat (omd. Pasanen 2015á; Moilanen 2014).

2.5.2. Giellaealáskahttima lihkostuvvan

Giellaealáskahttima lihkostuvvama cagget eatnat eastagat, maid sivat soitet gávdnot soga dahje guovllu historjjás ja servodagas, mii ii leat dohkkehan vehádatgielaid (Aikio-Puoskari 2016: 15). Dán logus fikkan gávnnahit oppalaš rávvagiid dasa, mot giellaealáskahttin sáhtta lihkostuvvat. Čuovvovaš vuollelogus čieŋun vel earenoamážit dasa, mot ovttaskas olbmot ja giellasearvvuš sáhttet váikkuhit dasa.

Pasanen (2013: 370) lea dutkan iežas nákkosgirjjis anárašgiela revitalisašuvnna. Sániiguin “lihkostuvvan revitalisašuvdna” son čujuha prosessii, man bokte giela sajádat ja árvvusadnojupmi

leat loktanan ja geavahanvejolašvuodát lassánan. Son lasiha ahte lihkostuvvan giellaealáskahttimis giella sirdašuvvá fas buolvvas nubbái boatkka maŋŋá. Go ulbmilin lea váldit ruovttoluotta áitatvuloš ja vájálduhtton giela, olmmoš ferte fuobmát giela árvvu ja dahkat persovnnalaš čovdosiid. Okta čovddus lea sirdit giela mánáide. Muhtun dáhpáhusain váhnen moriha easka dalle, go rávásmuvvan mánná morašta massojuvvon giela. (Pietikäinen ja earát 2011: 82.) King goittotge (2009: 18) fuomášahtta ahte “lihkostuvvan revitalisašuvnnas” leat iešguđetlágan meroštallamat. Maid Huss (2010) oainnu mielde ferte dohkkehit ahte ovttaskas olbmui ja joavkkuin sáhttet leat hui iešguđetlágan ulbmilat giellaealáskahttimis.

Go sápmelaččat ohppet sáme giela, sii jorgalahttet giellamolsuma váldogielas vehádatgillii (Rasmussen 2013: 144); go sámít ieža váldet gielaset ruovttoluotta, giellamolsun jorgala nuppe gežiid. Dutki atná dan buorrin sáme giela ealáskahttima dáfus, ja dat lea maiddá dán dutkamuša vuolggasadji. Gielahuvvan sáhtta čuohecit sosiála dillái earenoamážit boares olbmuiquin ja buktit olbmui dovddu ahte lea massán juoga divrasa ja dehálačča. Dat sáhtta bávččagahttit, muhto ovttá gielas ruovttoluotta váldán sápmelačča mielas olbmos lea ovddasvástadus bargat dili buorráneami ovdii. (Seurujärvi-Kari 2012: 103.) Dulkon giela ruovttoluotta váldán sápmelačča sániid nu ahte olmmoš gal nagoda váldit gielas ruovttoluotta, go nu beare mearrida. Siri Broch Johansena (2007: 245–569) eallingeardi lea ovdamearka lihkostuvvan sáme giela atnui váldimis. Broch Johansena ruoktu lei dárogelat, son váccii dárogelat skuvlla, muhto álggii maŋŋelis lohkat sáme giela. Loahpa loahpas son šattai sáme giela oahpaheaddjín, olbmot leat sámástišgoahtán suinna ja su nieida vázza sámeskuvlla.

Giellaáššiide laktásit dábálaččat dovddut ja váimmu áššit (Fishman 1991: 10–11). Lean gieđahallan dovdduid giellatrauma oktavuodas logus 2.1. Huss (2010) maid lohka iežas logaldatmateriálas ahte giella lea šaddan rašes áššin. Son lea čohkken rávvagiid giellaealáskahttima lihkostuvvama várás ja muittuha ahte gielahuvvamii lea álo sivva, ovttaskas olbmuid olggobealde – giela massán olbmuid ii gánnet árvvoštallat. Anáraš Teija Linnanmäki (2013: 87) čállá ahte ii leat sin soga sivva ahte eatnigiella lea nuppástuvvan sáme gielas suomagillii. Lea dehálaš garvit beare čavga meroštallamiid ovdamearkka dihte gielladáiddus ja guovttegielatvuodas. Logus 2.2. lean buktán ovdan ahte maiddá eatnigiela sáhtta meroštallat maŋŋga ládje. Čavga meroštallamat sáhttet dahkat sámasteami nu váttisin ahte olbmot eai álgge geavahit giela ollenge. (Huss 2010.)

Giellasearvvuš ferte measta álo doaladuvvat ođđa ládje gillii, vai giellaealáskahttin sáhtta lihkostuvvat (Grenoble ja earát 2006: 13). Giellaseailluheami váibmosis lea dat ahte giella

duođaidge geavahuvvo (Hyltenstam ja earát 199: 192). Anárašgiela giellabesiid dutkan Pasanen (2010: 114; 2015: 373, 389) muitala ahte anárašgielat searvvuš lea váldán ođđa hubmiid vuostá hui miehtemielalaččat ja sin roahkasmahttet geavahit anárašgiela, vaikko sii eai vel olus máhtálege. Servoša udnovaš dahje toleránta doaladumi ánsus anárašgiella ii leat šat hui áitatvuloš giella, muhto baicce áitatvuloš (Moilanen 2014: 230). Vaikko muhtun anárašgiela hubmit árvvoštallet boasttolágan dahje nuppástuvvan anárašgiela, dat ii leat eastadan anárašgiela revitalisašuvnna (Pasanen 2015á: 363).

Huss (2010) rávve ahte berre garvit beare puristtalaš doaladumiid, nappo gáibádusat riehta hupmamis ja čállimis eai sáhte leat beare allagat. Sámegielagat giddejit muhtun veardde fuomášumi dasa, man njuovžilit olmmoš hupmá. Suopmelaš eamdat leat ožžon kritihka heajos gielas ja ártegis sániin, man dutki atná gielalaš purismii čujuheapmin. (Korpilähde 2015: 149–150). Purisma dárkkuha dan ahte giella galgá leat ráinnas (Sajavaara 2005: 445). Puristtalaš giellaideologiijas deattuhuvvo giela autenttalaš- ja ráinnasvuolta. Das fuonášit giela nuppástuvvama ja vieris váikkuhusaid, ja dan mielde lea buoret orrut jaska, juos ii máhte. (Pasanen 2015a.) Okta eamit buktá ovdan ahte sápmelaš servodat ii oro dohkkeheamen heajos sámegiela (Korpilähde 2015: 151). Vehádatgielain hubmiid gaskkas lea dávjá digaštallan, mii lea “rivttes” ja “albma” sátnegaheapmi (Davies 1996: 27). Maiddái Pasanen (2015á: 349) máinnaša ahte sámi servodagas ságastit oalle ollu gielalaš udnovašvuoda ja autenttalašvuoda birra. Ovdamearkan son čujuha Facebooka *Ártegis ságat* -jovkui, mas su oainnu mielde lea dávjá digaštallan nuorra giellahubmiid dahje giela oahpahalliid giellafeaillaid divodeamis. Pasasa ipmárdusa mielde muhtumat liikojit, go sin giela divodit, muhtumat fas šlundot ja hárdášuvvet. Su mielas sámi giellasearvvuš lea dán áigge mángga ládje rašit go 50 jagi dassái. Son oaivvilda ahte solidaritehta ja sensitiivvalašvuolta giela oahpahalliide ja ođđa hubmiide lea čoavdda dasa ahte giella seailu eallin.

Sámegiela oahpahusa ja oahppama hástalusaid ja čovdosiid dutkan Keskitalo ja earát (2014) deattuhit servodaga lassin ustibiid, skuvlla ja ruovttu mearkkašumi. Vaikko sii giedahallet mánáid gielladáiddu, sin jurdagiid sáhtta viiddidit guoskat maiddái rávesolbmuid giela oahppamii. Sii leat juohkán giela oahppama eavttuid njealji kategorijai: funktionála, sosiála, affektiivva ja kognitiiva fáktoriidda. Funktionála fáktorat čujuhit giela geavaheami dáidduide ja hámiide, sosiála dáidduid čujuhit earret eará gulahallan- ja olmmošgaskavuodadáidduide ja affektiivva fáktorat sisdollet doaladumiid, árvvuid ja giela árvvus atnima. Guođán daid eret, daningo dat eai oro leamen dán dutkamuša ulbmiliid ektui dehálaččat. Dán dutkamušas dehálaš lea kognitiiva fáktor, mii fas doallá

sisttis earret eará iešluohttámuša ja dan, atnágo iežas árvvus vai ii. Juos oktage oassefáktor ii doaimma, giellaoahppanproseassa šaddá váddáseabbon. (Keskitalo ja earát 2014: 165–167.)

Čoahkkaigeassun ovddit dutkamušaid bohtosiin sáhttá dadjat ahte giela revitalisašuvdna lihkostuvvá, go giella sirdašuvvá fas buolvvas bulvii boatkka maŋná. Vai olmmoš nagoda dan dahkat, son fertte fuobmát giela árvvu ja bargat giela geavaheami ovdii. Olbmui sáhttet leat iešguđetlágan ulbmilat giellaealáskahttima ektui. Gielahuvvan olbmuid ii gánnet árvvoštallat, daningo solidaritehta ja sensitiivvalašvuohta ođđa hubmiide veahkeha giellaealáskeami. Seamma ládje fertte garvit purismma ja beare čavga meroštallamiid ovdamearkka dihte guovttegielatvuodas. Go olmmoš oahpahallá giela, dasa váikkuhit su iešluohttámuš ja dat, dovdágo iežas árvvus vai ii. Dán dutkamušas fikka čiekŋut vel eanet dasa, mot doarjut sámegiela geavaheami namalassii dutkamuša čuozáhatjoavkku geahččanguovllus ja fállat konkrehta doaibmabidjoevttohusaid. Giedahalan ášši logus 6.

2.5.3. Giellaservoša váikkuhus

Dán logus geahččalan čielggadit, makkár áššit sáhttet dahkat váttisin oahppat ja/dahje geavahit sámegiela. Čalmmustahtán, mot giellaservodat sáhttá váttásmahttit sámegiela geavaheami eambo. Gielas ja giela hálddašeddjiin lea servošis stuorra váldi (Korpilähde 2015: 168). Giedahalan čuoovvovaš áššiid: geaiguin čuozáhatjoavkku sápmelaččat millosepmosit sámástit ja geaiguin sii dustet sámástit. Čielggadan, makkár váikkuhus ságastallanguoimmi lea čuozáhatjoavkku sápmelaččaid sámastanmuktii. Giedahalan maiddái bilkideami, olggušteami ja suopmanerohusaid. Čálán dan birra, mot nana sámegiela hubmit láhttejit go earát sámástit ja mot sámegiellasearvvuš orru gáibideamen dievaslaš giela sápmelaš hubmiin, muhto ii ii-sápmelaš hubmiin. Čálán giela divodeami ja fuonáseami birra ja buvttán ovdan muhtun boares olbmuid guottuid ođđa sámegiela hubmiid buohta. Loahpas čálán vel giellabolesiid birra.

Rasmussen (2013: 191–192) lea dutkan davvisámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid ránnjágielddain Deanus ja Ohcejogas. Son lea juohkán dutkanjoavkku sápmelaš ja ii-sápmelaš váhneninformánttaid iešguđetlágan joavkkuide:

- *Sámegiela 1 váhneamat* máhttet sámegiela seamma bures dahje buorebut go eará gielaide,
- *Sámegiela 2 váhneamat* máhttet sámástit, muhto sámegiella ii leat sin nannoseamos giella,

- *Sámegiela 3 váhnemat máhttet vehá sámegiela, muhto sámástit unnán ja*
- *Sámegiela 4 váhnemat eai máhte sámegiela álggage.*

Gidden fuomášumi joavkkuide 2. ja 3., daningo juos dáid joavkkuid 11 informánttas váldá vuhtii 8 sápmelačča, sis lea seammalágan duogáš go dán dutkamuša čuožáhatjoavkkus. Rasmussena materiála golmma váhnemis nubbi váhnen lea sámegielat, guhte ii lean sámástan mánáide. Sii buohkat leat gullan ja oahppan sámegiela mánnávuodas. Okta sis lea máhttán hupmat sámegiela mánnán, muhto dán áigge ii šat eambo go ovttaskas sániid. Nubbi váhnen lea oahppan sámegiela ruovttu lassin nubbin giellan skuvllas ja 10–11-jahkásažžan ipmirdišgoahtán dábalaš sámegielat ságastallamiid. Nuorran ja nuorra rávesolmmožin son álggii sámástit odđa olbmuiguin geassebarggus. Su mielas lea álkit sámástit mánáiguin ja boares olbmuiguin, váddásut iežas ahkásaččaiguin ja buot váddáseamos ja njulgestaga veadjemeahttun daiguin, geaiguin lea hárrjánaan dárustit. (Rasmussen 2013: 193–194).

Seine (2011) lea dutkan Oulu universitehta Giellagas-instituhta studeanttaid gielalaš identitehta. Son buktá ovdan ahte davvisámegiela vierisgiellan hubmi studeanttat sámástit millosepmosit daiguin, geaid gielladáidu lei sullii seamma dásis: “sin mielas orru ahte eatnigielagiiguin galggašii hállat dievaslaččat”. Su dutkamušas davvisámegiela oahpahallan olbmot eai nu mielas sámás olbmuiguin, geat meroštallojuvvojedje sámegiela eatnigielat hubmin, daningo sii sámástit nu njuovžilit. Su gávcei sápmelaš ja suomelaš informánttas njealjis ledje studeren sámegiela vierisgiellan ja okta lea joatkán eatnigielagiid oahpuide. Son gieđahallá sámegiela oahpahallan studeanttaid oktan joavkun, nu ahte vásáhusain bohtet ovdan sihke sápmelaš ja suomelaš studeanttaid oainnut. (Seine 2011: 1, 4, 63, 75–76.)

Rasmussena dutkamuša goalmát váhnen lea oahppan sámegiela ruovttus, go gulai fulkkiid ja ránnjaid sámásteamen. Muhtun olbmot leat sámástan maiddái sutnje, muhto son lea vástidan dábalaččat suomagillii daningo ii duostan lohkat maidege sámás. Go son fárrii nuorra ollesolmmožin eará sámegielat báikái, son álggii hupmat sámegiela odđa olbmuiguin. (Rasmussen 2013: 194). Maiddái Seine (2011: 22, 64) dutkamuša informánttain guovttis muitaleaba ahte vaikko soai gal ipmirdeaba sámegiela oalle bures, soai eaba duostta sámástit. Buot sámegiela vierisgiellan lohkki studeanttat maid dovdet ahte leat gealdagasas juos gii nu sámásta sidjiide. Sápmelaččain duođaid sáhtta leat šielbmá sámástit eará sápmelaččaiguin daningo ballet dadjamis boastut (Seurujärvi-Kari 2012: 102).

Rasmussena dutkamuša okta váhnen muitala, mot eandalii mánát ja nuorat ja maiddái rávesolbmot bilkidedje sin guovllu olbmuid daningo eai máhttán sámástit. Go sii geahččaledje hupmat sámegeiela, earát boagustedje daningo sii hupme heittogit. Váhnen ipmirda sin: sidjiide lei ártet ahte muhtumat ipmirdit sámegeiela, muhto eai huma dan. Goittotge bilkideapmi lea su mielas čielga váttisvuohta sámegeiela geavaheamis: son ja earát leat dan dihte garván sámasteames. (Rasmussen 2013: 209). Maiddái Ohcejoga gielladili čielggadan Länsmana ja Tervaniemi (2012: 5, 12, 33–34) dutkamušas njeallje sápmelaš informántta, geain lea suomagiella vuosttas giellan, leat vásihan bilkideami. Maiddái dat sápmelaččat, geat leat oahppan sámegeiela vuosttas giellan, leat láitojuvvon boasttosániid, jietnadeami, nuppi suopmana ja suomagiela sániid geavaheamis. Sii vásihit ahte giela divvun bilkidemiin lea olggušteapmi: earát olgguštit sin dan dihte go sii eai huma sámegeiela dahje eai huma dan doarvái njuovžilit. Guovttis maid dovda ahte beahttiba boarrásut olbmuid váilevaš gielladáiddu dihte. Soai gártaba čilget heajut gielladáidduska sivaid. Okta informánta lea šaddan gierdat njulgestaga árvvohuššama, go ii leat sámástan. Okta sivva suomagiela válljemii lea dat ahte biras orui gáibideamen “rivttes” sámegeiela, eaige informánttat leat sihkkarat sámegeiela riehta hupmamis.

Sámemánáid ceavzinstrategiijaid Suoma álbmotskuvlla ásodagain 1950–1960-logus dutkan Rasmus (2008: 73, 77–79) buktá ovdan, ahte dasa lassin ahte suopmelaš mánát olgguštedje sámemánáid, maiddái sámiid gaskkas lei olggušteapmi. Okta sivva skuvllas olggušteapmái ja givssideapmái ledje suopmanerohusat. Inger-Mari Aikio (1999: 112) muitala, mot suopmanerohusaid dihte eará sápmelaččat givssidedje ja olgguštedje su skuvlaáigge. Anárlaš Seija Maggas lea seammalágan vásáhus: go son lei aiddo duostan fas vehá sámástit, muhto gii nu bilkidii su suopmana, son heittii sámasteames dakkaviide (Orispää 2016). Broch Johansen (2007: 259) atná olgguštanvuogi dáruiduhttima ja giellajápmínproseassa boadusin. Seine (2011: 20) dutkamušas guovttis muitaleaba maiddái ahte sudnuide lea váttis hupmat ruovttugovllu suopmana ja ahte earát leat divodan dan ruovttugilis.

Rasmussena dutkamušas boahtá ovdan ahte Badje-Deanu olbmot ledje fuomášán ahte sámegeielat olbmot Vuolle-Deanus eai áiggo sámástit singuin. Nuppe dáfus muhtun olbmot, geat ovdal eai leat sámástan singuin, leat dál sámástišgohtán singuin. Vuolle-Deanu váhneninformánta fas muitala, manin sutnje lea váttis sámástit Badje-Deanu olbmuiguin: sii ledje bilkidan su sámegeiela máanna- ja nuorravuodas. Maiddái ollesolmmožin son lei vásihan ahte Badje-Deanu olbmot eai háliit geavahit sámegeiela suinna. Okta sivva gielladillái soaitá leat sámi identitehta hilgun. (Rasmussen 2013: 233–

234.) Nuppe dáfus sáhtta leat maiddái nu ahte vuosttasgielat sápmelažžii lea váttis sámástit daiguin, geat leat oahpahallan giela – son soaitá dovdat ahte dat lea nuppiide váttis, eai ipmir su ja son dovda iežas čuorbin, go ii máhte sámástit singuin. Olbmot sámástit singuin geat máhttet sámástit. (Sara 2016: 57.) Sáme giela nana hubmit álkit molsot gulahallangiela suomagillii, juos nubbi ii máhte sáme giela doarvái bures ja geavaha suomagielat sániid veahkin (Seine 2011: 76).

Suopmelaš eamidiid sámi servodagas dutkan Korpilähde (2015: 143–144) dutkamušas okta eamit muitala ahte go son searvá ságastallamii, earát jorgalahttet sáme gielat ságastallama suomagillii, vaikko son máhtta sáme giela. Dutki árvala ahte dábálaččamus sivva suomasteapmái leš dat ahte sápmelaččat leat hárvánan sámástit dušše eará sápmelaččaiguin. Todala (2002: 134–136) sáme giela ealáskahttima dutkamušas fas boahdá ovdan ahte sáme gielat searvvuš ii divtte odđa hubmiid searvat giellaservošii álkit – vaikko sii livččege sápmelaččat. Odđa hubmit sáhttet ballat meaddimis ja giellabolesat jaskkodahttet sin beaktilit.

Sáme giela oahpahusa nubbin giellan dutkan Todal (1998: 59) buktá ovdan gáibádusa buorre gillii: sápmelaččat, geain ii leat eatnigiela kompetánsa sáme gielas, galggale dalánaga máhttit sámástit dievaslaččat. Gielddasáme giela ealáskahttima Ruošša beal Sámis dutkan Schelleris (2011: 99–100) lea seammalágan oaidnu. Su dutkamuša mielde giellaservošis leat alla gáibadusat daidda sápmelaččaide, geat oahpahallet gielddasáme giela. Muhtun boares hubmit cuiggodit nuoraid giela ja leat njulgestaga sáhttan gielddit sámasteames ovdalge gielladáidu lea buorranan. Goittotge ii-sápmelaš giellahubmiid dáiddu atnet badjelmeare buorrin ja árvvus. Pasanen (2015a) maid muitala iežas logaldallamis ovdamearkka, mot su anáraš studeantaskihpárat geahččaledje sámástit iežaset fulkkiide. Fuolkkit bilkidedje ja boagustedje, muhto su – olggobeal olbmo ja suopmelačča – rábmoje ja dorjo.

Mearkkašahti erohus sáme giela oahpahallan sápmelaččaid ja suopmelaččaid gaskkas lea maiddái dat ahte sápmelaččat vásihit váddáseabbon sámástit juos gii nu lea divodan sin giela – “dát lokte sáme giela hállama šielmmá allagii”. Sáme giela oahpahallan suopmelaččat fas eai vásit divvuma seamma lossadit muhto baicce vásihit dan oassin giellaoahppanproseassas. (Länsman & Tervaniemi 2012: 34). Aikio-Puoskari (2016: 11, 15) lohka ahte vaikko sápmelaš livččii váldán ruovttoluotta eatnigielas, dan geavahišgoahtin sáhtta dattetge leat hástalus. Leat ollu olbmot, geaid álgogiella lea rievdan passiiva giellamáhtun ja dan boktin lea šielmmáid duohken. Passiiva giellamáhtu aktiveren lea oassi sáme giela ealáskahttimis.

Rasmussen (2013: 209–210) muitala, mot okta váhnen lohká jearahallamis mángii ahte ii máhte sámegiela dahje ii máhte dan doarvái bures. Goittotge jearahallama manjá soai gáfestallaba ja informánta “hállá iežas guovllu suopmana čielgasit ja riehta, vaikko ii hála nu njuovžilit go olmmoš guhte geavaha giela juohke beaivve”. Rasmussen čilge ahte eará sámegielaigiid negatiiva láhtten lea dagahan dan ahte informánta ii leat sáhttán lasihit oktavuodaid, main geavaha sámegiela. Earáid cuiggodeapmi lea dolvon dasa ahte informánta fuonáša iežas sámegiela dáiddu badjelmeare ollu – njulgestaga nu ahte navdá ahte ii máhte sámástit.

Schellera (2011: 99–100) ládje maiddá Länsmána ja Tervaniemi (2012: 5, 34) dutkamušas olles dutkanjoavku, 20 sámegiela geavaheaddji, oaivvildit ahte cuiggodeapmi bohtá dain boares olbmui, geaid vuosttas giella lea sámegiella. Leat mánggat boares sámegiela, geat eai leat hájnan sámástit eará guovlluid olbmui ja geat eai dohkket daid, geain lea earálgan čehppodat sámegiela. Ovdamearkka dihte muhtun sánit sáhttet leat sidjiide ođđasat. Passiiva hubmiide sámegiela gurssaid doallan Juuso lea váldán gurssa oktan ruovttubargun váldit oktavuoda dan olbmui, gean studeanta atná giellabolesin. Dávjá geavvá nu ahte “roassojurdagat eai doala deaivása go sámasta giellapolitiijain”. Čáli maid árvala ahte giellabolesat soitet dihtot dušše oaivvi siste, go olmmoš ballá meaddimis. Muhtumin sáhtta leat maiddá nu ahte olmmoš geavaha giellabolesiid ággan amas dárbašit sámástit. (Juuso 2009: 5, 10, 37).

Anáraš Musta, Kangasniemi ja Kuuva govvidit ahte sámástižoahhtin lei sidjiide oalle álkes proseassa (Pasanen 2015a: 201), mii spiekkasa eará dutkamušaid ovdamearkkain. Leago dat čuovvumuš das ahte giellasearvvuš doarjjui dalle go anárašgiella lei hui áitatvuloš (Moilanen 2014: 230). Fertego davvisámegiella leat seamma áitatvuloš, vai seamma dáhpáhuvá davvisámegiela servošis seamma nannosit? Guđege sámeseervošis leat iešguđetlágan giellaealáskahtindárbbut: okta davvisápmelaš lea šlunddet dadjan ahte vare son livččii anárašgiela hubmi – de son livččii juo giellameaštter. Go deaivá leat davvisápmelaš, dovda iežas dušše beallegielagin. (Pasanen 2015a.)

Ođđa buolvva sápmelaččat leat olggušuvvon daningo eai sámás (Snellman 1999: 41). Aikio (1988: 60) maid čállá ahte ovdal sápmelaččaid leat Suomas moaitán daningo sin mánát eai máhte suomastit doarvái njuovžilit. Dán áigge – go sii mángii suomastit eaige leat oahpahan mánáide sámegiela – sii moitojuvvojit daningo sin mánát eai máhte sámástit. Dilli lea jorran nuppe gežiid. Juos olbmot vásihit olggušteami dan dihte go eai sámás, dat sáhtta goddit movtta oahpahallat sámegiela mii fas hehte sámegiela ealáskeami (Rasmussen 2013: 228).

Oppalohkái sáhttá dadjat ahte lea erohus geainna čuozáhatjoavkku sápmelaččat millosepmosit sámástit. Nubbái sáhttá leat álkimus hupmat mánáiguin ja boares olbmuiguin, nubbái fas lea earenoamáš váttis sámástit boares olbmuiguin ja daiguin geaiguin lea hárlánan váldogillii humadit. Čuozáhatjoavkku sápmelaččat sáhttet leat gealdagasas eaige vealttakeahtta álo duostta sámástit, daningo ballet boastut dadjamis ja bilkideames. Sii sáhttet cuiggoduvvot ovdamearkka dihte boasttosániid, jietnadeami, boasttosuopmana ja suomagiela sániid geavaheamis. Cuiggodeapmi sáhttá jaskkodahttit oalát. Sámeielat giellasearvvuš ii álkit oro dohkkeheamen ođđa hubmiid; buot sápmelaččat galggale dalánaga máhttit sámástit dievaslaččat, muhto alla gáibádusat eai guoskka ii-sápmelaččaid. Dat sáhttá doalvut dasa ahte nana hubmit hupmet earáide váldogiela ja nu olgguštit earáid.

Sápmelaš giellaoahpahallit vásihit árvoštallama lossadit, muhto ii-sápmelaččat eai. Earáid cuiggodeami dihte sápmelaš sáhttá fuonášišgoahtit iežas gielladáiddu badjelmeare ollu. Boares sámeielagat orrot leamen vearrámus giellabolesat; nuppe dáfus giellabolesat sáhttet dihttot dušše oaivvi siste. Anárašgiela ruovttoluotta váldán anáraččaide sámástišgoahtin lei oalle álkes proseassa, mii spiehkka eará dutkamušain. Dat lea anáraččaid kultuvrralaš vuohki (gč. Valtonen 2014). Ovdal mánggat sápmelaččat leat olgguštuvvon daningo eai máhttán suomagiela doarvái njuovžilit, dán áigge fas seamma olbmot sáhttet láitojuvvot daningo sin mánát eai máhte sámástit (doarvái njuovžilit).

3. Dutkanmateriála ja -metoda

Dán logus čálán vuos dutkanmateriála ja -metoda birra. Muitalan, geat leat dán dutkamuša čuožáhatjoavku, mot lean giedahallan dutkanmateriála ja makkár ovddit dutkamušat leat leamaš. Nubbin giedahalan informánttaid gielalaš eallingerddiid namuhemiin, guđe giela hubmiid kategoriijai sii gullet. Lean meroštallan gielalaš eallingeardi -doahpaga logus 2.3.

3.1. Jearahallan ja informánttat

Dán logus muitalan, mot lean čoaggán ja giedahallan dutkanmateriála. Dasa lassin muitalan informánttaid válljenkriteraid, anonymiserema, jearahallangiela ja divustanvejolašvuoda birra.

Lean jearahallan gávccii davvisápmelačča, geaid sáme giela geavaheapmi lea juogo boatkanan man nu muttus dahje álgán easkka rávesolmmožin. Informánttat leat iešguđetahkásaččat nuorra rávesolbmos ealahatolbmui. In leat ráddjen dutkanjoavkku čavga: informánttaid válljemis kriteran lei sámeduogáža lassin dat ahte olmmoš ii leat hupman davvisáme giela boatkankeahtá oppa eallinagis. Fuobmájin ahte muhtun dáhpáhusain sáhtii leat veadjemeahtun sirret dán guokte joavkku nuppi nuppi: eanas oassi informánttain ledje gulahallan sáme giellii goit vehá mánnávuodas ja ledje geavahišgoahtán giela ođđasit easkka rávesolmmožin. Giedahalan informánttaid gielalaš duogáža gielalaš eallingearddi bokte čuovvovaš logus.

Dutkamuša čuožáhatjoavkku válljemis lean ráddjen olggobeallái sáme giela oahpahallan suomelaččaid ja daid davvisápmelaččaid, geat mánnávuoda rájes gitta dán beaivvi rádjái leat hupman sáme giela iežaset vuosttas, nana giellan. Dutkamušas suokkardalannai ollu dákkár sápmelaččaid ja čuožáhatjoavkku gaskasaš gulahallama. Informánttan leat guktot sohka bealit: njeallje nisson- ja njeallje dievdoolbmo. Informánttat leat juohke Suoma sáme guovllu gielddas: Ohcejogas, Anáris, Eanodagas ja Soađegilis ja dasa lassin sáme guovllu olggobealde. Daningo jearahallamiin bohte ovdan maiddá rašes fáttát, lean válljen muitalit informánttaid birra nu oppalaš dásis go vejolaš. Vai sin anonymitehta seillolii, in muital sin agi inge ruovttuguovllu. Seamma siva dihte in sierra máinnaš, gean kommeanta goasge lea gažaldagas. Fulkkiide čujuhan sániin “fuolki”, earret juos gažaldagas lea eadni dahje áhčči. Báikkiid merken “báiki X” dahje “báiki Y” das fuolakeahtá, guđemuš báikegoddi lea gažaldagas. Informánttaide čujuhan dušše oppalaš sániiguin

“informánta”, ”okta informánta” dahje ”nubbi informánta”. Ii leat vejolaš rehkenastit guđemuš informánta goasge lea gažaldagas, daningo in leat bidjan sin ortnegii (”vuosttas informánta”, ”nubbi informánta” ja nu ain). Eará olbmuide earret informánttáide ja sin fulkkiide – ovdamearkka dihte giellabolesiidda – čujuhan álo seamma bustávain Z.

Informánttaid jearahallanskovvi lea mielddusin (gč. Mildosa). Daningo juohke jearahallan lea leamaš iešguđetlágan ja fáddá hui sensitiiva, lean jearahan áššiid iešguđet ládje ja iešguđetlágan ortnegis juohke informánttas. Lei veadjemeahtun jearrat gažaldagaid seamma ládje juohke ovttas, ja danin lean jearahallamiid áigge divustan jearahallanskovi buorebun juos mii nu ii orron doaibmame. Lean goittotge figgan jearrat juohkehaččas seamma áššiid. Jearahallamiin lean geavahan beallestrukturerejuvvon temájearahallanmálla. Jearahallanskovis gažaldagat leat juhkkjuvvon temáid mielde. Beallestrukturerejuvvon temájearahallamis informánttat ožžot vástidit gažaldagaide friija iežaset sániiguin (Eskola & Suoranta, 1998: 87). Temájearahallamis gažaldagain ii leat ovddalgihtii mearriduvvon čavga ortnet dahje čavga hápmi (Hirsjärvi ja earát 2000: 195). Dán dutkamušas lean juohkán temáid guđa kategoriijai, mat leat duogášdieđut, gielladáidu, giela oahpahallan, sámegiela geavaheapmi, máhcahat sámegiela geavaheamis ja giela sirdin. Hirsjärvi ja Hurme (1998: 35) ipmárdusa mielde beallestrukturerejuvvon jearahallan heive earenoamáš bures dalle, go háliida čielggadit rašes áššiid ja áššiid, maid eai láve didolaččat jurddašit. Dat heive maiddá dalle, go dutkanfáddán lea ášši, mas informánttat eai leat hárvánan beaivválaččat ságastallat.

Bargen nu ahte jearahallan informánttaid, báddejin sin jearahallamiid ja de littererejin daid. Litteráhtat leat oktiibuot 105 siiddu. Informánttain lei vejolašvuotta välljet jearahallangiela sáme- ja suomagielaide gaskkas. Golmmas välljejedje sámastit ja njealjis fas suomastit. Okta jearahallan lea báddejuvvon nu ahte dat lea belohakkii sámegillii, belohakkii suomagillii. Jearahallamiid vuodul orru leamen nu ahte measta buot informánttat livčče gielladáiddu beales sáhtán searvat jearahallamii sámegillii.

Daningo oassi informánttain välljejedje suomastit, lean littererema maŋŋá jorgalan sámegillii daid osiid, maid lean geavahan dutkamušas. Dasa lassin lean anonymitehta dihte heivehan juohke informántta giela iežan suopmanii: rievdadan sániid ja dadjanvugiid nu mot ieš dajalin ášši, muhto vejolašvuodaid mielde nu ahte informánttaid iežaset jienat leat gullamis. Golbma jearahallama lean bargan juo iežan kandidáhtadutkamuša várás (Mustonen 2015) ja dán dutkamuša várás jearahallan

vel vihtta olbmo. Sis lei vejolašvuohta oaidnit litteráhta jearahallama maŋŋá, divustit dan ja lasihit fuomášumiid. Golmmas geavahedje dán vejolašvuođa.

3.2. Informánttaid gielalaš eallingearddit

Dán dutkamušas deattuhan informánttaid iežaset vásáhusaid go meroštalan sin gielalaš eallingerddiid. Gieđahalan informánttaid ovttaskas informántan, vai lohkki oazžu duođalaš gova informánttaid duogážis. Meroštallan ii leat álo oktageardán. Lohppii lean vel čohkken čoahkkáigeasu informánttaid sámástemis, ovdamearkka dihte sámegiela lohkamis ja giela sirdimis mánáide.

Earenoamáš váttis lea meroštallat guokte informántta, geain leamaš mánnávuodas passiiva gielladáidu, muhto geat dán áigge sámasteaba aktiivvalaččat. Soai orruba heiveme buoremusat L2-hubmiid/odđa hubmiid jovkui, daningo soai leaba aktiivvalaččat sámástišgoahtán rávesolmmožin. Nubbi lea cuiggodeamis fuolakeahtá roahkasmuvvan, mearridan balus fuolakeahtá guoddit beroškeahtá ja fuobmán ahte birge bures sámegillii. Nubbi fas lea álo heahpanan dan ahte vaikko fuolkkit leat sámástan gaskaneaset ja maddái sutnje, son lea álo vástidan sidjiide ruovttoluotta suomagillii. Go oáččui mánáid, mearridii rievdadit dili ja sámástišgoahtit. Okta informánta fas heive čielgasit L2-hubmiid/odđa hubmiid jovkui daningo son lea oahpahallan sámegiela rávesolmmožin ja sámásta aktiivvalaččat ovdamearkka dihte barggus. Nuppe dáfus su mielas lea váttis molsut giela, juos lea hárvánan hupmat dihto giela dihto olbmui. Dan dihte son ain suomasta muhtun sápmelaččaiguin, earenoamážit daiguin, geaiguin lea hárvánan suomastit. Dán dutkamušas leat oktiibuot golbma L2-hubmi/odđa hubmi, nappo golbma hubmi geat leat oahppan sámegiela rávesolmmožin.

Oppalohká njealjis gal dadjet ahte leat oahppan sámegiela albma ládje rávesolmmožin. Sin joavkkus golmmas gullet L2-hubmiid/odđa hubmiid -jovkui. Okta baicce gullá passiiva hubmiid jovkui, daningo son lea mánnávuoda rájes gullan giela ja su eadni lea iskan sámástit sutnje. Son goittotge láve suomastit bearrašiin, fulkkiiguin ja olbmáiguin muhtun spiehkastagaidda vuhtii válddekeahtá. Olbmáiguin son njulgestaga figgá garvit sámasteami daningo dovdá fuonitvuoda. Su lassin vel guovttis gullaba passiiva hubmiid jovkui. Sudnos nubbi ii nu ollu sámás, vaikko ságastallanguoibmi livččii sámegielat. Son lea dán dutkamuša áidná informánta, guhte ii leat gullan sámegiela mánnán. Son orru dárbbáseamen earáid doarjaga ja álgaga, vai ieš álgá sámástit. Vaikko

son ii ieš dábálaččat álggatge ságastallama sámegillii, sus leat dán áigge muhtun dilálašvuodát, main son geavaha sámegiela. Su mielas livččii somá máhttit sámegiela buorebut. Goalmmát passiiva hubmi fas lea dábálaččat suomastan ruovttoluotta, vaikko bearaš livččii sámástan sutnje. Sus lea álo leamaš passiiva sámegiela dáidu ja son atná sámegiela iežas eatnigiellan. Son ii goittotge dábálaččat ieš sámás heajos giellageavahanvásáhusaid dihte iige leat sirdán sámegiela ovddosguovlluid. Passiiva hubmit leat nappo dán dutkamušas oktiibuot golmmas – sii ipmirdit sámegiela, muhto eai ieža oro duostame sámástit nu ollu.

Guovttis fas leaba giela aktiverejeaddjit daningo leaba oahppan sámegiela mánnávuodas muhto leaba muhtun gaskka heaitán sámasteames ovdalگو leaba álggahan fas odđasit. Nubbi ii muhtun áigge máhttán suomagiela ollenge. Son gulai sámegiela beaivválaččat ja fuolkkit sámástedje sutnje, muhto molso giela suomagillii go son vástidii sidjiide suomagillii. Vaikko son gulai sámegiela ruovttus, ásodagas ii beassan dan gullat. Su sámasteapmi boatkanii mángga jahkái ja muhtun gaskka son hilggui sápmelašvuoda. Maid nubbi giela aktiverejeaddji gulai sámegiela ruovttus ja sámástii guovttegielat bearrašis. Earenoamážit su áhčči lávii sámástit, go leigga guovttá. Informánta goittotge heittii sámasteames – hupmamis gildojuvvon giela – muhto ággii odđasit nuorra rávesolmmožin.

Dán dutkamušas leat nappo golbma L2-hubmi/odđa hubmi, golbma passiiva hubmi ja guokte giela aktiverejeaddji. Informánttat leat oktiibuot gávccii. Gielalaš eallingeardi meroštallamiid lassin lean čohkken vulobeallái muhtun iešvuodaid čoahkkáigeassun. Dán dutkamušas:

- Čiežas leat gullan sámegiela mánnávuodas.
- Njealji informánttas leamaš passiiva gielladáidu mánnán.
- Guovtti informánttas leamaš aktiiva gielladáidu mánnán.
- Guđas atnet iežaset guovttegielagin.
- Čiežas leat lohkan sámegiela rávesolmmožin iešguđet dásiin ja njealjjs lohket iežaset oahppan sámegiela abma ládje dalle. Ovtta informánttas lei vejolašvuolta sámegielat skuvlavázzimii.
- Golmma informántta mánát máhttet sámástit. Golmmas áigot sirdit sámegiela vejolaš mánáidasaset, muhto atnet dan hástalussan. Okta informánta ii leat sámástan mánáidasas ja okta fas árvala ahte sutnje eai šatta mánát.

4. Informánttaid sámegiela geavaheapmi

Lean loguin 2.5.2. ja 2.5.3. guorahallan duogášsivaid dasa, mot giellaealáskahttin sáhtta lihkostuvvat ja mat sivaid sáhttet dagahit sámasteami váttisin. Dán logus vuojuulduvan fáddái earenoamážit dutkamuša čuozahtjoavkku geahččanguovllus. Vuos gieđahalan, makkár informánttaid gielalaš identitehta lea: makkár sámegiela mearkkašupmi lea identitehtii ja mii informánttaid eatnigiella lea. Gieđahalan muhtun veardde guovttegielatvuoda ja passiiva gielladáiddu. Dasto čalmmustahtán ahte mánga ášši váikkuhit sámegiela geavaheapmái. Namuhan nu negatiiva go positiiva vásáhusaid, mat informánttain leat sámasteamis.

4.1. Informánttaid gielalaš identitehta

Dán logus čielggadan, makkár mearkkašupmi sámegielas lea informánttaide. Makkár sin gielalaš identitehta lea? Gieđahalan dan, mot sámegiella váikkuha sin gullevašvuhtii sápmelašvuhtii ja identitehtii. Loahpas muitalan, maid informánttat vástidit gažaldahkii sin eatnigiela birra ja buohtastahtán sin meroštallamiid logus 2.2. ovdanbukton meroštallamiidda.

Sámegiella orru mearkkašeamen ollu buot informánttaide. Sámegiela oktavuodas dovddut nanosmuvvet. Giella lea buot mu informánttaide earret ovttá informántii mánnávuoda rájes oahpis. Dan oahppan lea ánggaštus ja mearkkašupmi sturron ovdežis. Giellamáhttu oazžu olbmo dovdat iežas ollislažžan ja dego livččii ollen ruoktot. Sámegiella lea ráhkis ja mángasat čatnet sámegiela sámi kultuvrii, servodahkii ja/dahje sohkkii. Kultuvrra ii oalát sáhte ipmirdit giela haga, ja sámegiella laktá olbmo iežas sohkkii, sámi servodahkii ja máttuide. Giellamáhttu rahpá uvssa nuppi máilbmái dahje dasa beassá buorebut sisa. Nuppe dáfus okta informánta muittaša, mot mánnán ii bastán hupmat eatnigielas ja mot dat buvtii sutnje olggobeal dovddu.

Dat lea álo gullan mu mánnávuhtii ja eallimii dat giella ahte dan gullá ja ahte dat ii leat leamaš mii beare gielaid, man fuolkkit geavahit; dat lea baicce gullan mu bearrašii.

Gal mun ipmirdan ahte don it sáhte kultuvrra ipmirdit, don it sáhte dan duodaid ipmirdit, juos it máhte dan giela. Dat lea nu dehálaš oassi, dat mannet bálddalagaid.

Bigálusain fuonášin fas iežan, go ledjen gielahheapmi. Bođii diekkár dovdu ahte in gula dan jovkui, go lean gielahuvvan.

Gielalaš identitehta váikkuha čavgadit olles identitehtii. Sámasteapmi sáhtá nanosmahttit sámi identitehta iige olmmoš šat dovdda iežas dušše dego belohahkii sápmelažžan. Earenoamážit gielas leamaš stuorra váikkuhus, juos olmmoš ii leat bajásšaddan sáme kultuvrra gaskkas. Go okta informánta sámástišgođii áhčiinis, su sámi identitehta nanosmuvai. Sámasteapmi ovttahtii sudno ain ovddežis ja son álggii ipmirdit embbo ságaid, maid lea mánná- ja nuorravuodas gullan. Son oaččui ođdalágan oktavuoda iežas duogáži. Mánngga informántta sápmelaš ja sáme gielat identitehta lea nanosmuvvan positiiva máhcahaga dihte. Iešdovdu maid nanosmuvvá ja olmmoš dovda iežas buorebun – dulkon nu ahte olmmoš dovda iežas eambo sápmelažžan:

Várra álo dakkár positiiva máhcahat boahtá álo millii ahte mun lean lihkostuvvan. Dat, go lea lihkostuvvan hupmamis, ja soaitá leat ahte dat mu sáme gielat, sápmelaš identitehta maid das stuorru. Álo buot lihkostuvvamiin. Dahje nugo nanosmuvvá. Ja iešdovdu. Dieđusge mun dieđán dan, mot giella lea oktavuodas identitehtii. Dat orru nu diehtelas dasto ahte datnai nanosmuvvá, go bohtet dát positiiva vásáhusat giella hupmamis. Boahtá diekkár buoret dilli, lean mahká buoret olmmoš.

Iežan identitehta lea gal nanosmuvvan ahte sáhtá leat vehá eambo buriin oamedovdduin sápmelaš, go máhtá giella muhtun veardde ahte dien ládje juo.

Dán dutkamušas boahtá ovdan, ahte positiiva máhcahat sáme giella geavaheamis duodaid nanosmahtá sámi identitehta. Okta informánta muitala, mot lea iežas olbmáiguin humadan ahte lea easkka giella oahppama maŋŋá addán alces lobi čijadit gávttiin. Giella leamaš eaktun nuppi sámi identitehta symbola, gávtti, geavaheapmái, nu mot maid Sara (2016: 82) ja Pasasa (2015a: 192) dutkamušain lea čielgan.

Ja mis leamaš ollu ságastallan justa dáid mu olbmáiguin dan birra, go ii leat addán alces lobi gávttiin gárvodit. Ja dasto go dan giella lea oahppan, de addá alces lobi gárvodit gávttiin. Dat leamaš munnje maid oalle dehálaš.

Moadde informántta sáhttet dán áigge veahkehit ustibiid, geain leat muhtumin váttisvuodát sámástit. Informánttat eai cuiggot sin – sii dihtet iežaset vásáhusaid bokte ahte dat orru unohas. Nubbi ii vealttakeahttá šat goassege sámás, juos su árvoštallá.

Das váilu juoidá. Ja muhtumin mun sáhtán vehá divustit, juos dat álgá gággadit, iská dan muitalit. Dat ii boađe dat sátni. Dalle mun gal sáhtán dan veahkehit. Muhto mun iskkan veahkehit. In cuiggodit. Daningo mun ieš lean vásihan dan. Ja mu mielas dat ii leat-, donhan balddihat dan olmmošriebe, dat ii goassege šat huma sámegiela, juos don álggát cuiggodit das ahte mot don die nu.

Go informánttat veahkehit nuppiid sámástit, dulkon ahte sin gielalaš identitehta lea nanosmuvvan nu ollu ahte sii sáhttet dál rávvet earáid. Iežaset rašes vásáhusaid ánsus sii máhtet leat earenoamáš empáhtalaččat odđa sámásteddjiide. Informánttat leat dorjon maiddá earáid sápmelaš ja sámegielat identitehtain.

Mánegasat informánttain lohket čielgasit ahte sámegiella lea sin eatnigiella. Guovttis orruba atnime sámegiela eatnigiellan Skutnabb-Kangasa (1981: 94) doaladumit-kriterá vuodul, daningo identifiseba iežaska sámegillii. Vaikko suomagiella lea sudnuide nubbi eatnigiella, sámegielas lea olles áigge eanet aht' eanet mearkkašupmi. Maid ovttá informántta oaidnu eatnigielas vuodđuduvvá doaladumiide ja dasa lassin earenoamážit váimmu giella -jurdagii. Vaikko son ii iežas mielas máhte giela dievaslaččat, Pasasa (2015á: 189) oainnu mielde sámegiela sáhtta daiguin ákkaiguin atnit su eatnigiellan.

*Galhan mun sámegiela anán iežan eatnigiellan, muhto dat lea eambo dat váimmu giella. [- - -]
Muhto galhan dat suomagiella lea ráhkes giella, ii dan sáhte lohkat, muhto sámegiella lea dovdduid giella, dan lea somá guldalit.*

Okta informánta fas lea oččodan guokte giela mánnávuodas. Su guovttegielatvuohta lea simultána. Sonnai nannosit atná sámegiela iežas eatnigiellan álgovuolgaga ja muhtun veardde doaladumiid vuodul. Informánta lea suomagiella lassin gullan sámegiela juo unnivuodas ja gulahallan dainna earenoamážit áhčiinis.

Nubbi informánta láve baicce “diedusge” almmuhit suomagiela iežas eatnigiellan. Su meroštallan orru vuodđuduvvame álgovuolgagii. Nuppe dáfus son goittotge almmuha mánngasiidda eatnigiellan

sámegeiela, daningo dat lea su massojuvvon eatnigiella, man son lea dál váldime ruovttoluotta. Su eadni lea iskan sámástit sutnje mánnávuodas, muhto ii leat ožžon gielladoarjaga birrasis. Informánta ipmirda ahte giellapolitihkka ja -didolašvuohta ledje earaláganat su mánnávuodas go dán áigge. Sámegeiela sáhtta atnit su eatnigiellan siskkáldas identifiserema vuodul. Son maid čatná sámegillii dovdduid; eatnigiella lea dovdduid giella (Mantila 2004: 10). Goittotge informánta orru atnime sámegeiela eambo eatni giellan go eatnigiellan:

Gal mun rievtti mielde dajan buohkaide dieđusge suomagiela, muhto gal mun oalle mángasiidda logan ahte sámegeiella lea [eatnigiella] ahte mun studeren iežan massojuvvon eatnigiela. Ahte mun in mange dáfus leat dan mielas ahte dat livččii vieris giella. Muhto dat lea mu eatni giella, juos dan ferteš juoga ládje meroštallat. Ja danne go dat lea mu eatni giella, de dieđusge dat lea munnje ollu ráhkkásut go mii nu espánnjagielaide, dahje mii nu diekkáriid. Duon ládje mun várra dan mitalivččen.

Golmmas fas vásihit eambo nu ahte sámegeiella ii leat sin eatnigiella. Okta ii oalát hilggo jurdaga das ahte sámegeiella sáhtálii leat su eatnigiella dahje ahte son livččii muhtun veardde guovttegielat. Su guovttegielatvuohta lea suksessiiva, daningo son lea oahppan sámegeiela suomagiela maŋŋá. Son goittotge orru atnime iežas eatnigiellan suomagiela álgovuolgaga vuodul. Doaladumit-kriterá vuodul son goittotge atná iežas gullevažžan maiddá sámegeielagiid jovkui. Nubbi fas lohka ahte eatnigiella lea meroštallamis gitta ja deattuha ahte atná vuohkkaseabbon eatnigiela árbevirolaš meroštallama. Dat vuodđuduvvá álgovuolgagii. Son atná suomagiela iežas eatnigiellan, daningo lea oahppan dan vuosttasin. Seamma áigge son lea goittotge didolaš das ahte siskkáldas identifikašuvnna ja doaladumiid vuodul son sáhtálii atnit sámegeiela iežas eatnigiellan.

Okta informánta namuha ahte sámegeiella lea eatnigiela sajis su váimmu giella. Son atná suomagiela iežas eatnigiellan álgovuolgga-kriterá vuodul: dan son lea oahppan vuosttasin ja sámegeiela nubbin. Su jurdagis lea miellagiddevaš ruossalasvuohta dan dáfus ahte eatnigiella lea dovdduid giella (Mantila 2004: 10). Informánta lea goittotge dan oaivilis ahte lea guovttegielat. Daningo son lea oahppan sámegeiela suomagiela maŋŋá, su guovttegielatvuohta lea suksessiiva. Sámegeiella lea sutnje seamma dehálaš go suomagiella.

Buot buohkanassii sámegeielas lea dán áigge dehálaš mearkkašupmi juohke informántii. Dat čatná sin sámi kultuvii, servodahkii ja sohkii. Sámegeiela hupman nanosmahtta olles identitehta. Sámasteapmi sáhtta leat čoavdda dasa ahte olmmoš dovda iežas eambo sápmelažžan,

geavahišgoahtá gávtti ja soaitá beanta nagodit veahkehit earáidnai sámástit. Njeallje informántta vásihit sáme giela iežaset eatnigiellan, viđát muhtun dáhpáhusain ja golbma informántta almmuhit iežaset eatnigiellan suomagiela. Daid informánttaid, geat namuhit sáme giela iežaset eatnigiellan, vástádusain boahtá ovdan earenoamážit doaladumit-kriterá.

4.2. Informánttaid giellageavahanvásáhusat

Dán logus gieđahalan informánttaid sámástanvásáhusaid ja buohtastahtán daid eará dutkamusaiguin. Fikkan fállat lohkkái nu máŋgga vásáhusa go vejolaš, vai informánttaid iežaset jienat besset gullot ja vásáhusat šaddet konkrehtan. Vásáhusat leat sihke negatiivat ja positiivat. Gieđahalan vuos negatiiva vásáhusaid ja nubbin positiiva vásáhusaid ja veardá dalan vásáhusaid eará dutkamusaiguin bohtosiiguin.

Muhtun informánttat lohke ahte eai iešalddes leat ožžon negatiiva máhcahaga, muhto jearahallamis goittotge muitáje daid. Informánttaid negatiiva vásáhusat leat iešguđetláganat eaige vealttakeahtta nu seammasullasaččatge. Guovtti informántii lea šaddan lagas oktavuohhta sáme giellii easka rávesolmmožin, ja danin sudnos eai dáiddeš leat seamma ollu negatiiva vásáhusat. Eanas informánttain fas lei lagas oktavuohhta sáme giellii juo mánnávuodas, ja jur mánná- ja nuorravuodas ledje informánttaid rašimus vásáhusat.

Fuolkkit leat bilkidan ovttá informántta, go son lea iskan sámástit. Go ii máhtán albma ládje, earát gohččo orrut jaska. Sin láhttema duohken lea puristtalaš giellaideologija: juos ii máhte, de lea buoret orrut jaska (Pasanen 2015a). Seamma ládje maiddái nuppi eará informántta mánnávuoda vásáhus orru čujuheamen purismii. Fuolki lea kommenteren informántta lávluma nu ahte dat lei muđui buorre, muhto son ii livčče ”ožžon” jietnadit muhtun sániid nu mot jietnadii. Gáibáduš riektá hupmamii orru leamen seamma go Länsmana ja Tervaniemi (2012: 34) dutkamusa. Informánta oačču kritihka heajos jietnadeamis nu mot Korpilähde (2015: 149) dutkamusa suomelaš eamidat.

Mus ledje muhtun fuolkkit, geat givssidedje mu dalle unnin, go geahččalin hupmat ja in máhtán albma ládje. Ja dasto dat lohke ahte maid don humat go it máhte, oro jaska.

Ja de mu fuolki dajai ahte gal don muđuid bures lávlot, muhto dajai dasto muhtun sániid birra ahte ii daid nie oaččo jietnadit!

Mánnga sápmelačča leat sivahallan váhnemiiddiset gielahuvvama dihte (Mikkelsen 2007: 321) ja nuppe dáfus sápmelaččat leat ieža cuiggodan eará sápmelaččaid, go dat eai leat sirdán giela ovddosguovlluid (Aikio 1988: 60). Okta informánta lea gártan mánnávuodas suhttat fulkkiide, go cuiggodedje su ja su eatni go eadni ii lean sirdán giela. Sus leamaš passiiva gielladáidu nu mot Ritva Kangasniemis (Pasanen 2015á: 182) ja son lea dan ánsus ipmirdan earáid sámegielat ságastallama ja láhttestan ahte gal ipmirda vaikko ii ieš huma.

Sivahii eatni, go ii lean mánnái oahpahan giela. [...] Láhttestin ahte “gal mun ipmirdan, vaikko in huma”. [...] Dat báhce geahččat ahte mii ipmašiid, dathan ipmirda, vaikko in bastángo hupmat.

Dán dutkamušas okta informánta lea vásihan nu ahte oahpes gili olbmot ja ustibat figge fillet su sámástit. Juos son sámástišgođii, earát sihkkarit divustedje. Eará dutkamušain in leat oaidnán ahte earát livčče dáhtul áigon bolget nuppi, vaikko ovdamearkkat olggušteamis gal leat (gč. omd. Länsman & Tervaniemi 2012: 34). Nu mot Seine (2011: 20) dutkamušas ruovttugili olbmot ledje divodan guokte informántta, maddái mu dutkamuša informántta ledje gili olbmot ja ustibat iskan dájuhit.

Muittán ahte dakkár ustibat ja gili olbmot dáppe X:s, diekkár oahpes olbmot, dat vehá iske ahte na, vuolgágozon...ja muhtumin mun dovden ahte dat dego iskagohte ahte vuolggángo mun, álggángo mun hupmat, ja mot dat dasto, juos mun humannai boastut, de don oaččut leat sihkkar ahte dat divustit du! (--) Juo, dat lei gillár! Dakkár dovdu dat lea. *Vuoi fänen.*

Mánná- ja nuorravuodá vásáhusaid lassin maddái rávesolmmožin leat iešguđetlágan negatiiva vásáhusat. Mánngga vástadusas boahtá ovdan, mot eará sápmelaččat leat addán máhcahaga eahpenjuolga, eanas nonverbála vugiiguin. Earát leat sáhtán geahččat dihto ládje, moddját vearálaččat, bogostallat, cuskkihit dahje bilkidit sániiguin nu ahte vástida nubbái seamma boasttosániin. Eahpenjulges árvoštallanvuohki orru dán dutkamuša mielde leamen mihtilmas sápmelaččaide.

Na, dat eai leat nu čielga dilit. Dat leat eambo dakkarat dat dilit ahte mun ledjen fulkkiid gaskkas ja dusten hupmat vehá sámegillii juoidá. Ja dasto, muhtumat, dahje muhtun geahččá vehá dien ládje ahte šaddágo das mihkkege. Máhttagoson maidege? Vehá diekkár, ja dasto boagustii. Ii dat

leat nu konkrehta. Mun in muitte nu ollu dál dakkár vásáhusaid. Váidalahti. Muhto eambo leat positiiva máhcahagat.

Muhto dat lea justa ahte olbmot álget vehá geahččat ahte it don leat, ahte diet gal lea-, juo. [...] Juo, ii dasa veaje maidege, galhan dan oažžu diekkár sánehis kritihka.

Justa diekkárat ahte geahččá vehá, dahje dat, ahte makkár geahčastagat nuppi olbmos ledje, sáhtii geahččat vehá guoktilaččat ja vehá moddját, ii nu rehálaččat, muhto... ja maiddái dakkár cuskkanasat ahte dál dat geahččala.

Dieđusge maiddái go sápmelaččain lea oktavuodas, de inhan mun dieđusge buot ipmirge, go dat lea dakkár ironalaš hupmanvuohki. Dange mun lean diktán orrut. Earenoamážit X:laš humoristtat, de mun in leat nu ollu jurddašan dan ahte-. Juo, gal dat dieđusge, na, mun várra mánnu dassái hupmen ovttá X:laččain – vuorddes, man birra mun ledjen hupmame – de mun iešge fuomášin ahte mun dadjen eará sáni go ledjen áigon. De son nu vehá dego suohttasit dasa vehá vástidii dasa justa nu ahte čujuhii dasa eahpenjuolga. Dasa ahte mun ledjen dadjan boastut. (- - -) Na, ii dat lean várra dal, go guokte sáni, mat ledje oalle lahkálágaid nubbi nuppi, de son dušše geardduhii dan, maid mun ledjen-. [...] Na justa dakkár ahte ii daja, ii dieđusge – eaihan sápmelaččat daja njuolga ahte dál manai boastut. Muhto justa dakkár ahte vehá nugo vástida dainna seamma sániin, ovdamearkka dihte. Dahje dien ládje.

Informánttat leat ožžon máhcahaga maiddái njuolga eaige muhtumat namuhan eahpenjulges máhcahaga measta ollenge. Okta informánta lea ožžon gullat logaldallama go ribahii boasttosáni dadjat, mii doarju oainnu das ahte sámi servodat ii oro dohkkeheamen heajos sáme giela (Korpilähde 2015: 151). Logaldallan orru bilkideapmi, man bokte nubbi čájeha gielalaš válldis: giela hálddašeddjiin lea servošis stuorra váldi (Korpilähde 2015: 168). Nubbi informánta fas lea cuiggoduvvon daningo ii máhttán dihto sániid dadjat. Guktot informánttat leaba moitojuvvon sániid geažil, nu mot maiddái Länsmana ja Tervaniemi (2012: 33) dutkamušas. Cuiggodeaddjit orrot stuorášeamen sániid mearkkašumi – lešgo ulbmilin leamaš eambo bieguhit. Nubbi vásiha ahte ságastallan ii beasa ovdánit: olbmot báhcet imaštallat, juos son ii máhte buot sániid. Son atná unohassan dákkár diliid. Dasa lassin boasttosuopmana dihte sáhtta gártat cuiggoduvvot, go álgá sámástit. Go informánta lea álgán sámástit, olbmot leat árvvoštallagohtán su sátneválljemiid. Maiddái ásodagain leamaš olggušteapmi suopmanerohusaid dihte (Rasmus 2008: 77–79; Aikio 1999: 112; Orispää 2016).

Dadjen man nu boasttosáni, ja dat álggii logaldallat munnje, manin ii oaččo dadjat dán sáni dán dilálašvuodas.

Ledje dihto olbmot, sápmelaččat, geat hui álkit cuiggodedje ahte itgo don duodaidge máhte duon sáni dadjat?

Juos ii leat goassege sámástan ja dál de sámásta, de olbmothan leat čielgasit imaštallan, ja lean fuomášan ahte oassi árvmošallá, mot don humat: “Já, don geavahat dieid oarje- dahje nuortasuopmana sániid”.

Juuso (2009: 39) oainnu mielde giellamolsun lea dađe váddásut mađe lagat olbmui figgá dan dahkat. Dá dutkamušas muhtumat ledje nagodan molsut giela lagas olbmuiguin, muhtumat geavahedje bálddalagaid sáme- ja suomagielaid ja muhtumat jotke suomasteami. Measta buohkat ledje sámástan goit ovttá váhnemiin. Mánnga informántta fuolkkit leat cuiggodan gielladáiddu. Ovdamearkka dihte ovttá informántii fuolkkit leat doaibman giellabolesin go leat leamaš kritihkalaččat su sámasteami ektui. Vaikko sii leat atnán informántta sápmelažžan das fuolakeahtá ahte son lea leamaš nuorran dan vuostá, sii eai goit álggus dohkkehan su sáme giela hubmin. Okta eadni fas orui dolkame mánás giellaoahppanprosessii, hárbmaluvai sutnje ja jearai, iigo nubbi velge oahpa ja dieđe:

Bivden das veahki, ja dat hárbmaluvai munnje: “Itgo don oahpa juo? Itgo don velge dieđe?”

Sáme giellasearvvuš ii vealttakeahtá álkit divtte odđa hubmiid searvat sápmelašvuodas fuolakeahtá (Todal 2002: 134–136), nu mot maddái dán dutkamušas bohtá ovdan. Orru leamen nu ahte lagas olbmos bohtán máhcahat váikkuha eanemus dovduide. Mánnga sápmelačča leat sivahallan váhnemiiddiset, go eai leat beassan oahppat giela (Mikkelsen 2007: 321). Dán dutkamušas mánngasat leat sivahan váhnemiiddiset ja mánngasat fas eai. Ovdamearkka dihte okta informánta lea gullan áhčis cuiggodeami doarjuma sajis go sámástišgođii. Dasto informánta lea sivahan áhčis ruovttoluotta, go ii ieš leat sámástan sutnje. Nubbi informánta fas atná fulkkiid divodeami ávkkálažžan, muhto divodeapmi ii dáhpáhuvvan su mielas buoremus vuogi mielde: dat lei ovdanbukton kritihkalaš vugiiguin. Dábálaččat boares olbmot cuiggodit (Länsman & Tervaniemi 2012: 34; Juuso 2009: 37). Okta informánta fas lea ožžon eanas fuomášahttimiid iežas fulkkiin.

Muhto leahan dat nu ahte váddáseamos dilli lea goittotge doppe X:s, gos mu fuolkkit leat ja dat mu kritihkalaččamus olbmot. Go mun ledjen nuorrage nu sápmelašvuoda vuostá. Muhto gal dat buohkat dihte ahte mun lean sápmelaš. Ahte in mun leat heaitán leahkimis sápmelaš. Ja ahte dat eai goassege hilgon mu. Muhto dat ahte muhtumat himihit vehá ahte mun human sáme giela. Muhto datge, dat lei vissa dušše álggus. Dál dat ii leat álgán mus ahte livččii nu heahpat hupmat singuin.

Go dat lea mu lagas olmmoš, dat galggalii doarjut mu, muhto dat ii dorjon dies dalle, de dat vehá orui ártet. [...] Galggalii ipmirdit mu. Leangoson mun čurvon dasa oktii dalle, in muite, muhto justa dan ahte don it leat ieš hupman munnje! Ahte vehá cuiggodan ruovttoluotta, addán vehá áššálaš kritihka.

Fuomášahtte mángga geardde ahte go ledjen dadjan juoidá boastut, muhto vehá diekkár negatiiva vugiiguin. Muhto munnjehan dat goittotge heivii, go mun háliidin justa ahte mun oahpan buorebut. Dat lei buorre, go muitaledje munnje. Muhto dat ahte go ledje diekkár kritihkalaš vugiiguin, dat ii lean nu somá. Muhto datge lei doppe eambo X:a guovllus, justa doppe ruovttus [fulkkiiguin].

Okta informánta oaivvilda ahte sohkaбелиid gaskasaš láhttemis lea erohus: su ipmárdusa mielde sin báikegottis dievdoolbmot árvoštallet eambo. In leat gávdnan eará dutkamušain máinnašumiid das ahte namalassii dievddut árvoštallale eambo. Informánta lohká sin čuovvut dárkilit earáid giellageavaheami ja cuiggodit, boagustit ja mojohallat:

Go dat cuiggodit hui-, dego áhčči lea hui-, ja dievdoolbmot dáppe, hui dárkilat ja dárkilit gehččet du ja árvoštallet mot logat. [...] Na juo, leat [árvoštallan informántta], ja vehá gehččet ja boagustitnai. Dego okta dievdu, mun diedán. Ahte vehá mojunjálmmiid geahččá ahte mot mun logan. Muhto dat sáhtá leat mu oaivvis, oainnatgo son lea dakkár olmmoš, gii sáhtá mojohallat dalle, go moai suomastetne maiddái. Muhto dat mojohallá muhtumin, go moai sámástetne.

Muhtumat árvalit ahte sápmelaččat ieža leat dahkan sáme giela geavaheami nu váttisin. Dat boahtá dasgo muhtun olbmot dohkkehit dušše ovttalágan sáme giela, sin iežaset suopmana. Dat orru heiveme Daviesa (1996: 27) čuoččuhussii, man mielde vehádatgielain lea dávjá digaštallan “rivttes” ja “albma” gielas. Juuso ipmárdusa mielde (2009: 37) mánggat vuoras sáme giel hubmit eai leat hárjánan sámástit eará guovlluid olbmuiguin ja vuostálastet buohkaid, geat eai huma nu mot sii leat hárjánan. Muhtun konservatiiva hubmit dohkkehit dušše ovttalágan giela, nu mot maiddái dán dutkamušas boahtá ovdan:

Sápmelaččat ieža leat dan dagahan, kritihkain ja dákkár uhcamielalaš jurdagiin ahte miihan dáppe min gilázis hupmat rivttes sámegiela.

Na ferte gal lohkat ahte muhtumat eai várra váldde nu bures [mielde giellaservošii]. Go leat nu konservatiivvat. [...] X:a olbmot leat hui konservatiivvat ja dat giella lea ahte: “Dat lea rivttes vuohki NÁ hupmat”.

Maiddá miehtá mu dutkamuša nanosmuvvá oaidnu ahte lea váttis beassat sisa sámegielat giellaservošii – vaikko livččii sápmelaš (Todal 2002: 134–136). Olbmot sámástit singuin geat máhttet sámástit ja sáhtá leat váttis sámástišgoahhtit giela oahpahalliiguin. Sámegiela máhttu buktá sápmelaččaide gullevašvuoda sámi kultuvrii ja servodahkii (Sara 2016: 57, 82). Juos okta ii máhte sámegiela, olbmot suokkardallagohtet su gullevašvuoda sámi servodahkii. Mánegasat lohket ahte ii-sápmelaččaid sámegiela lávejit rámpot. Sámiide baicce leat alla gáibádusat:

De go gullet ahte okta ii máhte, de leat vehá ahte mii duot duotges lea.

Ja de dat nu rámpojit ahte oi, go lea čeahppi ja oi go lea fiinnis ja oi go lea buorre ja vuoi go nu bures sámástat. Ja de go boahdá sápmelaš, dan cuiggodit. Ja die nu. Dat lea boastut. In dieđe, mas dat boahdá, balletgo das ahte-...in dieđe...

Ovttá informántta oaidnu fas spiehkka earáin: su vásáhusa mielde sápmelaččat leat hui positiivat buohkaid sámasteami ektui. Son lávii imaštallat, go su áhčči rámidii earáid gielladáiddu, vaikko livčče dušše moadde sánáža dadjan. Manjá son ipmirdii ahte gažaldat lei gielladáiddu sajis buori doaladumis sámasteami hárrái. Son ieš ii muitte iežas ožžon negatiiva máhcahaga sámasteamis muhto baicce buohkat leamaš hui positiivat. Smiehtadin, sáhtáliigo erohus boahtit das ahte su áhči rápmi lei addojuvvon suomelaš ohppiide; ii-sápmelaš giellahubmiid dáiddu lávejit atnit sámegiellaservošis badjelmeare buorin ja árvvus (Scheller 99–100). Goittotge sápmelaš informánta ii ieš muitte iežas ožžon negatiiva máhcahaga, dahje ii háliit muittašit doložiid iige muitalit dan birra.

Muitalan čuovvovažžan positiiva vásáhusaid, mat informánttain leat sámegiela geavaheamis. Mánngga jearahallamis boahdá okta ášši hui čielgasit ovdan: juos informánta lea dadjan man nu sáni boastut, de ságastallanguoibmi sáhtá divustit dan nu ahte dadjala rivttes sáni gaskii, giddekeahttá

dasa dađe eanet fuomášumi. Fuomášmeahtun divusteapmi lea buorre maiddái dalle, juos nubbi ii dieđe sáni sámegillii, dadjá dan suomagillii ja nubbi fas veahkeha dadjamiin dan sámegillii.

Informánttat atnet dákkár vuogi hui ávkkálažžan ja lunddolaš oasážin ságastallamis:

Juos mun dajan man nu sáni boastut, de dat ságastallanguoibmi sáhtta diená geardduhit dien sáni nu mot dat riehta daddjovvvo. Dat lea mu mielas hui buorre ášši, de mun dieđán iešnai ahte mot dan ferte dadjat inge daja dasto olles áigge boastut.

Informánttaid vásáhusat leat earáláganat go Länsmana ja Tervaniemi (2012: 34) dutkamušas: das sápmelaš informánttaid mielas šaddá hui váttis sámástit, juos gii nu divoda sin giela go divvojeaddjit jurddašit nu čavdagit sámegiela riektahupmamis. Sii leat vásihan ahte sin giella lea divvojuvvon bilkidemiin. Dán dutkamušas leat maiddái dakkár bohtosat ahte informánttat eai liiko divusteapmái, muhto namalassii divusteapmi nu ahte nubbi addá sániid dego fuomáškeahtta, adnojvvo buorrin. Ságastallanguoibmi addá dego skeaŋkkaža nubbái, son beassá oahppat ođđa sániid muhto ii dovdda ahte nubbi cuiggodivččii dahje bieguhivččii. Lean giedahallan dan mot orru váttis sámástit loguin 2.1. ja 2.5.3. Muhtumat liikojit, go sin giela divodit, muhtumat baicce šlundot ja hárdasuvvet. Yrjö Mustas, gii álggii fas hupmat anárašgiela suomagielat jagiid maŋŋá, lea ovdamearka das mot son liikui divusteapmái: son anii buorrin go giellameaštir divustii su giela. (Pasanen 2015á: 176, 349.)

Muhtun informánttat eai leat ávžžuhan earáid divustit sin giela, okta fas lea njuolga sihtan dan iežas lagas olbmos. Informánta lea bivdán su fuomáškeahtta divustit. Orru leamen nu ahte divusteapmi orru vuogas namalassii dalle, go dasa ii jur giddejuvvo fuomášupmi, muhto baicce dat lea oasáš ságastallamis mii beassá lunddolaččat joatkašuvvat.

Okta informánta muitala moatte dilis, main earát leat ieža sámástišgoahtán sutnje, vaikko son livččii ieš suomastan. Su mielas dat leamaš somá ja mearka das ahte son lea dohkkehuvvon sámegielaigiid jovkui. Sus lea vásáhus maiddái das, mot nubbi lea biehttan guldaleames su, juos son suomasta. Son ii goittotge leat suomasteami dihte olggušuvvon, nu mot muhtun sápmelaččat (gč. Snellman 1999: 41; Aikio 1988: 60). Go ságastallanguoibmi diehtá ahte informánta máhtta sámástit, de dan maŋŋá soai leaba molson giela suomagielas sámegillii, ja informánta atná dan buorrin. Son atná maid posiitiivan dan ahte diehtá oažžut vástádusa sámás – juos ieš beare duostá sámástit.

Moatti informántii luottehahtti olmmoš lea evttohan giellamolsuma sámegillii, ja sii leat mearridan sámástit. Dan manjá eai leat šat geavahan suomagiela ja informánttat leaba ožžon sihkkarvuoda. Go giellamolsuma dihte iešdovdu hedjona, olmmoš šlundu ja dovdá iežas báhcán olggobeallái (King 2009: 12), jorggugiellamolsumis geavvá nuppegežiid. Soahpamuš orru dahkan sámasteami álkibun ja oktageardáneabbon – ii darbbaš smiehttat, guđe giela goasge geavaha muhto baicce diehtá álo ahte ságastallan lea sámegillii. Okta informánta čájeha guokte konkrehta idea das, mot su sáhtta veahkehit sámástit: soahpamušain ja láchimiin oadjebas giellabirrasa. Juos son bahkke suomastit, livččii buorre, juos ságastallanguoibmi evttohivččii sámasteami. Nubbi vuohki lea dat ahte nubbi sihkkarastá ahte oažžu hupmat nu mot ieš hupmá – vaikko giella livččii nuppi mielas heittot:

Hmm, na mus goit veahkeha diekkár verbála máhcahat ahte juos mun meidnen suomastit, de gal munnje oažžu dadjat ahte hás moai sámástetne. Dahje ahte ii dat hehte, juos don humat heittogit, gohan moai hupme ahte diekkár gal doaibmá munnje goit seamma bures.

Ovttá informántii fuolkkit, boazoeaiggádagat, ustibat miehtá Sámi ja bargoskihpárat leat gitta álggu rájes sámástan. Informánta ii leat gártan vásihit dan, mot sámegiela searvvuš ii álkit váldde ođđa hubmiid vuostá (Todal 2002: 134–136), daningo son lea gullan dasa mánnávuoda rájes. Son orru leamen duđavaš dasa ahte sii eai leat oba smiehtadange hupmat eará giela suinna. Son árvala ahte iežas stáhtusa ánsus earát sámástit sutnje ja son lea ”gártan mieđihit” ahte lea sámegiela ja sámástan.

Okta informánta muitala ahte sámásta millosepmosit dalle, go su bálldas lea olmmoš gean sámegiella lea seamma dásis ja goalmát hubmin olggobeal olmmoš. Ideála dilis olggobeal olmmoš ii dieđe nuppiid duogážiid birra iige gáibit nannosut sámegiela dáiddu, mii nuppiin lea. Vásáhus lea seammasullasaš go Seine (2011: 63) dutkamušas: sámegiela oahpahallan olbmot sámástit millosepmosit nuppiin giela oahpahallan olbmui, gean gielladáidu lei sullii seammalágan. Nuppi informánttas fas lea iešguđetlágan vásáhus das, geainna millosepmosit sámásta: dakkár olbmuiguin, geat nagodit guldalit su, juos son hupmá njozet. Son árvala ahte boares olbmuiguin lea muhtun veardde álkit ságastallat. Maiddái Rasmussen (2013: 194) dutkamuša ovttá váhnema mielas lea álki sámástit mánáid lassin boares olbmuiguin. Nuppe dáfus vástáduš lea vuordemeahtun ja ruossalas, go veardida Länsmana ja Tervaniemi (2012: 34) dutkamuššii: das eanas oassi nuorain oaivvildit ahte boares olbmot árvvoštallet eanemusat. Maiddái Juuso (2009: 37)

buktá ovdan ahte vuoras olbmot soitet vuostálastit buohkaid, geat hupmet eará ládje go mot sii leat hárvánan gullat. Muhtun informánttaid muitalusat dorjot dán oainnu.

Okta informánta fas sámásta millosepmosit iežas olbmáiguin ja eandalii ovttain ustibiin, daningo sudno sámásteamis deaddočuokkis lea gulahallamis iige das, mot son ferte hupmat. Su vásáhus lea aivve earálágan go ovtta Rasmussena (2013: 194) informánttas, geasa lea váddáseamos sámástit iežas ahkásaččaiguin ja daiguin, geaiguin lea hárvánan dárustit. Muhtun boares olbmot sáhttet mu informántta báikegottis cuiggodit ja divvut earáid giela. Nuppe dáfus informánta gal sámásta millosepmosit maiddá ovttain boares fulkkiin, daningo – nuppe gežiid go eará boares olbmuid buohta – son ii bala ahte nubbi cuiggodivččii su giela.

[Sámástan millosepmosit] *várra iežan ustibiiguin dahje skihpáriiguin. Daningo dat dáppe X:s hui álkit, dat dorjot du... boares olbmot geat leat dáppe, sáhttet-.... na juo, in mun dán áigge šat beroš juos dat divustit, aivve seamma. Muhto ollu milloseappot mun sámástan justa dainna mu skihpáriin. [...], Fokus ii leat dan giela geavaheamis ahte mot mun ferten dál hupmat, vai mun dohkken dan olbmui. Ipmirdatgo?*

Orru leamen nu ahte buot buohkanassii oadjebas birrasis ja luohttehahtti olbmuiguin lea buot buoremus sámástit. Oadjebas olbmot soitet leat nubbái seammadását sámezielagat, nubbái fas boares olbmot dahje ustibat. Udnovaš biras roahkasmahtta sámástit (Moilanen 2014: 230) ja dakko bokte ovttaskas olmmoš ealáskahtta giela (Huss 1999: 24).

Moadde informántta leat lohkan sámeziela eatnigiela dásis ja fuobmán ahte birgejit bures. Lea čielgasit posiitiiva vásáhus fuobmát ahte duodaid máhtta. Broch Johansen (2007: 245–269) maid lea leamaš mánnán nannosit dárogielat, muhto dán áigge son lea lohkan sámeziela oahpaheaddjin ja sirdán sámeziela iežas niidii. Mu dutkamuša okta informánta lea gullan iežas ustibis ahte son jietnada nu čehpet ahte son ii obá fuobmáinge ahte nuppis ii iežas mielas leat eatnigiela dáidu. Informánta orru duđavaš posiitiiva máhcahagas. Maid Rasmussena (2013: 133) dutkamušas vihtta sápmelačča oaivvildit ahte buoret sámeziela máhttu addá buori dovddu. Mu dutkamušas maid nubbi informánta lea rámis, go fuolki lea rámpo su sámeziela go son galggai fáhkkestaga sámástit iežas fulkkiide:

Ja doppe galggai fáhkkestaga sámástit fulkkiide, de imašlaš bures dat bođii. Ja mun lean hui duđavaš, go mu fuolkige beare ahte ”vuoie hearrán, mun in goassege livčče doivonge ahte [informánta] ná bures sámásta!” Ahte giitu!

Oppalohkáie informánttat dábálaččat liikojit sámegiela ságastallamiidda, vaikko soitetge muhtumin leat vehá gealdagasas. Seine (2011: 64) dutkamuša sámegiela vierisgiela lohkket maid leat gealdagasas juos gii nu sámásta sidjiide. Sámásteamis šaddá goittotge dábálaččat buorre miella.

Oppalohkáie sáhtá dattetge ahte informánttaid negatiiva vásáhusat leat iešgudetláganat, go daid veardádallá gaskaneaset ja eará dutkamušain ovdan bohtán vásáhusaide. Mánná- ja nuorravuodas ledje rašimus vásáhusat, muhto guovtti informánttas šattai lagas oktavuoha sámegillii easka nuorra rávesolmmožin. Sudno váttisvuohčan orru leamen eanet dat ahte eaba dál duostta lasihit sámegiela geavaheami. Mánná- ja nuorravuodas muhtumat leat deaivan purismii. Oppalohkáie kritihkka sáhtá dihttet eahpenjuolga dahje njuolga: eahpenjuolges kritihkka sáhtá leat ovdamearkka dihte bogostallan, cuskkiheapmi dahje njálmmálaš bilkideapmi. Njuolges máhcahat sáhtá leat logaldallan rivttes sátneválljejumis, gielladáiddu imaštallan dahje suopmana bilkideapmi. Mánjasat leat sivahan váhnemiiddiset gielladili dihte ja mánjasat fas eai. Fuolkket sáhttet leat garra giellabolesat. Muhtun informánttaid mielas sápmelaččat leat ieža konservatiiva jurdagiin dagahan sámásteami váttisin ja boares sámegiela sáhttet leat vearrámuš árvvoštallit, daningo orrot dohkkeheamen dušše ovttalágan giela. Earenoamáš nannosit bohtá ovdan ahte sámegiela sáhttet leat eai duođaid vealttakeahhtá válde ođđa hubmiid mielde giellaservošii. Dat guoská ii-sápmelaččaid lassan maidáie sápmelaš hubmiid. Vaikko sápmelaš hubmiide leat alla gáibádušat, ii-sápmelaččaid gielladáidui eai dattetge leat.

Jearahallamiid vuodul orru leamen nu ahte informánttat atnet ávkkálažžan dakkár divusteami dahje sáni addima, mii dáhpáhuvvá lunddolaččat ja dego fuomáškeahtá ságastallama siste. Go olbmot sohpet sámásteamis, dat šaddá lunddolaš ja álki – ii dárbbat smiehttet eará molssaeavttuid. Sámásteami veahkeha maid, juos nubbi dáhkida ahte heajos gielladáiddu ii hehte. Luohttehahtti olbmot ja oadjebas biras orrot duođaid lasiheamen informánttaid sámegiela geavaheami. Mánjii orru leamen nu ahte čuožáhtjoavku dárbbáša birra doarjaga, vai sámástižoahhtá. Positiiva máhcahat sámegiela dáidduš addá iešluohttuš. Oppalohkáie informánttat liikojit sámegiela ságastallamiidda.

5. Giellageavahanvásáhusaid váikkuhusat informánttaid sáme giela geavaheapmái

Lean logus 4. čállán informánttaid sáme giela geavaheamis: sin gielalaš identitehta ja negatiiva ja positiiva sámastanvásáhusaid birra. Dán logus buvttán ovdan ahte informánttaid gielalaš eallingearddis sáhtta leat váikkuhus giellatrauma šaddamii. Dasto gieđahalan giellageavahanvásáhusaid váikkuhusaid informánttaid sámasteapmái ja guorahalan, leago daid čuovvumuššan lea giellatrauma. Giellatrauma lassín gieđahalan maiddái eará giellageavahanvásáhusaid negatiiva ja positiiva čuovvumušaid. Lean meroštallan giellatrauma logus 2.1. ja gieđahallan gielalaš eallingearddi loguin 2.3. ja 3.2.

Logus 2.1. lean čuoččuhan ahte massojuvvon eatnigiella sáhtta dagahit giellatrauma. Dán dutkamuša čuožahatjoavkun leat gávcci davvisápmelačča, geat eai leat jámma sámastan eallimisteaset áigge – sámasteapmi lea sin gielalaš eallingerddiin man nu muttus boatkanan dahje álgán easka rávesolmmožin. Mánegasat mu dutkamuša informánttain leat dán áigge fas sámastišgohtán, vaikko okta informánta lea geavadagas heitán sámasteames ja guovttis eaba dán áigge oro duostame sámastit nu ollu. Dán dutkamušas leat Pasasa (2015á) kategoriijaid mielde golbma L2-hubmi/odđa hubmi (leat sámastišgohtán aktiivvalaččat easka rávesolmmožin), golbma passiiva hubmi (ipmirdit sáme giela, muhto eai ieža olus sámás) ja guokte giela aktiverejeaddji (leaba oahppan sáme giela mánnán ruovttus, muhto leaba heitán sámasteames ja álgán rávesolmmožin odđasit). Oktasaš informánttaide lea dat ahte ovttá gaska sii eai leat beassan sámastit ja danin čuoččuhan ahte giella lea leamaš manahuvvon dan boddii. Dasa laktása mu válljejuvvi geavahit vearbaid massit ja manahit bálddalagaid: vaikko giella livččii leamaš ovttá gaska manahuvvon, dan lea vejolaš oažžut ruovttoluotta atnui.

Lea dehálaš ipmirdit ahte sáme giela ruovttoluotta váldán sápmelaččat leat váldán stuorra lávkki juo dalle go leat mearridan váldit giela fas atnui. Earenoamážit dat, geat eai leat beassan hupmat sáme giela vuosttas giellan, leat gártan rahčat. Sáme giella ii leat sidjiide mii beare gielaid – dat čatnasa dovdduide daningo dat lea massojuvvon eatnigiella. Muhtun informánttat čilgejit ahte ii-sápmelaččain lea álkit oahpahallat giella. Dat boahtá das, go sis ii leat noadđin muittuhus das ahte eai leat ožžon dievaslaš gielladáiddu riegádettiineaset. Sápmelaš giellaoahpalliin orru baicce leamen dievaslaš gielladáiddu, vuosttas giela gáibádus. Navddán ahte massojuvvon eatnigiella lea šaddan mánngasiidda giellatrauman, mii vuhtto dievaslašvuoda gáibádussan. Sáme giella ii mearkkaš

sidjiide seamma go vierrogiella. Sii čilgejit, manin negatiiva kommeanttat loavkašuhttet namalassii dalle, go lea sáhka sámegeielas ja okta čilge, manin ii bastte sámástit ja muitala ovdamearkka heahpadis:

Dat várra nu laktása dovduide. (--) Dain geain eai leat seammalágan čatnasat min kultuvrii dahje gillii, lea olles oahppan álkit. Dathan lea okta giella earáid joavkkus. Muhto mii, geain dat giella galggalii leat juo mánnávuoda rájes, min gáibádusat leat mannan juo aivve endorii. Dan ferte dál máhttit. Bággu.

Das lea juoga čiekŋalut dan duššástuvvamis dahje heahpadis, dahje mii dat lea, go ii bastte hupmat sámegeiela. (--) Das leat mat nu eastagiid duoppe vuoigŋašiin ja duššástuvvamat, dahje buđdoseamit sieluid čiekŋalajas, mat de hui hearkkit bohtet albma juo unna cuiggodeamisge.

In leat bastán oahppat hupmat iežan eatnigiela. Ja dat loavkašuhttá hui álkit, juos das cuigojuvvo. (--) Lea aivve seamma, mot árvoštallet mu eaŋgalsgiela, (--) dat ii leat munnje miige váimmu giellaid, muhto baicce lean oahpahallan dan olggul. [...] Muittán vuosttas heahpada. [...] Dat jearai mu nama, ja mun vástidin [...]. Ja dat láhttii ahte iihan dat nie daddjo, [...] ja bođii dalán diekkár ahte mot mun in iežan nama máhttán lohkat. Dat aivve čielgasit dajai munnje ahte mot don nie iežat nama dajat?

Informántta vástádusas boahtá ovdan ahte son atná sámegeiela iežas eatnigiellan, vaikko ii šat basttege geavahit dan. Sámegeiella lea goittotge báhcán sutnje váimmu giellan, man son ipmirda ja mielas guldala. Ovdamearkkas nubbi cuige informántta jietnadeami dadjamiin ahte ”iihan dat nie daddjo”. Dat dagahii informántii issoras heahpada dovdu ja bijai gažaldatvuložin su máhtu hupmat eatnigielas. Informánta bággehalai heahpanit negatiiva máhcahaga geažil. Su dáhpáhusas giellatrauma lea massojuvvon eatnigiella ja heahpat das, go ii leat máhttán hupmat eatnigielas dego giellasearvvuš vuordá. Jearahallamis son maid dajai, ahte sus lea trauma. Earát maid leat gártan gillát garra heahpada mánnán. Lea adnojuvvon heahpadin go ii leat bastán sámástit. Čielgasit traumáhtalaš vásáhus lea dat, mot goit golmma informánttas mánnávuoda negatiiva vásáhusat dagahedje dan ahte sii heite sámasteames mánggalot jahkái. Čuoččuhan ahte negatiiva vásáhusat leat dagahan sidjiide giellatrauma sámasteames; nuppe dáfus ovttá informántta jearahallamis boahtá ovdan ahte eará sápmelaččat eai vealttakeahtta leat ipmirdan, mot sápmelaš ii máhte “dievaslaš” sámegeiela dahje ii geavat sámegeiela. Son maiddái čilge, manin ii olus geavat sámegeiela. Negatiiva máhcahat fas váikkuha dábálaččat nu ahte olmmoš šlundu, jávohuvvá iige sus leat šat miella joatkit

sámegiela geavaheami goit máhcahaga addán olbmuin. Juos informánttaid sámasteapmi ii dohkke ságastallanguimmiide, giellabolesiid kritihkka jaskkodahtá sin:

Heiten hupmamis. In oba geahččalange šat. In oba háliidan.

Go dat dihtet mu sápmelažžan, de daidda lea nu váttis ipmirdit, manin in sámás. (--) Munnje lea báhcán diekkár ipmárdus ahte sámegiela galggalii hupmat njuovžilit, (--) ja go ii máhte nu bures, de danin dan dasto ii huma. Doaivvun ahte dát lea sivva.

Bođii dakkár dovdu ahte orun dasto jaska, juos ii dohkke.

Na, dathan lea jaskkodahtán mu vehá. Dalle álggus. Ii duostan nu ollu geavahit. Manne mánga jagi, ovdalگو fulkkiin dusten hupmat sámegiela.

Ii njuolga [giige leat gohččon jaskkodit], muhto dáppe X:s, dat lea, mun gal dieđán ahte dat lea maiddá mu fulkkiin. Okta fuolki lea-, gal mun ipmirdan su. Dat logai ahte lei gullan mu sámerádios, [...] dat logai ahte gal dan gullá ahte don it leat sámegiela hubmi, dat ii leat du eatnigiella. Dat gal logai njuolga. Ja mun dalán ahte dathan lea duohta, in mun máhte dan.

Jearahallamiid báddedettiinan imaštallen, mot okta namma bođii ovdan iešguđet jearahallamiin. Vaikko informánttat dovdet su iešguđet oktavuodain – barggu geažil, studeremiid dihte dahje fuolkevuoda bokte – su cuiggodeamit leat báhcán juohkehačča millii. Son lea árvvoštallan jorgalandáiddu, eahpidan nuppi sámegiela ja masá suhttan su sámasteami dihte ja láhttestan ahte livččiigo informántii buoret suomastit sámasteami sajis. Muhtun informánttat leat bivdán dahje gártan oažžut sus giellaveahki. Orru leamen nu ahte son leamaš informánttaid čalmmiin juogalágan autoritehta, giellačeahppi ja sámegielat ovdagovva, gean árvvoštallamis lea duohta stuorra mearkkašupmi. Ovttaskas olmmoš sáhtá váikkuhit ollu olles servodahkii. Seamma ládje go son sáhtá giellaválljemiid bokte ealáskahttit giela, son sáhtá maiddá váttásmahttit earáid sámasteami ja diekko bokte eastidit giela ealáskeames:

Na... na jorgaleaddji mun in leat! Dan lea Z munnje lohkan. Dat lea duohta, mun in máhte jorgalit. Dat lea aivve OK. Muhto in mun dieđe, leago dat buorre. Dat lea šlundudahtti! Lean šlundon juo.

Mun ballen geavahit suinna sámeagiela guhkes áigge, go son lei kritihkalaš das máŋga jagi ovdalge mun geahččalin sutnje sámástit. Son dušše geahčai – sullii suhtai munnje – ahte mii dasge boahdá, go don geahččalat sámástit?

Go mun ledjen čállán sámegeillii ovttá oanehis čálloša, ja háliidin dan dasto albma ládje dadjat sámegeillii. Ja dat logai dan čađa ja dajai ahte livččiigo dušše buorre ahte don humat suomagiela?

Kritihkas fuolakeahhtá informánttat oaivvildit ahte eará hubmit váldet sin bures vuostá, juos sii beare sámástit. Váttisvuohtan lea ahte das fuolakeahhtá informánttat eai álo leat duostan sámástišgoahhtit – mu dutkamušas guovttis eaba oro duostame lasihit sámeagiela geavaheami. Soai eaba leat oahppan hupmat sámeagiela vuosttas giellan ja fuonášeaba gielladáidduska. Nubbi árggástallá sámástit earenoamážit go eará nuorat gullet. Son ii goittotge heahpan go hupmá vierrogielaid dahje go hupmá seammadását olbmui:

Mus lea oalle alla šielbmá álgit duođas hupmat sámeagiela eatnigiela giid bálddas. In dieđe, mas dat boahdá. Muhto in mun leat ollenge gealdagasas ovdamearkka dihte Z:iin go humadan, daningo moai oalle ollu humadetne sámegeillii. [...] Álo mun lean leamaš hui, nu go vaikko eangals- ja ruotagielain, mun in leat máhttán heahpanit go mun human daid ja go mun human heittogit. Muhto sámegeiella lea rievtti mielde diekkár giella ahte mun lean vehá árggástallan, oalle olluge árggástallan dainna. Justa iežan ahkásaččaid gullut.

Sámegeiella ii duođaid leat mii beare gielaid vierrogielaid joavkkus. Ruota-, eangals- ja duiskkagielain okta informántta ohcá sániid sátnegirjjiis ja ruotagielas máhttá maid ráhkadit sániid. Sámeagiela ektui baicce lea šielbmá – giela oahppan ja giellabeallji eai doaimma seamma bures. Muhtun informánttas leat psykologalaš eastagat dan dihte, go son ii leat álo ožžon sámástit iige čájehit sápmelašvuođas. Su mielas lea leamaš álkit gulahallat muhtun olbmuiguin nu ahte lea dahkaluddan čuorbin ja dien ládje čájehan ahte ii son leat ”aivve sápmelaš”. Vierus lea váttis luoitit luovus:

Mus lea álo – skuvllasge lei – diekkár ahte mus lei stuorra sátnegirji mun álo ohcen dan sáni das, juos mun ledjen [lohkame] ruotagiela dahje duiskkagiela dahje eangalsgiela. Ja ruotagielain lea máŋgii geavvan dál nu ahte mun lean oalle máŋgii lihkestuvvan ovttastahttit, máhttán ráhkadit ruotagielat sáni aivve riekta. Ahte dat beare, giellabeallji ohcá ja bidjala oktii. Goallossánit ja eará. Sámegeielain in nuge, das mus álo leamaš, das mus lea šielbmá, dat gávdno, dat duođaid lea.

Mun lean dadjan dan nu ahte das lea dakkár eastta. Go dan ii ovtta gaskka riehta sáhttán hupmat iige čájehit ahte lea sámegiela, nu das ii leat álki luoitit. Ahte álo leamaš álkit doaibmat nu ahte diktá earáid doaivut ahte in mun leat nu čeahppi sámegillii, go dat ii leat mu, go dat lea munnjenai vehá vieris giella. Dat lei dát biraspsykologija ahte (--) leamaš álkit gulahallat muhtun olbmuiquin dien ládje ahte ii leat leamaš nu go oalát sámegiela. Muhto baicce leamaš čuorbi, nu ahte earát maid leat oaidnán ahte ii duot leat aivve sápmelaš.

Čuoččuhan ahte giellatrauma sámegiela massimis vuhtto sámasteami tabun, mii biehtada su sámasteames. Su giellabeallji ii doaimma seamma ládje go eará gielain, maida son lea čeahppi. Giellatrauma dihte son lea gártan bidjat gažaldatvuložin sápmelašvuodas. Maiddá nuppi informánttas soaitá leat leamaš sullasaš giellatrauma: son heittii sámasteames ja lei nuorran sápmelašvuoda vuostá. Maŋŋá soai guktot leaba fas sámastišgohtán.

Moattis mieđihit ahte vurdet iežaset leat čeahpit sámegillii. Okta informánta govvida, mot dovdá fuonitvuoda go veardida iežas daidda sápmelaččaide, geat leat beassan sámastit jámma olles eallima áigge. Dievaslašvuoda gáibádus lea oassi oahppama psykologaš proseassas daningo son lea váldime ruovttoluotta iežas eatnigiela. Giela manahan sápmelaččain lea stuorra deaddu váldit giela ruovttoluotta, juogo oahpahallamiin ja/dahje fas hupmagoahtimiin. Massojuvvon eatnigiella lea maiddá sin dáhpáhusas giellatrauma, mii vuhtto alla gáibádusain. Son muitala ahte bávččagahtá go son meroštallojuvvo sápmelačča sajis sápmelažžan, guhte lea oahppan giela rávesolmmožin. Son dovdá meroštallama badjelgeahččat iežas.

Ja várra mus lea álo leamaš issoras deaddu dan sámegiela oahpahusa hárrái ahte ferte leat čeahppi ja eahpelihkostuvvat ii oaččo. Na, justa dan dihte ahte dovdá iežas nu ollu fuonibun ja dat beare lea diekkár, oassi oahppama psykologaš proseassas, mii mus lea oaivvi siste. Go dat ii goittotge leat mii beare gielaid, muhto baicce massojuvvon eatnigiella. [---] Ahte manin mun in sáhte leat sápmelaš? Manin mun ferten leat sápmelaš, guhte lea lohkan X:s rávesolmmožin? Daningo mu mielas dat fuonáša mu, gaiku mu fuonibun.

Okta informánta fas lohka iežas behtton, go áhčči árvoštalai su giela dan maŋŋá go fuolki lei dan rámpo. Nuortabeale olmmoš cuigii ahte mánnás – informánta – gal muđuid hupma sámegiela bures, muhto su hupmamis vuhtto oarjesuopman: “hoammáid” giella. Informánta čilge ahte dat orru sidjiide gággat. Vaikko son lei garrasit hárhellan ja geavahan namalassii sin guovllu suopmana, áhčči ii lean aivve duđavaš:

Mun sámástin binná sudnuin, justa áhčiin ja fulkkiin. Ja fuolki lei nu ihána, dat logai: “Á, [informánttashan] lea nu buorre sámegeiella, dat lea nu ihána!” Ja áhčči logai ahte na, maid dat logaige, na, galhan dat hupmá bures, muhto gal dat vehá gullo ahte gal dat hupmá dego hoammát. Ja mun ahte, na okei... (--). Áhčči logai ahte don humat dego hoammát! Oainnat dego vehá gággat ja die nu. Mun lean iskan! Ja mun ledjen behtton, mot dat die nu lohká, mun lean iskan justa hárhjallat ja oahppat dan X:a suopmana ja dál dat biro lohká mun human dego hoammát!

Okta informánta bealistis miediha, ii vealttakeahtá luohte iežas gielladáidui, vaikko earát leat dan rámpón. Das fuolakeahtá sutnje sáhtá boahit čuorbivuođa dovdu. Jearahallamis son fuonáša aht’ fuonáša iežas go muitala earáid rámpón su – nana rápmi su máhttimis nuppástuvvá su muitalusa mielde vuos dohkálaš dáidun ja loahpa loahpas su sámegeiella “goit juoga ládje oazžu čielgasa”. Dulkon dan nu ahte informánta ii leat ožžon doarvái nana doarjaga iežas gielladáiddus, vai livččii roahkasmuvvan sámástit eambbo. Dán materiálas leat maiddáid eará ovdamearkkat das, mot nuppit leat rámpón informánttaid sámegeiella dáiddu, vaikko informánttaid iežaset mielas dáidu ii livččege nu buorre. Dán dutkamusa vuodul maiddáid sii ieža vurdet dievaslašvuođa. Mángasiin duođaid orru leamen garra kritihkka iežaset vuostá earáid roahkkasmahttimis beroškeahtá:

Soaitá leat ahte in luohte iežan gielladáidui. Ahte vaikko soames dajalii ahte gal don máhtát, de dattetge boahá dakkár dovdu ahte in mun gal rievtti mielde máhte. Ahte munnje leat moattis dadjan ahte gal don aivve bures, die nu aivve ok humat, muhto goit juoga ládje oazžu čielgasa, ipmirda.

Na earáid mielas lea [buorre gielladáidu], ja mun in ipmir mot. Mun boagustin dás vahkku dassái, go okta mu buorre ustit – go son sámásta ja lea su eatnigiella – de su mielas mus lea dakkár [eatnigiella], dáidu ahte son ii gal fuobmán dan. Mun ahte ale fille! Ahte diesge juo boahá dakkár kritihkar mus ahte mun lean, ahte ii. Muhto lea somá gullat ahte-, mun háliidan ahte dat X:a suopman gullo doppe.

Informánta boagustii, go su eatnigielat ustit anii su maiddáid eatnigielagin iige fuobmán ahte informánttas ii iežas mielas leat buorre gielladáidu. Iešalddes buohkaid earáid earret su iežas mielas informánttas lea buorre sámegeiella dáidu. Vaikko informánta ii vuos orron doaivume ustiba ságaide, son orui goittotge leamen rámis. Earenoamážit su illudahtii dat ahte ruovttuguovllu suopman gullo su gielas. Vaikko measta buohkat leat fuonášan iežaset sámegeiella go earát leat rámpón, rápmi lea

goittotge buohkaide positiiva máhcahat. Das boahhtá buorre miella ja sáhttá leat buot buoremus máhcahat, man sáme giela hubmi sáhttá oažžut:

Duođaid dakkár [mas boahhtá buorre miella], juos soames rámpo. Mun lean dakkár ahte dieđusge mun liikon ahte mu rámpojit. Nu ahte dieđusge mun illudan, juos soames rámpo mu! Rápmi lea várra buot buoremus, maid mun sáhtán oažžut. Daningo mun liikon rápmái.

Rápmi ii goittotge vealttakeahhtá leat doarvái nana doarjja informánttaid sáme gielat identitehta nanosmahttimii garra ieškritihka dihte. Sáhttá leat baicce njulgestaga nu ahte rámis ii leat dasa ollenge váikkuhus.

Giellatrauma massojuvvon eatnigielas dagaha dan ahte olmmoš dovdá iežas eará sápmelaččaid fuonibun. Gielahuvvan olbmuid ii gánnet árvvoštallat daningo giela massimii lea álo sivva. Giellaealáskahttima dáfus ferte garvit beare čavga meroštallamiid eatnigielas ja seamma ládje sáhtálii jurddašit maiddá sápmelašvuodas. Leago sápmelaš, gii lea váldán gielas ruovttoluotta, seamma sápmelaš go sápmelaš, geas leamaš vejolašvuhta doalahit giela olles eallima áigge? Muhtun informánttat leat goittotge dán áigge mearridan leat beroškeahhtá earáid cuiggodeamis. Okta informánta muitala, mot son lei álggus hui eahpesihkkar, muhtumin son lea loavkašuvvan ja muhtumin fas dadjan suhtus ahte su hupmanvuohki ii gula earáide. Su strategiija ja rávásmuvvan olbmo buorránan iešdovdu orru álkidahttime su sáme giela geavaheami. Su gielalaš eallingeardi lea buorre ovamearka das, mot negatiiva máhcahat sáhttá jaskkodahttima sajis oažžut olbmo sitnáduvvat. Nubbi informánta maid lea heaitán berošteames eahpenjulges signálain, geahčastagain. Son oaivvilda ahte son lea hubmás olmmoš iige álo geargga smiehttat, maid dadjá. Juos son meaddá, son ii sáhte eará go boahhte háve iskat máhttit buorebut. Okta informánta fas lohka ahte ferte iskat garradit iežas ja nannet iešdovddu, iige son šat divtte negatiiva máhcahaga šlundudahttit iežas.

Álggus ledjen nu eahpesihkkar. (--) Lean gaskkohagaid loavkašuvvan ja gaskkohagaid fas suhtus láhttestan ahte mun dajan ná ja ná, ja dat ii gula earáide.

Eahpenjuolga sáhttá leat ahte vehá gehččet, muhto galhan dat manná meattá. Muhto in mun leat nu hirbmat olu giddden dasa fuomášumi. Mun in veaje dasa maidege. Mun ferten dasto ahte okei, dat manai boastut, ups, dasto boahhte háve mun ferten muitit dahje dieinna ládje. Muhto go munnai

lean nu hubmás olmmoš ahte mun sáhtán hupmat nu johtilit ahte mun in smiehta maid mun logan. Juos dat manná endorii dat olles cealkka, na, okei, ii dasa veaje maidege.

Dá lea hirbmat ollu ferten garradit luonddu ahte mun in šat divtte diekkáriid váikkuhit. In suomelaččaid inge fulkkiid. Mun lean iskan – nu, dás lea nugo bággunai leamaš nannet iešdovddu ja ipmirdit iežas eambbo.

Oktage informánta ii sivat eará hubmiid negatiiva máhcahagas, ja muhtun oktavuođain informánttat njulgestaga deattuhit dan. Sin vástádusain bohtá ovdan ahte sin cuiggodan olbmot eai lean ieža oba fuomášange, mot kommeanttat leat loavkašuhttán. Earáid ulbmilin ii várra leamaš givssidit iige bieguhit, muhto dat leat goittotge sivvan dasa ahte olmmoš heaitá sámasteames:

In sivat sin. (--) Dat máinnašumit eai vealttakeahtá leat leamaš, eaige leatge leamaš, daddjon givssidan dihte. Muhto dat leat goittotge loavkašuhttán, (--) dat leat oalle ollu dagahan dan ahte lean heaitán sámasteames.

Nubbi informánta fas oaivvilda ahte earát leat áigon veahkehit go leat kommenteren su giela. Dulkon dan nu ahte vaikko giellaservodat almmolaš dásis árvvosmahtá giela oahpahallan sápmelaččaid sámasteami, dat ii vealttakeahtá leat doarvá. Okta sivva sáhtá leat dat ahte olbmuin leat juo nana negatiiva vásáhusat. Vaikko eará hubmit eai olgguštivččege giela oahpahallan olbmuid, sii sáhttet goittotge jurddašmeahtun kommeanttain dagahit nubbái heajos miela ja trauma sámasteamis. Negatiiva vásáhusat maiddá báhcet millii, vaikko dat livčče dáhpáhuvvan juo áigá.

Eai dat baháin, dat eai dárkkut bahá, juos dat háliidit, háliidivčče ahte mun oahpan. Mun lean dovdan nu.

Unohis giellageavahanvásáhusain fuolakeahtá muhtun informánttat álge jearahallamiid áigge suokkardallat, ležžetgo negatiiva vásáhusat dušše oaivvi siste. Okta informánta muitala ahte buohkat leat váldán su bures vuostá álo go son lea sámástan. Son jurdila ahte son dáidá ieš eambbo oaivvi siste govahallat ahte nuppit gillále juos son hupmá njozet ja ahte sii eai duodas smiehta su gielladáiddu dási.

Muhto dat lea várra eambbo mu oaivvi siste diekkár jurdda ahte dál soames aivve issoras ollu gillá das ahte mun human dasa sáme giela njozet. Ahte eai várra hirbmat mángasat duodaid jurddaš ahte

vuoi gáfat, ahte gal duos juo lea heajos gielladáidu. Ahte ieš dan dušše sáhtta govahallat nu. Daningo buohkat leat goittotge hirmat bures váldán dan vuostá, juos mun lean daidda iskan sámástit.

Moattis gearduhit jearahallamis moadde geardde ahte eai leat ožžon nu ollu negatiiva kritihka. Soaitá leat baicce nu ahte ieš ballá kritihkas iige dan dihte duostta nu ollu sámástit. Nuppe dáfus leš maiddái nu ahte juos ii duostta sámástit, ii sáhte oažžut mangelágan máhcahaga dahje kritihka iežas sámástandáiddus. Okta informánta suokkardallá ahte ii giige leat dadjan sutnje issorasat iige oba smiehttange nu. Das fuolakeahhtá sus lea fuonitvuoda dovdu ja garra kritihkka iežas vuostá, vaikko son čoahkkáigeassá ahte visot lea hui bures. Giige ii leat goassege dadjan ahte son livččii fuonit go earát. Nuppe dáfus son guorahallá ahte dovdu galgá leat boahtán gos nu. Seamma vuolitvuoda dovdu leamaš maiddái su olbmáin eaige buohkat leat sáhtán dan hutkat áimmus:

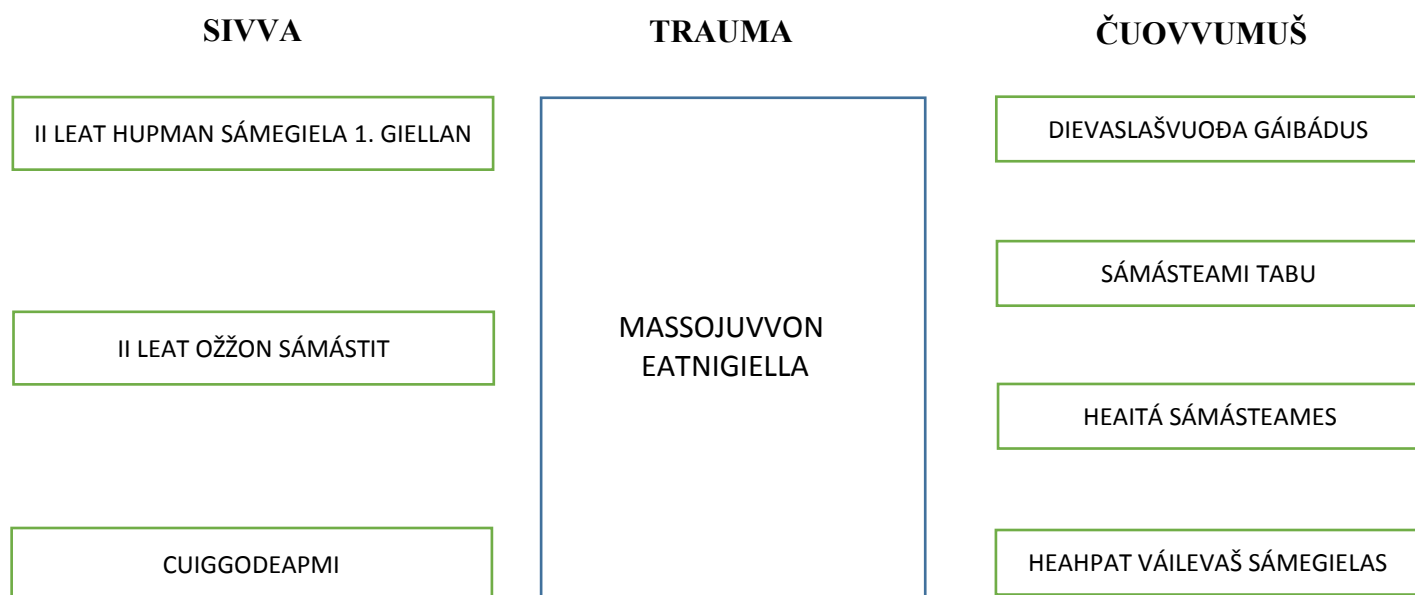
Muhto ovdamearkka dihte dakkár árgabeaivvi giella, nu go aivve dábálaš sápmelaččaiguin, dat lea goittotge sáhtán leat ahte vehá lean árgi dan geavahit dakkár dilálašvuodain. Ii nuge olu, ahte lea ožžon kritihka, muhto ballá kritihkas.

Ahte dat lea nu earenoamáš ahte mun goittotge olles áigge boadán dan bohtosii ahte iihan giige leat dadjan munnje issorasat, na, iihan oktage leat nie jurddašan. Manin dan dasto jurddaša ahte lea nu fuonit dahje eará, go iihan giige leat dan goassege boahtán dadjat? Ja dásge olles áigge boadán dan bohtosii ahte visothan lea rievtti mielde hui bures. Hui imašlaš ahte lea dattetge nu garas iežas vuostá. [...] Mun lean hirpmástuvvan, go sis leamaš nu seammalágan dovdamušat go mus. Ahte mot dat sáhttet leat nu seammaláganat? Mot siinai leat nu seamma ládje duddjon seammalágan fuonitvuoda gova ja diekkár skenárioid oaivvis, justa seamma ládje go mun? Mot dat sáhtta leat nu ahte...? Bođii dál millii ahte juos nu mángasiin lea diekkár govva fáhkkestaga boahtán, nu ama dat galgá leat boahtán gos nu? Eaihal dat midjiide dušše beare gavit oaivái seammalágan dovddut? Ama das lea juoga mii nu, gos nu dat soitet bohtit midjiide.

Lea duodaid miellagiddevaš, manin mángasiin lea issoras fuonitvuoda dovdu ja ballu, vaikko giige ii leat sin navdán fuonibun. Leago sivva earáid eahppenjulges dubmemis dahje fuonášeamis vai gávdnogo vástádus psykologiiijas? Čuoččuhan ahte giellatrauma massojuvvon eatnigielas čilge oasi fuonitvuoda dovddus ja dan dihte olmmoš ásaha alcces dievaslašvuoda gáibádusaid. Earáid cuiggodeapmi ii goit veahket, juos olbmos lea heajos sámegielalaš identitehta.

Lean čohkken govvosii giellatrauma sivaid, mat leat boahtán mu dutkamušas ovdan: 1. olmmoš ii leat hupman sámegeiela vuosttas giellan, 2. olmmoš ii leat ožžon sámástit ja/dahje 3. olmmoš lea cuiggoduvvon, go lea sámástan. Sivvat leat dagahan giellatrauma massojuvvon eatnigielas.

Čuovvumuššan soitet leat: 1. olmmoš gáibida alddis dievaslaš sámegeiela, 2. sámásteapmi šaddá sutnje tabun, 3. olmmoš heaitá sámásteames ja/dahje 4. olmmoš heahpana váilevaš sámegeiela dáiddus. Ovtta olbmos sáhttet leat mánggalágan sivvat giellatraumai ja mánggat čuovvumušat.

Massojuvvon eatnigiela giellatrauma sivat ja čuovvumušat

Evttohan ahte dutkanmateriála vuodul goit measta juohkehaččas dahje mángasiin mu informánttain lea leamaš dahje lea ain giellatrauma manahuvvon eatnigiela dihte. Juohkehačča sámegeiela geavaheapmi lea man nu muttus gielalaš eallingearddis boatkanan ja/dahje álgán easkka rávesolmmožin, ja dan boddii giella lea leamaš manahuvvon. Dán áigge mángasat mu dutkamuša informánttain leat nagodan oažžut eatnigielaset ruovttoluotta atnui eaige muhtumat oro šat gilláme giellatraumas, go fas muhtun informánttaid eallimis giellatrauma čuovvumušat vuhttojit ain.

Go ipmirda giela oahpahallan olbmuid dovdduid, lea álkit doarjut sin sámegeiela geavaheami. Giellatrauma lassin maddái árgges luondu ja skuvlaoahpamus sáhttet váikkuhit dasa ahte sámásteapmi orru váttis. Moattis árvaleaba ahte daningo sudno luondu ii leat nu duostil, soai ferteba vuos sihkkarit diehtit ahte máhttiba ovdalgu duostaba sámástit. Nubbin sivvan dasa ahte ovttaskas informántii ii leat nu álki sámástit, okta informánta namuha Suoma skuvlla giellaoahpamus. Su

oainnu mielde das lea vuojudivvon beare ollu giellaohppii albma gulahallama sajis. Oppalohkáii nuppit leat árggibut geavahit giela go nuppit ja soitet dárkot eará hubmiid signálaid.

Ja dalle mun ledjen hui árgi muđuidge hupmat, ja dalle mun guldalin buot iešguđetlágan mearkkaid olbmuin, mot sii láhtejedje ahte duosttango mun dál hupmat. Ja mun dulkojin sihkkarit boastutnai áššiid.

Negatiiva váikkuhusaid lassin informánttain leat ollu giellageavahanvásáhusat, main leat positiiva čuovvumušat. Buoremus dilis positiiva giellageavahanvásáhusat veahkehit olbmo sirdašuvvat passiiva gielladáiddus aktiiva hubmin. Dain sáhttá leat imašlaš stuorra váikkuhus. Okta informánta čatná lihkestuvvama dasa ahte earát eai cuiggodan go son hupmagođii. Orru leamen nu ahte oadjebas, ođđa biras veahkehii su geavahit giela. Nuppi báikki olbmot dorjo su ja son duostagođii hupmagoahtit iežas váimmu giela. Ovdal son ii lean bastán nu ollu hupmat, vaikko gal ipmirdii visot. Go sus lei oadjebas dilli iige deaddu lean das, mot hupmá muhto baicce das ahte hupmá, son nagodii sámástižoahtit ja eastagat jávke:

Dat dorjo nu bures (--). Ahte bođii dakkár ahte dat duođai doppe X:s dat máhte juoidá bargat riehta ahte dat bođii dat giella. Ahte dat dovdui ahte dat lea gos nu dáppe váimmus, muhto mun in duostan hupmat – guovtti ilmme gaskkas, aisttan! Dat lei lámppon, muhto mun gávdnen fas dan. Dahje juoga ládje, mun in máhte čilget dan. Dat lei olles áigge gos nu, muhto mun in ožžon dan, in fáhten dan gitta, dan gielas, giela geavaheamis eandalii. Ahte das lei nu stuorra muvra leamašan. Ahte dat buorre vásáhusat bohte doppe, dat muvrrat sudde ahte don oaččut hupmat dego don humat, gohan don dušše beare humat.

Ovttaskas informánta namuha “doarváii positiiva kommeantan” dan ahte earát leat duđavaččat, go son sámasta. Vaikko son lea ballan kritihkas ja maiddáii ožžon dan, earáid duđavašvuohta su sámasteamis lea reahkkán roahkasmahttit su joatkit:

Dathan gal leat, dalle álggus mun ballen das ahte mun oaččun dušše negatiiva, dahje kritihka, go mun geavahan sámegiela. Ja ožžonge vehá kritihka. Muhto dalle go mun fuobmájin ahte mángasat ledje duđavaččat – dat lea buoret geavahit dan fuones sámegielage go ii geavat – dat lei munnje doarváii positivlaš kommeanta joatkit, go mun háliidin oahppat ja geavahit.

Okta informánta lea ožžon buori máhcahaga earret eará iežas auteanta jietnadeamis. Son árvala ahte muhtun olbmuid mielas sus lea oalle buorre sámegeiela dáidu. Informánta oaidná goittotge buoridanmuni sátnerájus:

Várra gean nu mielas dat lea aivve buorre. Soapmásat dadjet ahte donhan jietnadat dego eatnigielat ja nu ain, muhto sátnerádju lea goittotge oalle gárži vel, nu ahte mun gárttan ollu smiehttat sániid. Sáhtálii leat buoretnai.

Okta áidna informánta fas árvala ahte son lea nagodan fillet nuppi doaivut ahte sus lea buorre sámegeiella. Ieš son atná dan heittogin, muhto rámis šattai goittotge buorre miella. Son lea dán dutkamušas áidna, gii lohka iežas fillestan earáid:

Na, gal das bođii buorre miella, muhto dalle mun ledjen goittotge realisttalaš ahte son ii sihkkarit dieđe, man fuotni mus lea goittotge dat sámegeiella. Ahte juos mun ledjen fas fillen su doaivut.

Mánnga oahpaheaddji lea roahkasmahtán ovttá informántta lohkat eambo girjjálašvuoda ja diekko bokte beassat errui unna meattáhusain, mat sus leat sámegeielas. Jearahallama áigge son dadjá mángii ahte sáhtálii fas lohkgaohtit girjjiid. Son oaivvilda ahte son ferte doaivume oahpaheddjiid das ahte ii dárbbat eará veahki iežas sámegillii:

Muhto soaittán vel movttáskit, dál dán maŋŋá go duinna ná roahkkadit hupme dán birra, álgit ollašuhhtit dáid mu árvvus adnojuvvon oahpaheddjiid evttohusa nappo lohkgaohtit eambo sámi girjjálašvuoda, njuolga beare lohkgaohtit. Dat ledje buohkat dan mielas ahte it don dárbbat eará, galggat beare lohkat eambo. Dat gal, mun beasan errui daid meattáhusain, maid mun dagan. Ferte doaivut. Manin dat ii sáhtále leat nu?

Nubbi informánta maid muitala, mot anáraš giellačeahppi Matti Morottaja – gii orru leamen sutnje autoritehta – sánit leat váikkuhan su sámasteapmái ja giela sirdimii. Sus leamaš heajos oamedovdu go ii iežas mielas máhte nu bures sámástit, muhto dalle son álo muitá Morottaja sániid: lea buoret hupmat heajos sámegeiela go ii sámegeiela ollenge.

Oppalohkáii positiiva máhcahat orru lasiheamen sámegeiela geavaheami eaige das oro leamen negatiiva čuovvumušat. Positiiva vásáhusat nannejit iešluohtámuša ja roahkasmahttet joatkit.

Positiiva máhcahat buorre gielladáiddus buktá liegga dovddu, mii veahkeha sámástit ain boahhteáiggis ja dakko bokte sámegeiella ealáska.

Na leahan dat lasihan dan. Addán dakkár roahkkatvuoda, okei, mun sáhtán dan geavahit dasto. Giella lea dakkár buorre giella, mun sáhtán geavahit dan.

Muhto diedusge muhtumin, go muhtumat leat muitalan ahte human bures, dat lea hui liegga dovdu, mii das boahdá. Gal dat roahkasmahtá joatkit ja eambbo geavahit sámegeiella.

Čoahkkáigeassun sáhtá dadjat ahte negatiiva vásáhusain sáhttet leat sihke negatiiva ja positiiva čuovvumušat. Dat sáhttet oazžut olbmo garradit iežas, guoddit cuiggodeddjiid fuomáškeahtá ja mearredidolaččat joatkit sámasteami. Nuppe dáfus negatiiva vásáhusat sáhttet šlundudit, jaskkodahttit ja/dahje dagahit giellatrauma. Árvvoštallan doalvu álkit dasa ahte olmmoš ii nagot šat sámástit goit cuiggodeddjiin. Vearrámus dilis son heitá sámasteames eallinahkáii cuiggodeami dihte. Mu dutkamušas muhtun informánttat ledje cuiggoduvvon nu garrasit ahte eai olus láven sámástit. Muhtumat leat guhkes áiggi maŋŋá fas sámástišgohtán beaivválaččat, okta lea geavatlaččat oalát heitán sámasteames. Guokte informántta – soai leaba oalahan aktiiva sámegeielladáiddu rávesolmmožin – eaba fas vealttakehtá duostan lasihit sámegeiella geavaheami. Oktage mu informánttain ii sivat earáid cuiggodeamis, eaige cuiggodeaddjit sin oainnuid mielde leat ieža oba fuomášange ahte leat hehtten nuppi sámasteami. Orru leamen baicce nu ahte sin ipmárdusa mielde earát figgeveahkehit sámastemiin. Duohtaáššis jurddašmeahtun, unohis ”veahkki” sáhtá goittotge báhcit millii eallinahkáii, hehttet nuppi sámasteami ja vearrámus dilis heaittihit dan ollásit. Oppalohkáii dán dutkamušas orrot leamen golbma siva massojuvvon eatnigiella giellatraumai: 1. ii leat oahppan hupmat sámegeiella vuosttas giellan, 2. ii leat ožžon sámástit ja/dahje 3. lea cuiggoduvvon, go lea sámástan. Čuoččuhan ahte giellatrama čuovvumušat leat njealjiláganat: 1. dievaslasvuoda gáibádus, 2. sámasteami tabu, 3. olmmoš heitá sámasteames ja/dahje 4. heahpana váilevaš sámegeiella dáiddus. Vearrámus dilis olmmoš duođaid sáhtá heaitit sámasteames eallinahkáii, nu mot okta informántta lea dahkan.

Positiiva giellageavahanvásáhusat fas soitet veahkehit olbmo sámástišgohtit, addit rámi ja buorre dovddu, čájehit earáid duđavašvuoda sámasteamis dahje roahkasmahttit ain geavahit sámegeiella, juos vaikkoba giellačeahpit – autoritehtat – ávžžuhit dasa. Nuppe gežiid go negatiiva giellageavahanvásáhusain, positiiva vásáhusain orrot leamen dušše beare positiiva čuovvumušat

dahje ii leat váikkuhus, juos olmmoš fuonáša sámegeiela dáiddus iige nagot váldit vuostá rámi.
Negatiiva čuovvumušat eai goittotge oro leamen.

6. Loahpahuš

Dán pro gradu -dutkanmušas lean geahččalan buktit ovdan giellageavahanvásáhusaid daid davvisápmelaččain, geat eai leat sámástan boatkankeahhtá olles eallima áigge: sin sámásteapmi lea juogo boatkanan dahje álgán easkka rávesolmmožin. Fáddá lea dehálaš daningo dutkamušá čuožáhatjoavkku sápmelaččat leat lunddolaš oassi sáme giela ealáskahttimis. Dasa lassin sin giellageavahanvásáhusat eai leat ovdal aitosáččat dutkojuvvon. Mus ledje gávccii informántta, ja sin jearahallamiid ja logus 2. giedahallon dutkamušaid vuodul sáhtá mitalit juo ollu čuožáhatjoavkku sápmelaččaid giellageavahanvásáhusain ja das, mot dat leat váikkuhan sin sámásteapmái.

Vuos lean lahkonan dutkanfáttá giellasosiologalaš doahpágiiguin: lean atnán ávkin ovdamearkka dihte eatnigiella ja gielalaš eallingearddi -doahpágiid. Dat leat veahkehan ipmirdit informánttaid gielalaš duogáža ja dálá gielladili. Vástádusat ledje gaskkohagaid hui iešguđetláganat mu ja ovddit dutkamušaid gaskkas ja dasa lassin mu informánttaid gaskkas. Dat bođii das ahte ovddit dutkamušaid informánttain ja mu informánttain ledje iešguđetlágan duogážat. Dán dutkamušá ulbmilin lea leamaš veahkehit lohkki duddjot viiddes ja duodalaš gova sin vásáhusain. Vásáhusat leat álo olbmoss gitta, ja nubbi váldá kritihka losibut go nubbi. Dán oktavuodas ferte muitit ahte giela massimii ja dasa, go dan váldá fas atnui, laktásit ollu dovddut ja danin fáddá lea hui sensitiiva.

Mu dutkangažaldagat ledje golbma: 1. mot sápmelažžan orru sámástišgoahhtit, 2. leago dutkamušá čuožáhatjoavkkus giellatrauma ja 3. mot giellasearvvus sáhtálii buoremusat doarjut sin giellageavaheami. Lean čohkken vulobeallái guovddáš dutkanbohtosiid ja rávvagiid giedahalan dutkanbohtosiid maŋŋá:

1. *Sáme giella lea buot informánttaide dehálaš, dat nanne sin olles identitehta ja sáhtá leat sin eatnigiella earenoamážit doaladumiid vuodul.* Sáme giela ruovttoluotta váldimis lea sáhka massojuvvon eatnigielas, man dihte ášši lea earenoamáš rašši.
2. *Massojuvvon eatnigiella lea dagahan giellatrauma.* Massojuvvon eatnigiella giellatrauma sivat leat dán dutkamušas golmmaláganat: 1. olmmoš ii leat hupman sáme giela vuosttas giellan, 2. ii leat ožžon sámástit ja/dahje 3. earát leat cuiggodan. Čuovvumušat leat njealjiláganat: 1. dievaslas sáme giela gáibáduš, 2. sámásteami tabu, 3. olmmoš heaitá sámásteames ja/dahje 4. heahpana váilevaš sáme giela dáidduš. Mu informánttain sáhttet leat maŋŋgalágan sivat ja čuovvumušat giellatraumas. Daningo juohkehačča gielalaš

eallingearddis leamaš muddu ahte eai leat sámástan, evttohan ahte mángasiin dahje goit measta buohkain leamaš dahje lea ain giellatrauma. Muhtun informánttaid eallimis giellatrauma ii oro šat nu nannosit váikkuheamen, go fas muhtun informánttaid eallimis dat vuhtto ain.

3. *Negatiiva máhcahat báhcá millii.* Vaikko vásáhusat cuiggodeamis eai livččege olu, dat báhcet millii ja váikkuhit eanet go positiiva vásáhusat.
4. *Ovttaskas olmmoš sáhtá dagahit ollu vahága.* Nuppe dáfus giellačehpiid sánit sáhttet maiddá roahkasmahttit sámástit.
5. *Sámegiela giellasearvuš ii oro álkit váldime vuostá odđa hubmiid, vaikko sin galggalii roahkasmahttit.* Dat lea heajos ášši giellaealáskahttima geahččanguovllus. Mángasat mu informánttain orro váillaheamen doarjaga: luohttehahti olbmuid ja oadjebas sámástanbirrasa.

Dát dutkamuš čájeha ahte positiiva máhcahat movttiidahtta dábálaččat geavahit sámegiela ain eanet. Negatiiva máhcahat fas láve šlundudit miela: olmmoš ii duostta sámástit goittot máhcahaga addán olbmui ja jaskkoda. Vearrámus dilis geavvá nu ahte olmmoš heaitá sámasteames oalát. Lean čuovvovaš kapihttalas geahččalan čohkket rávvagiid, maiguin doarjut sámegiela geavaheami:

1. *Positiiva máhcahat.* Positiiva máhcahat láve roahkasmahttit sámástit eambo.
2. *Sensitiiva doaladuvvan.* Mánja sápmelačča leat massán sámegiela, eaige buohkat sáhte dalán sámástit seamma njuovžilit go dat, geaidda sámegiella lea leamaš vuosttas, nana giella olles eallima áigge. Ii gánnet báhcit imaštallat nuppi gielladáiddu, muhto baicce joatkit ságastallama. Dutkamuša čuozáhatjoavkku gielladáidu lea dasa lassin hui iešguđet dásis: nuppis sámegiela dáidu sáhtta leat juo hui nanus, nubbi fas ii leat hárvánan hupmat muhto ipmirda bures.
3. *Fuomášmeahtun divusteapmi.* Juos áigu divustit earáid giela, dan gánneha dahkat jođánit ságastallamis iige giddet dasa dađi eanet fuomášumi. Ságastallamis sáhtta ovdamearkka dihte dadjalit rivttes sáni gaskii, juos nubbi geavaha suomagiela sáni sámástettiin dahje geavahit rivttes sáni nuppi hubmi boasttosáni sajis.
4. *Kritihka ja rávvema ovdanbuktin heivvolaš vuogi mielde.* Olbmot leat iešguđetláganat ja muhtumat váldet kritihka losibut, earenoamážit dalle, go lea sáhka massojuvvon eatnigielas. Gánnehago cuiggodit – vaikko dárkkuhus livččii veahkehit nuppi – juos dat sáhtta váikkuhit nu ahte nubbi heaitá sámasteames?

5. *Soahpamuš sámegiela geavaheamis*. Olbmot eai vealttakeahhtá duostta álgit sámástit earáiguin. Seammás sáhtálii maiddá soahpat ahte juohkehaš oážžu hupmat nu mot ieš hupmá.

Dutkamušas lea bohtán ovdan ahte olbmot eai lean oba diđolaččatge das, man heajos miela sin kommeanttat ledje dagahan dutkamuša čuozahtjovkui. Vaikko sámegiela hubmit leat dábálaččamusat illudan ođđa hubmiin, sii leat sáhtán fuomáškeahhtá ja jurddašmeahttumit kritiseret. Dego informánttat leat deattuhan, dárkkuhus ii leat sivahallat geange. Dán dutkamuša oktán ulbmilin lea baicce addit lohkkái ipmárdusa das, mot lea geavahišgoahtit massojuvvon eatnigiela ja mot doarjut dan ruovttoluotta váldán sápmelaččaid sámasteami.

Boahttevaš dutkamušas livččii buorre vuojulduvvat fáddái eambo giellatrauma geahččanguovllus ja guorahallat čiekŋaleappot massojuvvon eatnigiela sivaidd ja čuovvumušaid. Mu dutkamušas ii earenoamážit bohtán ovdan sámegiela heahpada nuppástuvvan: ovdal lei heahpat sámástit, go fas dán áigge adno heahpadin, juos ii sámás. Áinnas fertelii suokkardallat, eastadago sámegielat giellasearvvuš sámegiela revitalisašuvnna. Joatkkadutkamušaide – juohke sámegiela buohta – lea giellaealáskahttima dihte stuorra dárbu.

DUTKANMATERIÁLA

Gávccii jearahallama jagiin 2014–2016: njeallje nisson- ja njeallje dievdoolbmo. Litteráhtat, oktiibuot 105 siiddu, leat čállis.

GÁLDUT

- AIKIO, ÁNTE 2015: Mii lea váttis sámegeiela(id) oahppamis? Logaldallan *Sámegeielat giellalávgun skuvllas – mo doarjjun iežan giela ja kultuvrra oahpahusas?* -skuvlejumis Anáris 6.11.2015 ja 7.11.2015.
- AIKIO, INGER-MARI 1999: Kirjoittaessa lakaisen sydämen roskaa. Girjjis Helander, Elina & Kailo, Kaarina (toim.): *Ei alkua, ei loppua. Saamelaisten puheenvuoro* s. 101–118. Like, Helsinki.
- AIKIO, MARJUT 1988: Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980. SKS, Helsinki.
- AIKIO-PUOSKARI, ULLA 2016: Gullos sámegeiella! Sámegeielaid ealáskahttima buoremus vuogit ja álbmotlaš politihka linjät Suomas, Ruotas ja Norggas. Sámegeiela doaimmahat, Waasa Graphics Oy.
- AIKIO-PUOSKARI, ULLA & PENTIKÄINEN, MERJA 2001: The Language Rights of the Indigenous Saami in Finland – under Domestic and International Law. Lapland's University Press, Rovaniemi.
- ANTONSEN, LENE 2007: Giella buolvvas bulvii. Gáivuona sámegeiela morfologiija guorahallan. Sámegeiela váldofágadutkamuš, Romssa universitehta.
- BALTO, ASTA 1997: Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá. AiT Norbok, Gjøvik.
- BOYD, SALLY & GADELII, KARL ERLAND 1999: Vem tillhör talgemenskapen? Om jiddisch i Sverige. Girjjis Hyltenstam, Kenneth (red.): *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråkperspektiv* s. 299–328. Studentlitteratur, Lund.
- BROCH JOHANSEN, SIRI 2007: Dárogielat oahppi dalle, sámegeieloahpaheaddji dál. Girjjis Lund, Svein (váldodoaim.): *Sámi skuvlahistorjá 2*, s. 245–259. Davvi Girji, Karasjok.
- DAVIES, EMYR 1996: Muhtun bealit giellaoahpaheamis. Go geahččá walesalaččaid bealis. Girjjis Todal, Jon & Pope, Martin (doaimm.): *Duostta hupmat. Gulahallanvuohki sámegeieloahpahusas* s. 11–47. Sámi oahpahusráđđi, Guovdageaidnu.
- ESKOLA, JARI & SUORANTA, JUHA 1998: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere.

- FISHMAN, JOSHUA A. 1991: Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assisatance to Threatened Languages. Multilingual Matters Ltd, Clevedon.
- GRENOBLE, LENORE A. & WHALEY, LINDSAY J. 2006: Saving Languages: An Introduction to Language Revitalization. Cambridge University Press, New York.
- HELANDER, NILS ØIVIND 2014: Gielladiđolašvuohta, giellamáhttu ja guovttegielatvuohta. Guovdageaidnu.
- HIRSJÄRVI, SIRKKA & HURME, HELENA 1988: Teemahaastattelu. Yliopistopaino, Helsinki.
- HIRSJÄRVI, SIRKKA, REMES, PIRKKO & SAJAVAARA, PAULA 2000: Tutki ja kirjoita. Kustanusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- HIRVONEN, VUOKKO 1999: Sámeeatnama jienat. Sápmelaš nissona bálggis girječállin. DAT O.S, Guovdageaidnu.
- HOUTSONEN, JARMO 1996: Elämäkerrallisen koulutusidentiteetin kulttuurinen rakentuminen: kahden saamelaisnaisen tapaukset. Girjjis Antikainen, Ari & Huotelin, Hannu (toim.): *Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 7. vuosikirja* s. 217–248. BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki.
- HUSS, LEENA 1999: Reversing Language Shift in the Far North. Linguistic Revitalization in Northern Scandinavian and Finland. *Studia Uralica Upsaliensia* 31, Uppsala.
- HUSS, LEENA 2010: Kielenelvytyksestä. Uppsala giellaealáskahttinkonfereanssas 15.10.–16.10.2010. Uppsala universitehta. <http://www oulu.fi/sites/default/files/content/Huss.pdf>. Čujuhuvvon 19.12.2014.
- HYLTENSTAM, KENNETH, STROUD, CHRISTOPHER & SVONNI, MIKAEL 1999: Språkbyte, språkbevarande, revitalisering. Samisk ställning i svenska Sápmi. Girjjis Kenneth Hyltenstam (red.): *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv* s. 41–92. Studentlitteratur, Lund.
- ISKANIUS, SANNA 2004: Venäjänkieliset toisen asteen opiskelijat Suomessa: pohdintoja identiteetistä ja kielestä. Girjjis Latomaa, Sirkku (toim.): *Äidinkieli ja toiset kielet* s. 28–42. Tampere University Press, Tampere.
- JOHANSEN, INGER 2006: «Det er ikkje eit museumsspråk – det har noko med framtida å gjera» – Ei sosiolingvistisk undersøking av revitaliseringa av sørsamisk. Mastergradsavhandling i nordisk språkvitskap, våren 2006. Institutt for nordistikk og litteraturvitskap, NTNU.
- JUUSO, JANE 2009: Válddán giellan ruovttoluotta. Isak Saba guovddáš, Dagfinn Hansens trykkeri AS.
- KESKITALO, PIGGA, MÄÄTTÄ, KAARINA & UUSIAUTTI, SATU 2014: Saamen kielen opetuksen ja oppimisen haasteita ja ratkaisumalleja. Girjjis Keskitalo, Pigga, Uusiautti, Satu, Sarivaara,

- Erika & Määttä, Kaarina (toim.): *Saamelaispedagogiikan ydinkysymysten äärellä* s. 157–172. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi.
- KING, KENDALL A. 2009: Language loss and revitalization: Ten things we know. *Girjijis Kvener i fortid og nåtid* s. 9–23. Trykkeriet HSL-fakultetet, Tromsø.
- KIVELÄ, SUVI 2013: A Student View From Suvi. *Girjijis Olthuis, Marja-Liisa, Kivelä, Suvi & Skutnabb-Kangas, Tove: Revitalising Indigenous Languages: How to Recreate a Lost Generation* s. 17–22. Multilingual Matters, Bristol.
- KOIVULA, KATRI 2016: Jouni Aikio. <http://sanosesaameksi.yle.fi/dokumentit/>. Sano se saameksi, Yle. Čujuhuvvon 23.1.2017.
- KORPILÄHDE, OUTI 2015: Kun pohjoisen matkasta tuli elämän mittainen. *Suomalaisvaimot saamelaisyhteisössä*. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi.
- LAITI, AUNE 2013: The Disappearing Sami Language / Saamen kielen kadottaminen. <https://www.youtube.com/watch?v=cGRHblekfnk>. Wildheart Vision. Čujuhuvvon 21.12.2014.
- LAKKALA, ALETTA 2013: Giella ja identitehta skuvlabirrasis. *Suomelaš skuvlabirrasa váikkuhus sámehoahppiid giellalaš identitehtii Roavvenjárggas*. Kandidáhtadutkamuš. Giellagas-instituhtta, Oulu universitehta.
- LAKOMÄKI, MARIANNE 1997: Sydämeltäni olen saamenkielinen. Oulussa asuvien saamelaisten kielellisiä elämäkertoja. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- LANTTO, PATRIK 2003: Att göra sin stamma hörd. Svenska Samernas Riksförbund, samerörelsen och svensk samepolitik 1950–1962. *Kulturens frontlinjer. Skifter från forskningsprogrammet Kulturgräns norr* 47. Umeå.
- LEHTOLA, VELI-PEKKA 1997: Saamelaiset - historia, yhteiskunta, taide. Kustannus-Puntsi, Inari.
- LINDGREN, ANNA-RIITTA 2000: Helsingin saamelaiset ja oma kieli. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 801. Kirjapaino Raamattutalo Oy, Helsinki.
- LINNANMÄKI, TEIJA 2013: “Mijjân lii adelum maassâd mii lappum kielâ já identiteet”. *Eenikielâ molsom suomâkielâst anarâškielân*. Pro gradu -tutkielma. Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto.
- LÄNSMAN, ANNE 2008: Saamen kieli pääkaupunkiseudulla. *Vähemmistövaltuutetun julkaisusarja* 5. Edita, Helsinki.
- LÄNSMAN, ANNE & TERVANIEMI, SAARA 2012: Sámegeiela geavaheapmi Ohcejogas. *Sámedikki sámegiela doaimmahat ja "Sámi giellaguovddáš" -ovdačielggadanfidnu*.

- MANTILA, HARRI 2004: Äidinkieli, kansalliskieli ja lingua franca. Girjij Maila Eichorn ja Anne Helttunen (toim.): *Kotimaana suomen kieli. Näkökulmia suomen kielen säilymiseen ulkomailla* s. 9–13. Äidinkielen opettajain liitto, Helsinki.
- MCCANN, LISA I. & PEARLMAN, LAURIE ANNE 1990: *Psychological Trauma and the Adult Survivor: Theory, Therapy, and Transformation*. Brunner-Routledge, New York.
- MIKKELSEN, MAGNAR 2007: Ivar Utsi: Ii lean lohpi hállat iežas giela. Girjij Lund, Svein (váldodoaim.): *Sámi skuvlahistorjá 2*, s. 319–321. Davvi Girji, Karasjok.
- MOILANEN, IRMELI 2014: Inarinsaamen elvytys yhteisöllisenä oppimisprosessina. Girjij Keskitalo, Pigga, Uusiautti, Satu, Sarivaara, Erika & Määttä, Kaarina (toim.): *Saamelaispedagogiikan ydinkysymysten äärellä* s. 229–247. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi.
- MUSTONEN, RISTEN 2015: ”Orun dasto jaska, juos ii dohkke”. Davvisámegiela oahpahallan sápmelaččaid giellageavahanvásáhusat. Kandidáhtadutkamuš. Giellagas-instituhtta, Oulu universitehta.
- NIELSEN, KONRAD 1979: *Lappisk (samisk) ordbok: Lapp dictionary*. Grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Katuokeino. Bd = Vol. 2, G–M. Universitetsforlaget. Østlands-Postens Trykkeri, Larvik.
- NÄKKÄLÄJÄRVI, PIRITA 2016: Bággu oahppat sámeigiela jos áigu Sámi allaskuvllas bargat. http://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/baggu_oahppat_sameigiela_jos_aigu_sami_allaskuvllas_bargat/8624111, Yle Sápmi. Čujuhuvvon 14.3.2017.
- OLTHUIS, MARJA-LIISA, KIVELÄ, SUVI & SKUTNABB-KANGAS, TOVE 2013: *Revitalising Indigenous Languages: How to Recreate a Lost Generation*. Multilingual Matters, Bristol.
- ORISPÄÄ, OILI 2016: Äidinkielensä vuosikymmeniksi menettänyt Seija: ”Vasta viisikymppisenä päästin tuskan ulos sisältäni”. <http://yle.fi/uutiset/3-9231306>, Yle uutiset. Čujuhuvvon 14.3.2017.
- PASANEN, ANNIKA 2015A: Kielikylpy, kaksikielisyys ja kielenelvytys. Logaldallan *Sámeigielat giellalávgun skuvllas – mo doarjjun iežan giela ja kultuvrra oahpahusas?* -skuvlejumis 27.2.2015 Anáris.
- PASANEN, ANNIKA 2015Á: Kuávsui ja peeivičuová. ’Sarastus ja päivänvalo’. Inarinsaamen kielen revitalisaatio. *Uralica Helsingiensiea* 9. Unigrafia Oy, Helsinki.
- PASANEN, ANNIKA 2010: Will language nests change the direction of language shifts? On the language nests of Inari Saamis and Karelians. Girjij Sulkala, Helena & Mantila, Harri (toim.): *Planning a new standard language* s. 95–118. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

- PIETIKÄINEN, SARI 2012: Kieli-ideologiat arjessa. Neksusanalyysi monikielisen inarinsaamenpuhujan kielielämäkerrasta. Bláđis *Virittäjä. Kotikielen seuran aikakauslehti*, 3/2012 s. 410–442. Vammalan Kirjapaino Oy, Helsinki.
- PIETIKÄINEN, SARI, LAIHALA-KANKAINEN SIRKKA, HUSS, LEENA & SALO, HANNI 2011: Kieli ja kokemus. Vähemmistökieli kolmen perhesukupolven kielielämäkerroissa. Bláđis *Puhe ja kieli*, 31:2 s. 67–88. Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere.
- RASMUS, MINNA 2014: Pakko lähteä, pakko pärjätä. Girjijis Keskitalo, Pigga, Lehtola, Veli-Pekka & Paksuniemi, Merja (toim.): *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. s. 251–262. Siirtolaisinstituutti. Tutkimuksia A 50. Painosalama Oy, Turku.
- RASMUS, MINNA 2008: Bággu vuolgit, bággu birget. Sámemánáid ceavzinstrategiijat Suoma álbmotskuvlla ásodagain 1950–1960-logus. Publications of Giellagas Institute NR 10. Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski.
- RASMUSSEN, TORHEL 2015: Manne ja makkár giellalávgunoahpahusa sámeservodat dárbbáša? Logaldallan *Sámegielat giellalávgun skuvllas – mo doarjjun iežan giela ja kultuvrra oahpahasas?* -skuvlejumis Anáris 27.2.2015.
- RASMUSSEN, TORHEL 2013: “Go ealáska, de lea váttis dápmat”. Davvisámegiela etnologivisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjágielddas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus. Diedut 5/2014, Universitetet i Tromsø. Maiddái interneahtas: <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5593/thesis.pdf?sequence=6>. Čujuhuvvon 18.10.2016.
- RAVNA, ELLEN 2000: Raporta. Iskkadeapmi sáme giela geavaheami birra. Rapport. Undersøkelse om bruken av samisk språk. Sámi giellaráđđi, Deatnu.
- RAVNA, SOLBJØRG 2007: Vášáhusat Buolbmát ja Deanu sámeskuvllas. Girjijis Lund, Svein (váldodoaim.): *Sámi skuvlahistorjá 2*, s. 261–266. Davvi Girji, Karasjok.
- RUTFJÄLL, SIGRID & LUNDMARK, BO 1990: ABC bland fjällen. Nomadlärarinnan Sigrid Rutfjäll berättar. Köping: Lindfors.
- SAAMELAISKÄRÄJÄT (SUOMI) 2013: Saamelaiskäräjien lausunto valtioneuvoston kertomukseen kielilainsäädännön soveltamisesta 2012. Saamen kieliä koskevat kieliolot. Lausunto 9.1.2013.
- SAARELMA-MAUNUMAA, MINNA 2005: Oikeus omaan kieleen – Kielelliset ihmisoikeudet kirkon kansainvälisessä työssä. Girjijis Pöntinen, Mari ja Helminen, Mikko (toim.): *Oikeus uskoon, toivoon ja rakkauteen. Ihmisoikeudet ja kirkon missio*, s. 161–180. Suomen Lähetysseura, Helsinki.
- SAJAVAARA, PAULA 2005: Rahvaan kielestä kansalliskieleksi. Bláđis *Virittäjä: Kotikielen seuran aikakauslehti* 3/2005, s. 445–456. Kotikielen seura.

- SAMMALLAHTI, PEKKA 1989: Sámi-Suoma sátnegirji. Saamelais-suomalainen sanakirja. Jorgaleaddji Oy, Ohcejohka.
- SARA, MAGRETA 2016: Davvisámegiela gielladilli Anára ja Eanodaga gielddain – meroštallojuvvon UNESCO Language Vitality and Endangerment -dokumeantta fáktoriid mielde. Pro gradu -dutkanmuš. Giellagas-instituhtta, Oulu Universitehta.
- SARA, MAGRETA 2015: Maid mii diehtit sámemánaid vánhemiis davvisámegiela diliin Eanodaga ja Anára gielddain? Logaldallan *Sámegielat giellalávgun skuvllas – mo doarjjun iežan giela ja kultuvrra oahpahusas?* -skuvlejumis Anáris 6.11.2015.
- SÁMÁS MUINNA 2 2017: Sámás muinna. <https://www.youtube.com/watch?v=8rRazjib6ok>. Čujuhuvvon 19.3.2017.
- SÁMEDIGGI (RUOFFA) 2011: Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2011. Samiskt språkcentrum. Mайдái internehtas: <https://www.sametinget.se/42775>. Čujuhuvvon 10.3.2017.
- SHELLER, ELISABETH 2011: Samisk språkrevitalisering i Ryssland – möjligheter och utmaningar. Girjijis *NOA Norsk som andrespråk. Årgang 27*, s. 86–119. Universitet i Tromsø, Tromsø.
- SEINE, SINI 2011: Giellagas-instituhta studeanttaid gielalaš identitehta. Pro gradu -dutkanmuš. Giellagas-instituhtta, Oulu universitehta.
- SEURUJARVI-KARI, IRJA 2012: Ale jaskkot eatnigiella: Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille. AS Pakett Tallinna, Helsingin yliopisto.
- SILTALA, PIRKKO 2016: Taakkasiirtymä. Trauman siirto yli sukupolvien. Therapie-säätiö, Helsinki.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE 1981: Tvåspråkighet. LiberLärömedel, Lund.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE 1988: Vähemmistö, kieli ja rasismi. Painokaari oy, Helsinki.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE 2000: Linguistic genocide in education or worldwide diversity and human rights? Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey.
- SKUTNABB-KANGAS, TOVE 2008: Bilingual Education and Sign Language as the Mother Tongue of Deaf Children. Girjijis Bidoli, Cynthia J. Kellett & Ochse, Elana (edit.): *English in International Deaf Communication* s. 75–94. Peter Lang, Berlin.
- SNELLMAN, AINO 1999: Noadit ja soadit. Bláđis *Gába, nummar 1–2*, s. 41. Gáisá, Kárášjohka.
- SUNDQVIST, JANNE 2017: Saamelainen elokuvaohjaaja Katja Gauriloff Berliinin elokuvajuhlilla: Olen ikuisesti ulkopuolinen. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/02/14/saamelainen-elokuvaohjaaja-katja-gauriloff-berliinin-elokuvajuhlilla-olen>. Čujuhuvvon 9.4.2017. Kulttuuricocktail, Yle.
- SVONNI, MIKAEL 1993: Samiska skolbarns samiska. En undersökning av minoritetsspråksbehärskning i en språkbyteskontext. Umeå.

- TEISS, KRISTINA 2007: Varhaislapsuuden merkitys oman äidinkielen ylläpitämisessä ja kaksikieliseksi kehittymisessä. Girjijis Latomaa, Sirku (toim.): *Oma kieli kullaa kallia. Opa oman äidinkielen opetukseen* s. 16–25. Opetushallitus. Edita Prima Oy, Helsinki.
- TODAL, JON 2003: »»Det lappiske Tungemaal til at forstaa« - Nubbingiella gielalaš ealáškahttima gaskaoapmin. Girjijis Hirvonen, Vuokko (doaimm.): *Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O97S hástalusaid? Reforpmma 97 evalueren* s. 107–120. ČálliidLágádus, Kárášjohka.
- TODAL, JON 2002: “...jos fal gáhttet gollegielat”. Vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-talet. Universitet i Tromsø, Tromsø.
- TODAL, JON 1998: Opplæringa i samis som andrespråk. Ei undersøking av vilkåra for å lære samisk i grunnskulen. SA-RAPORTA NR 7 (1998), Sámi allaskuvla.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1224, Tiede. Hakapaino Oy, Helsinki.
- VALKONEN, SANNA 2009: Poliittinen saamelaisuus. Vastapaino, Tampere.
- VALTONEN, TAARNA 2014: Mielen laaksot: neljän saamen kielen paikannimien rakenne, sanasto ja rinnakkaisnimet vähemmistö–enemmistö -suhteiden kuvastajina - Mielen vuemieh - Miela vuomit - Miela vyemeh - Miöl vue´m. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- WALLACE, ANTHONY F. C. 2009: Acculturation. Revitalization movements. *Bládis American Anthropologist* 58:2, s. 264–281.
<http://onlinelibrary.wiley.com/doi10.1525/aa.1956.58.2.02a00040/pdf>. Čujuhuvvon 16.11.2016.

Jearahallangažaldagat

Duogášdieđut

Man giela hupmet ovdal skuvlla? Naba skuvlaagis ja dán áigge? Manin?

Man giela etniin?

Man giela áhčiin?

Man giela oappáin ja vieljain?

Man giela áhkuiguin ja ádjáiguin?

Man giela fulkkiiguin?

Man giela skihpáriiguin?

Juos ruovttus ii geavahuvvon sámegiella, de leigo sáhka manin ii?

Leatgo sivahan váhnemat/váhnemiiddát?

Gielladáidu

Makkár sámegiela dáidu dus lea iežat mielas? Naba earáid mielas?

Leago dus buoret čálálaš vai njálmmálaš sámegiela dáidu? Man árvalat leat sivvan dasa?

Maid sámegiella mearkkaša dutnje?

Man giela/maid gielaid anát iežat eatnigiellan? Manin?

Anátgo iežat guovttegielagin?

Giela hupman

Man bures ipmirdit giela ovdal go hupmagohtet dan?

Goas mearridit álgit hupmat sámegiela?

Gos/geas leat oahppan giela?

Mot sámegiela oahppan lea váikkuhan du eallimii?

Sámegiela geavaheapmi

Goas lávet hupmat sámegiela?

Geaiguin humat millosepmosit sámegiela? Manin?

Geaiguin it nu mielas sámás? Manin?

Mot sápmelaččat, geaidda sámeigiella lea vuosttas, nana giella, leat váldán du vuostá?

Mot sámeigiella oahpahallan sápmelaččat leat váldán du vuostá?

Mot sámeigiella oahpahallan olbmot, geat eai leat sápmelaččat, leat váldán du vuostá?

Mot orru sámástit?

Makkár lea sámástit olbmuiguin, geain lea nana sámeigiella?

Juos leat sámeigielat joavkkus ja okta suomagielat olmmoš searvá ságastallamii, jorahago giella suomagiellan? Manin/manin ii?

Máhcahat sámeigiella geavaheamis

Leatgo ožžon njuolga dahje eahpenjuolga máhcahaga jietnadeamis? Makkára?

Leatgo ožžon njuolga dahje eahpenjuolga máhcahaga sátneválljejamiin? Makkára?

Leatgo ožžon njuolga dahje eahpenjuolga máhcahaga suopmana válljemis? Makkára?

Leago du mielas dehálaš hupmat dihto suopmana mielde? Leatgo ožžon njuolga dahje eahpenjuolga máhcahaga das, mot hálddašat iežat suopmana? Makkára?

Leatgo ožžon njuolga dahje eahpenjuolga máhcahaga das, mot hálddašat sátneráju? Makkára?

Leatgo ožžon njuolga dahje eahpenjuolga máhcahaga, juos leat geavahan suomagiella sámástettiin? Makkára?

Leatgo eará sámeigiella hubmit njuolga dahje eahpenjuolga bidjan gažaldatvuložin du giella oahppama dahje geavaheami? Makkár olbmot? Mot?

Eará kommeanttat, mat?

Makkár dovdu máhcahagas lea boahtán? Makkár máhcahagas lea báhcán buorre miella? Naba heajos miella?

Geain leat ožžon posiitiiva máhcahaga? Naba negatiiva máhcahaga?

Mot posiitiiva máhcahat lea váikkuhan du sámásteapmái?

Mot negatiiva máhcahat lea váikkuhan du sámásteapmái?

Man doaivvut leat sивvan máhcahahkii?

Leatgo ieš addán máhcahaga sámeigiella geavaheamis? Makkára?

Giela sirdin

Leatgo dus mánát? Sámástatgo/áiggutgo sámástit sidjiide? Manin/manin it?

Makkár lea/livččii du mielas sirdit giela ovddosguovlluid?

Leatgo sáme giela hubmit kommenteren du mearrádusa giela sirdimis? Mot?

Leatgo fuolkkit kommenteren? Mot?

Leatgo skihpárat kommenteren? Mot?

Leatgo báikkálaš olbmot kommenteren? Mot?